

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Ochrana poškozeného a oběti v trestním řízení

The protection of the injured person and the victim in the criminal
proceedings

Konzultant: Prof. JUDr. Jiří Jelínek, CSc.

Zpracovatel: Mgr. Ing. Martin Janoušek

Říjen 2011

Čestné prohlášení:

„Prohlašuji, že jsem rigorózní práci na téma Ochrana poškozeného a oběti v trestním řízení vypracoval samostatně, řádně jsem citoval všechny využitě prameny a literaturu a tato práce nebyla využita k získání jiného nebo stejného titulu.“

.....
Mgr. Ing. Martin Janoušek

OBSAH

ÚVOD.....	6
1 Nástin postavení poškozeného z pohledu dřívějších právních úprav.....	9
1.1. Vymezení trestněprávních procesních úprav.....	9
1.2. Vývoj postavení poškozeného v rámci jednotlivých právních úprav.....	10
1.2.1. Úprava postavení poškozeného v českých zemích podle trestním řádu z roku 1873.....	10
1.2.1.1. Soukromý účastník.....	10
1.2.1.2. Soukromý žalobce.....	13
1.2.2. Slovenská úprava postavení poškozeného v trestním řádu z roku 1896..	15
1.2.2.1. Soukromá strana.....	16
1.2.2.2. Náhradní (podpůrný, subsidiární) žalobce.....	17
1.2.2.3. Hlavní soukromý žalobce.....	18
1.2.3. Vojenský trestní řád soudní z roku 1912.....	19
1.2.4. Úprava postavení poškozeného v trestním řádu č.87/1950 Sb.....	20
1.2.5. Úprava postavení poškozeného v trestním řádu č.64/1956 Sb.....	22
1.2.6. Úprava postavení poškozeného v trestním řádu č.141/1961 Sb.....	24
2 Postavení poškozeného podle platné právní úpravy.....	26
2.1. Základní vymezení.....	26
2.2. Poškozený podle § 43 odst. 1 trestního řádu.....	27
2.3. Poškozený podle § 43 odst. 3 trestního řádu.....	31
2.4. Poškozený podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže.....	32
2.5. Poškozený a poskytování informací o trestním řízení.....	34
2.6. Subjekty s oprávněním jednat za poškozeného.....	35
2.7. Omezení nebo vyloučení poškozeného z účasti na trestním řízení.....	40
2.8. Práva poškozeného podle trestního řádu – obecné vymezení.....	44
2.9. Práva poškozeného podle trestního řádu – podrobnější vymezení.....	48
2.9.1. Právo poškozeného být poučen.....	48
2.9.2. Právo poškozeného na ochranu před nepřiměřeným zásahem do jeho osobnosti a na ochranu ústavně zaručených práv při provádění úkonů trestního řízení.....	50

2.9.3.	Právo poškozeného používat svého jazyka nebo jazyka, o kterém uvede, že jej ovládá	51
2.9.4.	Právo poškozeného činit návrhy na doplnění dokazování	51
2.9.5.	Právo poškozeného nahlížet do spisů, s výjimkou protokolu o hlasování, činit si z nich výpisky a poznámky, pořizovat si na vlastní náklady jejich kopie	52
2.9.6.	Právo poškozeného žádat státního zástupce, aby byly odstraněny průtahy ve vyšetřování nebo závady v postupu vyšetřovatele.....	53
2.9.7.	Právo poškozeného na doručování opisů rozhodnutí do vlastních rukou	54
2.9.8.	Právo poškozeného na doručení usnesení o odložení věci a právo na podání stížnosti proti takovému usnesení.....	55
2.9.9.	Právo poškozeného na oznámení usnesení o postoupení věci jinému orgánu, na oznámení usnesení o zastavení trestního stíhání a na vyrozumění o přerušení trestního stíhání	56
2.9.10.	Právo poškozeného na doručení opisu obžaloby	56
2.9.11.	Právo poškozeného účastnit se hlavního líčení, právo klást vyslychaným osobám otázky, právo na závěrečnou řeč, právo účastnit se veřejného zasedání o odvolání a vyjádřit se k věci před jeho skončením	57
2.9.12.	Právo poškozeného udělit souhlas s trestním stíháním	58
2.9.13.	Zajištění nároku poškozeného.....	68
2.9.14.	Právo poškozeného napadnout rozsudek odvoláním, právo přednést ústně toto odvolání a právo na přednes konečného návrhu.....	73
2.9.15.	Poškozený a odklony českého trestního řízení	75
2.9.16.	Právo poškozeného podat stížnost proti usnesení soudu o povolení obnovy řízení	81
2.9.17.	Související otázky s právy poškozeného	82
3	Vymezení pojmu oběť trestného činu	85
3.1.	Základní vymezení a odlišnosti mezi pojmy poškozený a oběť trestného činu.....	85
3.1.1.	Úprava v mezinárodních dokumentech a předpisech Evropské unie	85
3.1.1.1.	Rada Evropy	86
3.1.1.2.	Organizace spojených národů.....	88
3.1.1.3.	Evropská unie	89
3.1.2.	Oběť trestného činu – různé pohledy	99

3.2.	Odškodňování obětí trestné činnosti	104
4	Přehled vybraných zahraničních právních úprav	107
4.1.	Úprava podle polského trestního řádu.....	107
4.2.	Úprava podle německého trestního řádu	110
4.3.	Úprava podle rakouského trestního řádu.....	113
4.4.	Úprava podle slovenského trestního řádu.....	115
5	Návrhy de lege ferenda.....	123
5.1.	Věcný záměr nového trestního řádu.....	123
5.2.	Úprava práv oběti trestného činu de lege ferenda.....	127
	ZÁVĚR	131
	SUMMARY (Resumé)	134
	PŘEHLED POUŽITÝCH ZDROJŮ	136
	Přehled literatury	136
	Přehled odborných článků.....	137
	Přehled právních předpisů.....	139
	Přehled mezinárodních dokumentů a předpisů Evropské unie	140
	Přehled judikatury.....	142
	Výkladová stanoviska	143
	Přehled internetových zdrojů.....	143
	Seznam použitých zkratk.....	143
	Abstrakt a seznam klíčových slov	145
	Ochrana poškozeného a oběti v trestním řízení - abstrakt	145
	The protection of the injured person and the victim in the criminal proceedings - abstract.....	146
	Seznam klíčových slov, List of keywords.....	147

ÚVOD

Život každého z nás je protkán celou řadou událostí. Někteří z nás se ocitají v situacích, které jim nelze závidět. Mohou být okradeni či oloupeni, může jim být ublíženo na zdraví nebo může dojít k úmrtí osoby jim blízké. Všechny tyto skutečnosti (a nejen tyto) mají dopad do psychiky takové osoby, mají vliv na její následující život, promítají se do jejího vnímání okolního světa, ale i často sami jsou v hledáčku okolí, zejména pak médií. Často pak nastávají situace, kdy tito lidé nemají tušení, jak se v takových situacích mohou bránit, případně jaké možnosti jim přiznává právní řád. Nemají představu o tom, kde mohou hledat pomoc, nevědí, jaké nároky mohou požadovat vůči pachateli apod. Trestní právo používá pro tuto kategorii osob pojem poškozený, případně oběť. Ačkoli se zdánlivě jeví tyto pojmy jako totožné, rozhodně se nejedná o pojmy identické, jak bude i vysvětleno v této práci.

Otázkám poškozeného a oběti se věnuje trestní právo, zejména pak trestní právo procesní, které v § 12 odst. 6 TŘ přiznává osobě poškozené postavení strany trestního řízení. Na straně druhé si nelze nepovšimnout v odborné literatuře často zmiňovanou nedostatečnost úpravy procesních práv poškozeného a oběti. Již ze samotného ustanovení § 1 odst. 1 TŘ, který vymezuje účel tohoto zákona, lze nabýt pocit, že soukromé zájmy jednotlivce stojí svým významem až za zájmem společnosti na potrestání pachatele. K těmto závěrům dospíváme i navzdory tomu, že několika novelami trestního řádu bylo postavení poškozeného stran jeho oprávnění posíleno. K těmto změnám docházelo zejména se změnou politické orientace naší země, ale také v souvislosti se vstupem České republiky do mezinárodních organizací. Tento náš názor je dále podpořen jednak diskusemi v řadách odborné veřejnosti, ale také např. uvažovanou změnou trestního řádu, která se bude dotýkat i postavení poškozeného a jeho práv (k tomu viz např. část této práce věnovaná věcnému záměru nového trestního řádu).

Z těchto důvodů se v této práci zaměříme na postavení poškozeného v trestním procesu, vymezíme si práva, kterými poškozený disponuje a jaké nároky může uplatňovat. Nelze si totiž nepovšimnout, že poškozený není ve zcela rovném postavení s obviněným (navzdory ústavně zakotvené rovnosti stran), ale naopak, je skutečností, že poškozený, coby strana trestního řízení, je někdy považována za jakousi „vedlejší“ stranu řízení. Toto se následně promítá do

nedůsledného respektování práv poškozené osoby a nedostatečnosti splnění poučovací povinnosti ze strany orgánů činných v trestním řízení, někdy i sama odborná veřejnost polemizuje o výkonu některých oprávnění poškozenými.

Na stranu druhou je třeba uvést, že již od 80. let minulého století dochází na mezinárodním poli k jistým posunům stran chápání potřeb obětí trestných činů. To má za následek přijetí nejrůznějších právních dokumentů, z nichž některé jsou pro státy závazné, jiné naopak pouze doporučující, které upravují práva obětí trestných činů. Tyto právní úpravy jsou pak přebírány do úprav národních. V podmínkách České republiky je to zejména trestní řád a dále další zákony upravující postavení obětí trestných činů (ať již účinných nebo nacházejících se ve fázi návrhu zákona). Narůstá i počet nestátních organizací poskytujících různorodou pomoc obětem trestných činů, které se bez svého zavinění často nacházejí v situacích, kdy prožívají různé traumatické stavy a často nevědí, na koho se obrátit, nebo s kým si o prožité negativní zkušenosti pohovořit. Často se pak stává, že trestný čin ani není oznámen, natož vyšetřován, a pachatel potrestán.

Pokud se tedy v § 1 odst. 1 TŘ uvádí, že účelem trestního řádu je upravit postup orgánů činných v trestním řízení tak, aby trestné činy byly náležitě zjištěny a jejich pachatelé podle zákona spravedlivě potrestáni, pak nelze odhlížet i od role poškozeného v takovém trestním řízení, který jako samostatná strana prostřednictvím oprávnění, která jsou mu přiznána, napomáhá k náležitému zjištění trestného činu právě jejich využíváním. Realizací jeho oprávnění tak dochází ke splnění účelu, pro něj je mu přiznáno postavení strany, kterým je náprava křivdy, jež mu byla trestným činem způsobena, jakož uspokojení nároků, kterých se může domáhat. K tomu je ovšem nezbytné, aby si byl vědom svých práv a věděl jakým způsobem je použít.

S ohledem na právě konstatované se pokusíme v této práci zmapovat postavení poškozeného podle stávající právní úpravy, pokusíme se (i za současného porovnání s jinými právními úpravami) poukázat na existující nedostatky stran oprávnění této straně trestního řízení přiznaných, rovněž si osvětlíme význam pojmu oběť trestné činnosti, resp. poukážeme na to, co institut poškozeného a institut oběti spojuje a co případně odlišuje a také se zmíníme o uvažované rekodifikaci trestního řádu a navrhovaném zákonu, který bude upravovat postavení obětí trestných činů.

Pokud jde o samotnou skladbu této práce, pak první její kapitola se věnuje vymezení poškozeného z pohledu jeho role v trestním řízení, a to počínaje historickým přehledem zejména v souvislosti s rakouským trestním řádem z roku 1873, ale i uherským trestním řádem z roku 1896. Historický přehled je uzavřen vymezením postavení poškozeného v trestním řízení podle vojenského trestního řádu soudního z roku 1912 a podle trestního řádu z roku 1950, z roku 1956 a z roku 1961.

Na tento historický přehled navazuje kapitola, která se věnuje současnému postavení poškozeného, tj. jeho vymezení a rozlišení na obecného poškozeného podle § 43 odst. 1 TŘ a poškozeného - subjekt adhezního řízení podle § 43 odst. 3 TŘ. Pozornost je dále věnována postavení poškozeného podle ZOM, poskytování informací o trestním řízení, subjektům oprávněným jednat za poškozeného a případům, kdy je poškozený vyloučen z trestního řízení, případně kdy je jeho účast omezena. Následuje výčet oprávnění poškozeného, která jsou mu přiznána trestním řádem, a to nejprve obecně a následně jsou jednotlivé práva, o kterých není pojednáno v souvislostech jiných kapitol, probrána podrobněji.

Třetí kapitola je věnována obětem trestné činnosti. V této části se tato práce dotýká vymezení pojmu oběť s odkazem na mezinárodní smlouvy a dokumenty (bez ohledu na jejich závaznost) zpracované Radou Evropy a OSN, případně s odkazem na právo EU. Pozornost je zaměřena i na odškodňování obětí podle stávající úpravy v ZOOTČ.

Čtvrtá část je věnována rámcovému přehledu právních úprav týkajících se problematiky postavení poškozeného a oběti v okolních zemích (Polsko, Německo, Rakousko, Slovensko).

Poslední, pátá, část se zabývá úvahami de lege ferenda. V této souvislosti se tato práce věnuje věcnému záměru nového trestního řádu a připravovanému zákonu o obětech trestných činů.

Tato práce vychází z právní úpravy platné a účinné ke dni 4.10.2011.

1 NÁSTIN POSTAVENÍ POŠKOZENÉHO Z POHLEDU DŘÍVĚJŠÍCH PRÁVNÍCH ÚPRAV

1.1. Vymezení trestněprávních procesních úprav¹

Úprava postavení poškozeného v rámci trestního řízení, tj. jeho práv a povinností, není nikterak otázkou posledních legislativních úprav, naopak, institut poškozeného coby účastníka trestního řízení znala již rakouská a uherská legislativa, která byla se vznikem samostatného československého státu převzata do našeho právního systému a platila na československém území (včetně Podkarpatské Rusi) až do účinnosti trestního řádu č. 87/1950 Sb.

Pro trestní řízení tohoto období byl charakteristický právní trialismus jsoucí následkem rozdílnosti legislativní činnosti v dřívějším Rakousku – Uhersku, kdy země, které dříve byly pod „rakouským vlivem“, převzaly trestní řád č. 119/1873 ř.z., což se týkalo českých zemí a země, které dříve byly pod „vlivem Uher“, převzaly uherský zákon čl. XXXIII/1896, o soudním trestním řádu, což byl případ Slovenska a Podkarpatské Rusi. Vedle těchto dvou zákonů pak pro oblast vojenského soudnictví existovaly dva vojenské trestní řády, a to zákon č. 131/1912 ř.z., vojenský trestní soudní řád (pro české země) a zákon čl. XXXIII/1912 (na Slovensku).

Již zmiňovaný trestní řád č. 87/1950 Sb., počínaje dnem své účinnosti, tj. 1.8.1950, sjednotil do té doby existující trialismus. Tento jednotný procesní kodex byl následně nahrazen trestním řádem č. 64/1956 Sb. s účinností k 1.1.1957. Mezi jeho přednostmi se vedle podrobnější úpravy oproti svému předchůdci, uvádí především nová úprava zejména přípravného řízení, předběžného projednání obžaloby a odvolacího řízení, jakož i přenesení výkonu rozhodnutí z prokurátora na soudy².

Poslední změnou trestního kodexu bylo přijetí trestního řádu č. 141/1961 Sb., který nahradil trestní řád č. 64/1956 Sb., a ačkoli byl několikrát novelizován (nejzásadnější změny nastaly v souvislosti s politickými změnami po roce 1989, kdy se v tomto kodexu (a nejen v tomto) promítly úpravy ve prospěch ochrany lidských práv), platí do dnes.

¹ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 61 a násl.

1.2. Vývoj postavení poškozeného v rámci jednotlivých právních úprav

1.2.1. Úprava postavení poškozeného v českých zemích podle trestního řádu z roku 1873

Podle trestního řádu č. 119/1873 ř.z. mohl poškozený vystupovat v trestním řízení v několika postaveních, a to v postavení soukromého žalobce nebo soukromého účastníka.

1.2.1.1. Soukromý účastník

Jak uvádí M. Růžička³, o soukromého účastníka se v případě poškozeného jednalo za situace, kdy kterékoli osobě bylo ublíženo na jejích právech veřejnožalobním deliktem (tj. deliktem stíhaným z moci úřední), to ovšem pouze za předpokladu, že své soukromoprávní nároky (mající charakter materiální škody, nikoli pouze ideální nebo jen budoucí možné škody) vyvozované z tohoto deliktu vůči obviněnému uplatnil (přihlásil) do počátku hlavního přelíčení. Přitom pro postavení soukromého účastníka nebylo nezbytné, aby trestný čin byl spáchán pouze vůči osobě uplatňující soukromoprávní nárok, ale rovněž spáchání trestného činu vůči jiné osobě, za předpokladu, že bylo možno z takového protiprávního jednání vyvodit tento soukromoprávní nárok, bylo předpokladem ke konstituování postavení osoby coby soukromého účastníka, i když vůči němu ke spáchání deliktu nedošlo.

Cílem úpravy soukromého účastenství v trestním řízení bylo především poskytnutí možnosti poškozenému trestným činem připojit se do tohoto řízení vedenému proti obviněnému (případně obžalovanému (nebude-li dále z textu vyplývat v konkrétním případě něco jiného, budeme nadále pro zjednodušení výkladu používat pouze pojmu obviněný)) a již v tomto řízení vůči němu uplatňovat své soukromoprávní nároky, resp. podílet se na tom, aby obviněný byl pravomocně odsouzen za trestný čin, neboť takové pravomocné odsouzení zakládalo právní titul i ohledně soukromoprávního nároku. Tím byl tedy dán zájem soukromého účastníka na odsouzení obviněného, přičemž tento jeho zájem nacházel oporu v právech soukromému účastníku poskytnutých. Jednalo se o právo napomáhat (tj. podílet se svou aktivní činností) k usvědčení obviněného,

² Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 159.

³ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 62.

právo nahlížet do spisů, právo být obeslán s informací o konání hlavního přelíčení a na něm klást příslušným osobám otázky, právo závěrečné řeči, právo na podpůrnou žalobu a v přestupkovém řízení též právo na podání opravných prostředků, bylo-li o jeho nárocích rozhodnuto jen zčásti. Soukromý účastník byl tedy prostřednictvím souboru těchto práv vedlejším žalobcem (vedle státního zástupce)⁴.

K samotnému připojení se k trestnímu řízení vedeném o zločinu nebo přečinu pak postačovalo, pokud se soukromý účastník ústně nebo písemně přihlásil se svým soukromoprávním nárokem nejdéle do počátku hlavního přelíčení (mohl tak tedy učinit i dříve, ve fázi přípravného vyšetřování nebo dokonce vyhledávání), a byl-li v průběhu hlavního přelíčení obžalovaný obviněn z nového veřejnožalobního trestného činu, pak bylo možno se připojit i později. Konalo-li se řízení o přestupcích, mohlo k přihlášení se se soukromým nárokem dojít, i když již hlavní přelíčení bylo zahájeno, aniž by se vyžadovalo obvinění z nového veřejnožalobního trestného činu.

Naopak, zmeškal-li soukromý účastník lhůtu k uplatnění svého nároku, jeho právo zaniklo a ani nové projednání věci, musel-li soud po zrušení rozsudku takto postupovat, na tom nic nezměnilo.

Zároveň bylo povinností příslušných orgánů informovat poškozeného – soukromého účastníka o probíhajícím trestním řízení tak, aby mohl své nároky řádně uplatnit a podložit je patřičnými důkazy. Pokud na základě výpovědi poškozeného nebyla jednoznačně určena škoda, případně její výše a vyžadovalo-li si takové zjištění trestní řízení, doplňovala se tato výpověď výpovědi svědků a znalců. Příslušné orgány měly rovněž povinnost se poškozeného při jeho výpovědi coby svědka⁵ dotázat, jestli se se svým nárokem na náhradu materiální škody připojí k adheznímu řízení.

Postavení soukromého účastníka představovalo při splnění jistých formálních podmínek, zamezujících podání nedůvodných žalob, rovněž možnost stát se namísto státního zástupce hlavní stranou trestního řízení, a to tzv. podpůrným (subsidiárním) žalobcem, což bylo projevem určitého kontrolního mechanismu činnosti státního zástupce zejména tehdy, když došlo k upuštění od trestního

⁴ Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 64.

⁵ Poškozený - soukromý účastník mohl být a často také býval i v postavení svědka. Vystupoval tak jako procesní strana i jako svědek zároveň. Jak uvádí M. Růžička, nastala-li taková kolize postavení svědka a postavení soukromého účastníka, měla přednost úloha svědecká a působnost soukromého účastníka jako strany procesní pomíjela (Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 67).

stíhání nebo dokonce k jeho odepření. Byl to však jen soukromý účastník, tedy ten, komu byla trestným činem způsobena materiální škoda, kdo byl oprávněn k této podpůrné (subsidiární) žalobě. Tím byla vyloučena tzv. populární subsidiární žaloba, k jejímuž podání by byl oprávněn kdokoli.

O přípuštění soukromého účastníka za podpůrného žalobce se rozhodovalo zvláštním soudním usnesením, přičemž záviselo na tom, v jakém stádiu se řízení nacházelo, neboť podle toho se rozlišovalo, kdo a jakým způsobem o tomto přípuštění bude rozhodovat.

M. Růžička⁶ s odkazem na učebnici J. Kaplana rozlišuje tři stadia trestního řízení, v jejichž rámci mohlo dojít k tomuto přípuštění soukromého účastníka za podpůrného žalobce; výjimkou ovšem bylo řízení před státním soudem, řízení stanné a některé případy upuštění od trestního stíhání dle trestního řádu – v těchto případech k tomuto přípuštění dojít nemohlo.

Ve stadiu mezi oznámením trestného činu a skončením přípravného vyhledávání bylo povinností státního zástupce informovat poškozeného o odmítnutí trestního stíhání. Poškozený se pak mohl připojit k trestnímu řízení a obrátit se na radní komoru s návrhem, aby bylo zahájeno přípravné vyšetřování. Ve stadiu, kdy již bylo započato s přípravným vyšetřováním až do okamžiku pravomocného obžalování v případech, kdy se konalo obžalovací řízení (obdobu předběžného projednání obžaloby), bylo povinností státního zástupce o upuštění od stíhání vyrozumět poškozeného, který měl možnost v třídní lhůtě od tohoto vyrozumění u zemského, příp. vrchního soudu prohlásit, že trvá na pokračování trestního řízení. Nebyl-li vyrozuměn, musel tak učinit nejdéle do tří měsíců od zastavení stíhání. Ve stadiu od pravomocného obžalování až do okamžiku zahájení hlavního přelíčení oznamoval poškozenému ustoupení státního zástupce od trestního stíhání prvoinstanční soud. I zde měl soukromý účastník třídní lhůtu k takovému prohlášení (výjimkou byla situace upuštění od trestního stíhání státním zástupcem mezi hlavními přelíčeními, kde takové prohlášení bylo třeba učinit ihned).

Za předpokladu, že bylo více soukromých účastníků, kteří by se mohli stát podpůrnými žalobci, stal se jim na místo státního zástupce ten, který se první připojil se svým nárokem k trestnímu řízení a prohlásil, že žádá, aby bylo v tomto řízení pokračováno. Pokud se stalo, že se takto zachovalo současně více

soukromých účastníků, stali se všichni podpůrnými žalobci. Jiná situace ovšem nastala tehdy, že se ostatní soukromý účastníci přihlásili k trestnímu řízení až poté, co jiný soukromý účastník již nastoupil na místo státního zástupce. Tito ostatní soukromí účastníci již podpůrnými žalobci být nemohli.

Důsledkem podané subsidiární žaloby soukromým účastníkem bylo, že ten vystupoval nadále coby strana vybavená právy státního zástupce se všemi důsledky z toho vyplývajícími, což ovšem nutně neznamenovalo, že jeho postavení bylo s postavením státního zástupce rovnocenné. Tak to mu nebylo, neboť taková zákonná úprava by v konečném důsledku mohla vést k dosti zásadním neoprávněným zásahům do právní sféry obviněného. Z tohoto důvodu bylo postavení podpůrného žalobce stavěno na roveň žalobci soukromému, přičemž i v tomto případě nebylo vždy možno hovořit o zcela rovnocenném postavení⁷.

Stran obsahu podpůrné žaloby pak platilo, že ohledně skutku musela korespondovat trestnímu oznámení nebo obžalobě (to neplatilo pro právní kvalifikaci). Byly-li některé skutečnosti státním zástupcem pominuty či vyňaty z trestného oznámení či obžaloby, mohly být v podpůrné žalobě soukromým účastníkem doplněny.

Pochopitelně bylo také možné, aby státní zástupce převzal zpět trestní stíhání, to ovšem jen do doby pravomocného skončení trestního řízení. V takové situaci se podpůrný žalobce stal opět soukromým účastníkem.

Institut podpůrné žaloby a tedy podpůrného žalobce se přestal uplatňovat nabytím účinnosti zákona č. 319/1948 Sb., o zlidovění soudnictví, který ustanovení je upravující zrušil.

1.2.1.2. Soukromý žalobce

Jestliže jsme až do této chvíle hovořili o poškozeném coby soukromém účastníkovi, coby pomocníkovi veřejného žalobce a při splnění zákonem vymezených podmínek také jako o podpůrném žalobci, spojovali jsme toto jeho postavení s činy stíhanými z moci úřední, tj. hovořili jsme o veřejnožalobních činech.

⁶ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 69-70.

⁷ Jak uvádí M. Růžička, např. podpůrný žalobce mohl podat obžalovací spis jen po předcházejícím přípravném vyšetřování; proti usnesení radní komory neměl žádných jiných opravných prostředků než stížnost proti zastavení přípravného vyšetřování; proti rozsudku neměl jiných opravných prostředků než soukromý účastník; nemohl podat návrh na povolení obnovy; kvůli právu k podpůrné žalobě se nemělo zdržovat propuštění obviněného, který ještě nebyl vydán v obžalobu, z vazby na svobodu.

Vedle toho trestní řád z roku 1873 upravoval institut soukromého žalobce, kterým byla osoba, v jejíž právech jí bylo ublíženo, a to činem, jenž stát (a tedy trestní zákon) vyhradil soukromé žalobě, tzn., že ke stíhání obviněného mohlo dojít jedině tehdy, pokud osoba poškozená trestným činem podala obžalobu a pokračovala následně v trestním řízení⁸. Pokud vůči jednomu obviněnému uplatňovalo své nároky více subjektů, kterým by náleželo právo soukromého žalobce, pak platilo, že uplatnil-li některý z těchto v úvahu přicházejících soukromých žalobců toto své právo a podal žalobu, pak ostatní mohli již k takto podané žalobě pouze přistoupit. Nevyužil-li některý z těchto subjektů toto právo, tj. nepřistoupil-li k již podané obžalobě, pak ji nemohl podat ani později. Na všechny soukromé žalobce se vztahovalo rovněž např. zastavení trestního stíhání nebo zproštění obžaloby. Naopak, úkony či události týkající jednoho z více soukromých žalobců se nevztahovaly na jiné soukromé žalobce.

Soukromá žaloba, resp. právo ji podat, bylo právem nikoli odvozeným od práva státního zástupce, ale naopak právem samostatným, nezávislým na právech státního zástupce. Právě z povahy soukromoprávní žaloby, jejímž prostřednictvím měly být stíhány jen ty trestné činy, u kterých to zákon stanovil, bylo vyloučeno, aby se dostaly do vzájemného rozporu zájmy státu, uskutečňované prostřednictvím státního zástupce (veřenožalobní delikty) a zájmy soukromoprávní, uskutečňované těmi, jimž bylo zákonem vypočteným trestným činem ublíženo na jejich soukromých právech. V praxi se tato skutečnost projevovala tím způsobem, že bylo-li v probíhajícím řízení zjištěno, že je vedeno trestní stíhání soukromožalobního deliktu, kdy žalobcem byl státní zástupce, bylo třeba informovat soukromého žalobce o možnosti podat v případě trestných činů ústně nebo písemně žádost o zahájení trestního stíhání, a to při splnění podmínky zachování procesní lhůty. Mezi odbornou veřejností však nepanoval jednoznačný názor, zda tento návrh (žádost) mohl směřovat toliko k zahájení přípravného vyšetřování nebo zda soukromý žalobce mohl podat návrh k zahájení přípravného vyhledávání. V případě přestupků mohl podat návrh na zákonné potrestání.

K dalším významným oprávněním soukromého žalobce se řadilo oprávnění „učinit vše“, co mohlo zabezpečit jeho úspěch v dané věci, tzn., že mohl

⁸ Vedle těchto soukromých žalob, které zohledňovaly soukromé zájmy poškozených, existovaly ještě veřejné žaloby spojované se splněním určité procesní podmínky, které rovněž zohledňovaly soukromé zájmy poškozených. Mohli bychom jistě použít výraz „podmíněné“ veřejné žaloby. Přitom na druhou stranu nešlo o ryze veřejné žaloby, o kterých jsme pojednávali výše např. v souvislosti s podpůrnou žalobou apod. Tyto „podmíněné“ veřejné žaloby s ingerencí soukromého zájmu byly jednak veřejné žaloby, kterými se stíhaly trestné činy k návrhu dotčené osoby (státní zástupce zahájil trestní

participovat např. tím, že měl právo nahlížet do spisů nebo činit takové úkony, které podpořily jeho obžalobu.

Navzdory těmto na první pohled širokým oprávněním však soukromý žalobce nebyl z pohledu „všech“ zákonem přiznaných práv ve stejném postavení jako státní zástupce. Tato „rovnost v právech“ platila toliko ve vztahu k postavení soukromého žalobce coby sporné strany v konkrétní věci. Naopak, v čem se odlišovali (a těmito oprávněními soukromý žalobce nedisponoval) byla práva, která příslušela státnímu zástupci coby úřední osobě. M. Růžička⁹ např. cituje F. Storchu, když uvádí právo státního zástupce být přítomen při poradách soudu, vcházet do styku se státními, zemskými a obecními úřady, vydávat pokyny bezpečnostním úřadům a orgánům, nahlížet i do jiných soudních spisů než těch, jež se týkaly dané konkrétní věci, podávat opravné prostředky ve prospěch obžalovaného atd.

Toto nebyla jediná omezení oproti postavení státního zástupce. K dalším omezením soukromého žalobce patřila ztráta žalobního práva marným uplynutím zákonem stanovené lhůty k některému procesnímu úkonu (podání obžalovacího spisu, neučinění návrh nezbytných k provedení obžaloby, nedostavení se k hlavnímu přelíčení, neučinění závěrečné řeči) nebo nemožnost podání návrhu na povolení obnovy řízení v případech ustoupení soukromého žalobce od obžaloby. Postavení soukromého žalobce rovněž nevylučovalo, aby tato osoba vystupovala v řízení jako svědek. Toto dvojedinečné postavení bylo u státního zástupce v jedné projednávané věci vyloučeno.

1.2.2. Slovenská úprava postavení poškozeného v trestním řádu z roku 1896

Podle této trestněprávní úpravy mohl být žalobcem, a tedy stranou řízení, nejen stát, zastoupený státním zastupitelstvím, ale také hlavní a náhradní soukromý žalobce. Podstatný rozdíl ve vymezení osoby postiženého oproti trestnímu řádu platnému v českých zemích spočíval v tom, že slovenská úprava za poškozeného považovala i toho, kdo byl jen ohrožen trestním činem, aniž muselo nutně dojít k zásahu do soukromých práv této osoby, jak vyžadoval rakouský trestní řád.

stíhání pod podmínkou, že poškozený podal návrh ke stíhání), jednak veřejné žaloby, kterými se stíhaly trestné činy na základě zmocnění dotčené osoby (státní zástupce mohl podat obžalobu jen se souhlasem poškozeného).

⁹ Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 81.

Jak uvádí M. Růžička¹⁰, vymezení poškozeného podle F. Kronbergera v tomto trestním řádu bylo považováno za pojetí tzv. „ideálního“ poškozeného, když měl za to (F. Kronberger), že rakouský trestní řád z roku 1873 koncipoval definici poškozeného v tzv. „materiálním“ smyslu. Tomu odpovídala i skutečnost, že podle uherského trestního řádu se nečinilo rozdílu, bylo-li poškozeno právo rázu soukromoprávního nebo veřejnoprávního, zda směřoval trestný čin proti majetkovým právům či jiným.

1.2.2.1. Soukromá strana

I podle tohoto trestního řádu platilo, že chtěl-li se poškozený stát adherentem, musel učinit nejpozději do skončení hlavního přelíčení nebo líčení u okresního soudu prohlášení, na jehož základě se připojil k trestnímu řízení¹¹. Na druhou stranu takovéto připojení se k trestnímu řízení nutně neznamenalo vyloučení civilněprávního řízení.

Oproti rakouskému trestnímu řádu, kde hned na počátku nebylo možné zkoumat, zda osoba považující se za poškozeného skutečně tímto oprávněním disponuje, podle uherského trestního řádu však osoba, která se považovala za poškozeného, musela své oprávnění dokazovat a přihlásit svůj nárok u příslušného orgánu, který měl možnost zamítnout tuto přihlášku¹².

Poškozený se tak musel, aby se stal stranou trestního řízení, k tomuto řízení přihlásit, prokázat touto přihláškou své oprávnění a tato jeho přihláška nesměla být zamítnuta.

Jako soukromá strana mohl předložit státnímu zastupitelství, popř. soudu údaje, jimiž byla prokazována trestnost jednání obviněného a soukromoprávního nároku, nahlížet do spisů (ve stadiu vyhledávání nebo vyšetřování jen pokud tomu nebránil vážný důvod, po podání obžalovacího spisu bez omezení) a žádat o to, aby byl předvolán k hlavnímu přelíčení, činit návrhy a dávat otázky svědkům i znalcům v té míře, v jaké to bylo zapotřebí k uplatnění soukromoprávního nároku¹³.

¹⁰ Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 99.

¹¹ Toto prohlášení mohl učinit např. u státního zastupitelství, u policejního úřadu, u vyšetřujícího soudce, obžalobního senátu nebo nalézacího soudu, tj. v kterémkoli stadiu trestního řízení.

¹² Důvodem zamítnutí mohlo být například to, že konkrétní soukromoprávní nárok nebylo vůbec možné přihlásit do trestního řízení, nebo toto sice možné bylo, ale tato věc by oddálila trestní řízení, nebo o tomto nároku již bylo rozhodnuto civilním soudem apod.

¹³ Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 102.

Samotná škoda, coby důsledek trestné činnosti, se v trestním řízení řešila buď proto, že její objasnění vyplývalo z dikce trestního zákona, nebo proto, že v důsledku uplatněného soukromoprávního nároku došlo k rozšíření trestního řízení. V tomto druhém případě pak trestní soud měl možnost takto uplatněný nárok přiměřeně snížit, shledal-li k tomu důvod.

1.2.2.2. Náhradní (podpůrný, subsidiární) žalobce

Vedle poškozeného coby soukromé strany, jež se svým návrhem snažil prokázat vinu obviněného, což bylo předpokladem, aby trestní soud tohoto obviněného nejen odsoudil, ale aby mu rovněž uložil povinnost k náhradě škody, upravoval uherský trestní řád institut tzv. náhradního (podpůrného, subsidiárního) soukromého žalobce a hlavního soukromého žalobce. Návrhy těchto dvou soukromých žalobců, jakož i návrhy poškozeného, který ani nebyl soukromou stranou (tzn., že v trestním řízení pouze napomáhal k usvědčení a potrestání obviněného, aniž by měl nějaký soukromoprávní nárok), měly za cíl potrestat pachatele trestného činu, tzn., že svou povahou se jednalo o návrhy sankční (to je odlišovalo nejen od návrhu soukromé strany, ale i od návrhu soukromého účastníka, náhradního (podpůrného) žalobce a soukromého žalobce v pojetí rakouského trestního řádu).

Náhradní žaloba byla žalobou veřejnou, ovšem uskutečňována byla nikoli státním zástupcem, ale soukromou osobou, a to jakýmkoli poškozeným, čili ne pouze tím poškozeným, který se k trestnímu řízení přihlásil jako soukromá strana (dle uherského trestního řádu) nebo jako soukromý účastník (dle rakouského trestního řádu)¹⁴. Náhradní soukromý žalobce tak mohl být i takový poškozený, který nebyl soukromou stranou (tj. poškozeným uplatňujícím soukromoprávní nároky). Oproti tomu dle rakouského trestního řádu byla podpůrná žaloba oprávněním pouze soukromého účastníka.

Prostřednictvím této náhradní žaloby tak náhradní žalobce spolupracoval, resp. doplňoval činnost státního zástupce. Mohl tak v rámci zastupování žaloby činit vše, co bylo oprávněno činit státní zastupitelství, s výjimkou těch oprávnění, která měla z povahy věci úřední povahu (tj. oprávnění, kterými státní zastupitelství disponovalo coby veřejný úřad obecně).

¹⁴ Na tomto místě třeba upozornit, že tímto porovnáním není dáváno rovnítko mezi soukromou stranou v pojetí uherského trestního řádu a soukromého účastníka v pojetí rakouského trestního řádu. K odlišnostem ad výše.

Pro to, aby se poškozený (soukromá osoba) mohl stát náhradním žalobcem, bylo dále třeba dodržet osmi denní lhůtu pro převzetí obžaloby. Konkrétně, pokud státní zástupce odepřel trestní stíhání, pak měl poškozený dvě možnosti. První spočívala v tom, že v osmi denní lhůtě od okamžiku, kdy mu bylo doručeno rozhodnutí státního zastupitelství o zamítnutí převzetí obžaloby, mohl ji převzít sám. Druhá možnost byla založena na tom, že mohl podat stížnost u hlavního (vrchního) státního zástupce a teprve nevyhověním této stížnosti mohl do osmi dnů od doručení tohoto zamítnutí sám převzít zastupování obžaloby.

Stejná, osmi denní, lhůta platila v situaci, kdy státní zástupce upustil od obžaloby před nařízením hlavního přelíčení, jakož i v průběhu soudní fáze trestního řízení. Poškozený tak v prvním případě mohl požadovat, aby se konalo vyšetřování, případně navrhnout jeho doplnění. Mohli také převzít obžalobu, a to jak ve fázi před nařízením hlavního líčení, tak ve fázi soudního řízení¹⁵.

Pro všechny výše popsané případy postupu poškozeného platilo, že příslušný orgán, aby mohl v řízení pokračovat, ještě musel rozhodnout o oprávněnosti přihlášky stejně, jako v případě poškozeného coby soukromé strany.

Výše uvedený postup bylo třeba uskutečnit nejdéle do okamžiku vyhlášení rozsudku prvoinstančního soudu. Po té již přicházel v úvahu pouze postup cestou podání opravného prostředku ve lhůtě k tomu určené.

1.2.2.3. Hlavní soukromý žalobce

Rovněž trestní řád platný na Slovensku znal úpravu (hlavního) soukromého žalobce. V tomto postavení se nacházel poškozený, který podal obžalobu v případě přečinů a přestupků. Zvláštností oproti rakouskému trestnímu řádu platnému v českých zemích bylo, že prohlásil-li státní zástupce, že trestný čin, který byl stíhán soukromým žalobcem, porušil i veřejný zájem, pak tímto způsobem měl možnost převzít zastoupení obžaloby. Tím se soukromý žalobce dostal do role pouhého podpůrného, resp. pomocného postavení, které mu nicméně zajišťovalo možnost činit návrhy směřující k uznání obviněného vinným, jakož i návrhy na trestní sazbu, právo být vyrozuměn a předvolán tak jako státní zástupce, právo nahlížet do spisů apod.

¹⁵ V soudním řízení se osmi denní lhůta prodlužovala na 30 dnů od ustoupení státního zastupitelství od stíhání, a to v případech, že poškozenému nebyla vůbec doručena výzva soudu, a naopak, v případě jeho účasti na soudním jednání se musel poškozený vyjádřit ihned.

I v případě tohoto hlavního soukromého žalobce platilo, že jeho postavení nebylo rovnocenné postavení státního zástupce, pokud šlo o ta oprávnění, kterým státní zastupitelství disponovalo jako úřad (nemohl např. navrhnout upuštění od potrestání, vyžadovat spolupráci policejních orgánů apod.).

Uherský trestní řád na rozdíl od rakouského výslovně upravoval otázku vícero žalobních návrhů. Platilo, že soukromým žalobcem byl ten, kdo jako první podal obžalobu s tím, že ostatní měli možnost se k takto iniciovanému řízení připojit. Jejich role však zůstávala pomocná, tj. žalobcem byl pouze ten, kdo zahájil řízení. Tyto osoby mohly nastoupit na místo hlavního soukromého žalobce tehdy, pokud ten ustoupil od obžaloby. Na toto jeho místo však nastupovali ve stavu, v jakém se řízení nacházelo, tj. dřívější úkony soudu, jakož i prohlášení dřívějšího žalobce byly účinné rovněž vůči těmto osobám, resp. osobě, která převzala zastoupení obžaloby.

I v případě uherského trestního řádu byly práva soukromého žalobce právy konkrétní osoby, která zanikala její smrtí nebo vzdáním se těchto práv (obdobně tomu bylo při nedostavení se soukromého žalobce k hlavnímu přelíčení (osobně nebo prostřednictvím zástupce).

1.2.3. Vojenský trestní řád soudní z roku 1912

Jednalo se o trestněprocesní úpravu platnou v českých zemích, ačkoli na Slovensku platila obsahově stejná právní úprava. Tato právní úprava byla stran poškozeného pojata zcela odlišně od výše uvedených úprav. Předně, v této právní úpravě soukromá žaloba byla pojata odlišně, přejata byla pouze veřejná žaloba. Neznal ani adhezní řízení, ani pojem soukromého účastníka či soukromé strany. Poškozeným byl ten, jehož právo bylo přímo poškozeno nebo ohroženo trestným činem jiné osoby¹⁶. Přímým poškozením nebo ohrožením se měl na mysli přímá vztah mezi oprávněným zájmem poškozeného, tj. jeho právy, a trestným činem.

Soukromým žalobcem pak byl ten, kdo byl oprávněn k podání žádosti, nezbytné k zahájení trestního řízení vojenským prokurátorem u těch trestných činů, které mohli být stíhány právě jen v případech, kdy byla takovou osobou žádost podána.

¹⁶ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 128.

Rozdíl mezi poškozeným a soukromým žalobcem spočíval v tom, že poškozený mohl být účasten jak u trestního řízení ohledně trestných činů zahajovaných na žádost, tak u veřejnožalobních trestných činů.

Z definice soukromého žalobce je také zřejmé, že jeho pojetí v tomto vojenském trestním řádu představovalo oproti rakouskému a uherskému trestnímu řádu osobu, která na základě její žádosti umožnila vojenskému prokurátorovi zahájit trestní stíhání osoby, která spáchala soukromožalobní trestný čin. Oproti tomu rakouský a uherský trestní řád chápaly soukromého žalobce coby subjekt zastupující svou vlastní žalobu.

Obžalobu ve všech případech podával vojenský prokurátor. Soukromý žalobcem pouze disponoval právem ustoupit od žádosti, což mělo za následek zastavení trestního řízení. Pokud jde o další oprávnění poškozeného nebo soukromého žalobce, lze shrnout, že ta byla mnohem slabší než u výše uvedených trestních řádů¹⁷.

1.2.4. Úprava postavení poškozeného v trestním řádu č.87/1950 Sb.

Tento trestní řád nabyl účinnosti dnem 1.8.1950 a nahradil výše uvedené trestní řády. Oproti předešlým úpravám se postavení poškozeného změnilo tím způsobem, že napříště poškozený nemohl podávat obžalobu nebo převzít trestní stíhání, či dokonce se dotýkat otázek s trestem souvisejících. Co naopak stran postavení poškozeného zůstalo zachováno, bylo právo podat trestní oznámení, vystupovat v postavení svědka a v omezeném rozsahu i možnost dokazování viny obviněného, neboť od této skutečnosti se odvíjeli i jeho soukromoprávní nároky – měl tak bez pochyby zájem na odsouzení obviněného.

Poškozeným mohla být jak osoba fyzická, tak osoba právnická, jakož i stát. Mohlo se ovšem jednat jen o osobu, které jednáním zakládajícím skutkovou podstatu trestného činu, pro nějž byla podána obžaloba (pro nějž bylo zahájeno trestní řízení), vznikla škoda. Muselo se přitom jednat o škodu zpravidla majetkovou, výjimečně se mohlo jednat o nároky, jejichž obsahem bylo prohlášení úkonu za neplatný. Mohlo jít i o nároky z rodinného práva. Další podmínkou bylo, že tato škoda vznikla v příčinné souvislosti s trestným činem. Toto postavení měla i osoba, které nevznikla škoda přímo tímto jednáním, ale proto, že osobě přímo poškozené trestným činem majetkově vypomohla (např.

matka dítěte, v případech neplacení výživného otcem). Poškozený nemusel tyto nároky prokazovat předem, postačovalo, že tyto své nároky tvrdil nebo dokonce, že bylo důvodné se domnívat, že mu vznikly. Prokazování pak bylo předmětem adhezního řízení. Tento svůj nárok mohl poškozený uplatnit nejdéle do okamžiku, než se soud rozhodující v hlavním líčení odebral k závěrečné poradě.

Jak uvádí M. Růžička¹⁸, k uplatnění svých nároků disponoval poškozený především těmito oprávněními:

- měl právo nahlížet do spisů,
- v řízení, ve kterém mohl uplatnit své nároky, musel být vyrozuměn o hlavním líčení a odvolacím líčení,
- v těchto líčeních mohl vyslychaným osobám dávat otázky,
- v hlavním líčení mohl podat návrh k uplatnění svého nároku,
- mohl podat odvolání proti (pouze) odsuzujícímu rozsudku pro nesprávnost výroku o jeho nárocích, nebo proto, že soud o jeho nároku nerozhodl (při splnění podmínky, že nárok byl uplatněn včas),
- mohl se nechat zastupovat zmocněncem.

Oproti tomu tato práva nemohl poškozený realizovat v řízeních, ve kterých byl věcně příslušný krajský nebo vyšší vojenský prokurátor, v řízení stanném a polním a v řízení před Nejvyšším soudem rozhodujícím jako soud prvoinstanční. Dále, jako důsledek nemožnosti sloučení zájmů obviněného a poškozeného do jedné osoby, nemohl poškozený, který byl zároveň obviněným ve stejném trestním řízení, uplatňovat své nároky vůči jinému spoluobviněnému v tomtéž řízení (takový spoluobviněný však mohl své nároky uplatnit v občanskoprávním řízení).

Závěrem k tomuto trestním řádu je třeba zmínit, že poškozený, který nebyl v trestním řízení uspokojen zcela se svým nárokem, se nemohl stran nepřiznané částky obrátit na občanskoprávní soud, jako tomu bylo dle úpravy v rakouském trestním řádu; na občanskoprávní soud se mohl obrátit jen v případě, nerozhodl-li trestní soud o jeho včas uplatněném nároku. Tento závěr však neznamená, že trestní soud nemohl odkázat poškozeného s jeho nárokem na občanskoprávní soud; dělo se tak tehdy, pokud by určení výše nároků poškozeného nepřiměřeně protáhlo trestní řízení. V takovém případě často rozhodl o té výši nároků

¹⁷ Pro zájemce: výčet těchto oprávnění uvádí příkladně M. Růžička v Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 130-131.

poškozeného, kterou považoval za odpovídající a ohledně zbytku poškozeného odkázal na občanskoprávní řízení. Úprava trestního řádu z roku 1950 také na rozdíl od rakouského a uherského trestního řádu umožňovala ve výjimečných případech nároky poškozeného zamítnout. Zákodárce zájmy poškozeného hájil rovněž úpravou institutu zajištění (obdobně jako úprava v uherském trestním řádu), umožňující zajištění movitých věcí a pohledávek obviněného prokurátorem nebo soudem (v závislosti na tom, ve kterém stadiu trestního řízení bylo o zajištění rozhodováno).

1.2.5. Úprava postavení poškozeného v trestním řádu č.64/1956 Sb.

Tento trestní řád nabyl účinnosti 1.1.1957 a nahradil trestní řád z roku 1950. Celkově se jednalo o úpravu podstatně podrobnější. I v tomto případě se jednalo o úpravu založenou na tom, že poškozený mohl pouze podat trestní oznámení a jen výjimečně působil jako pomocník prokurátora. Rovněž byla dána možnost, aby poškozený vystupoval v postavení svědka.

Poškozený byl podle této procesněprávní úpravy definován jako osoba (fyzická, právnická, stát), které bylo trestným činem způsobena škoda, přičemž k této základní formulaci přistupovali dvě podmínky, pozitivní a negativní. Pozitivní stanovila, že nárok na náhradu této škody muselo být možno uplatnit v rámci občanskoprávního řízení, negativní určovala, že takový poškozený nesměl být zároveň spoluobviněným. A contrario, poškozeným nebyl ten, kdo měl nárok na náhradu škody vzešlé z trestného činu, ale který bylo možno uplatnit v jiném řízení, např. správním, daňovém¹⁹.

Poškozený mohl uplatňovat jak náhradu skutečné škody, tak ušlého zisku. Pokud trestným činem byla způsobena újma na zdraví, nebo došlo-li k úmrtí osoby, pak bylo možné požadovat i náhrady spojené s léčením, bolestné, náklady pohřbu, odškodnění za ohyzdění, výživné, nebo ušlý výdělek. Bylo možno uplatňovat i nároky (na náhradu škody) z pracovněprávních vztahů. I v této úpravě, tak jako v trestním řádu z roku 1950, platilo, že postavení poškozeného měla i osoba, které nevznikla škoda přímo trestním jednáním, ale proto, že osobě přímo poškozené trestným činem majetkově vypomohla. I zde platila podmínka příčinné souvislosti mezi škodou a trestným činem jí způsobujícím, nároky však

¹⁸ Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 136.

mohly být toliko majetkového charakteru, tzn., že již nemohlo být požadováno např. prohlášení nějakého úkonu za neplatný.

Podmínkou přiznání nároku v trestním řízení bylo, že o tento svůj nárok musel poškozený požádat do zahájení hlavního líčení, přičemž prokurátor tímto oprávněním nedisponoval.

Poškozený tato oprávnění v trestním řízení naopak neměl tehdy, uplatnil-li své nároky v dříve započatém občanskoprávním řízení a dále je neměl v řízení stanném a před prvoinstančním krajským nebo vyšším vojenským soudem.

Pokud šla o oprávnění náležející poškozenému v souvislosti s uplatňováním svých nároku, pak M. Růžička²⁰ uvádí výčet oprávnění, představující právo:

- činit návrhy
- podat návrh na zajištění věcí movitých obviněného
- nechat se zastupovat zmocněncem
- být vyslechnut
- nahlížet do spisu
- požadovat za podmínek uvedených v trestním řádu vrácení věci
- na doručení opisu rozsudku
- požadovat na odsouzeném náhradu nákladů (zkráceně) trestního řízení
- na doručení usnesení o zastavení trestního stíhání
- být vyrozuměn o hlavním líčení
- být vyzván k učinění návrhu svého nároku
- klást se souhlasem předsedy senátu otázky vyslychaným osobám v hlavním líčení
- přednést závěrečnou řeč.

Poškozený však nedisponoval oprávněním na doručení obžaloby, nemohl se odvolat, bránit se tehdy, nebyl-li připuštěn jako poškozený, jakož ani podat návrh na povolení obnovy v případě, kdy nebylo soudem o jeho včas podaném návrhu rozhodnuto.

Oproti předchozí právní úpravě nemohl trestní soud nárok poškozeného zamítnout. Měl tak buď možnost přiznat poškozenému uplatněný nárok na náhradu škody zcela, nebo, nebyl-li jeho nárok zcela nebo zčásti odůvodněn, jej

¹⁹ Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 163.

²⁰ Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 167.

ohledně nepřiznaného zbytku, nebo nepřiznaného celého nároku, odkázat na občanskoprávní řízení.

1.2.6. Úprava postavení poškozeného v trestním řádu č.141/1961 Sb²¹.

Jak uvádí M. Růžička²², trestní řád z roku 1961 významně posiloval oproti dřívější úpravě postavení osoby, která byla poškozena trestným činem. Poskytovala poškozenému možnost aktivně se účastnit trestního řízení v postavení strany a napomáhat svými návrhy a zásahy ke zjištění objektivní pravdy, jakož i správnému rozhodnutí ve věci. Toto postavení bylo přiznáváno každému, kdo byl trestným činem, který byl předmětem trestního řízení, nějak poškozen. Smyslem tehdejší úpravy trestního řádu z pohledu postavení poškozené osoby bylo její větší zapojení v průběhu trestního řízení, které se nemělo omezit na pouhé oznámení činu, ale mělo vést k aktivnímu přístupu těchto osob k ochraně zákona s tím, že paralelně se mělo využívat osobního zájmu těchto osob na výsledku trestního řízení. Poškozený tak mohl lépe osvětlit charakter škody, která mu vznikla, jakož i způsob, kterým mu byla způsobena. Poškozený tak byl některými tehdejšími autory přiřazován k orgánům vykonávajícím žalobní funkce, který svojí činností podporoval usvědčení pachatele z trestného činu.

Poškozeným byla v souladu s tímto trestním řádem považována osoba, která byla trestným činem poškozena na majetku, ale i taková, které bylo trestným činem ublíženo na zdraví nebo způsobena morální nebo jiná škoda, bez ohledu na to, zda mu vznikl nárok na náhradu škody nebo ne²³. Byla jím i osoba, které byla pachatelem majetková škoda uhrazena, jakož i osoba, vůči které byl spáchán pokus nebo příprava trestného činu, aniž musela takové osobě nějaká škoda vůbec vzniknout. Poškozenému bylo tímto trestním řádem přiznáno postavení strany²⁴, s čímž souvisela celá řada procesních práv, které nutně nemusela souviset s adhezním řízením, jako tomu bylo u dřívějších právních úprav. Asi nejstálenější rozlišování těchto práv bylo jejich dělení na práva obecná pro kategorii poškozených podle základní úpravy (platné i dnes) v § 43 odst. 1 tohoto

²¹ Jelikož se jedná o platnou a účinnou právní úpravu, bude podrobněji pojednáno o postavení poškozeného v následujících kapitolách. Pojednání v této části je vedeno pouze s cílem vytvoření ucelené představy jednotlivých úprav z historického pohledu a s vědomím, že informace zde podané jsou ryze povahy obecné.

²² Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 186

²³ V předchozích úpravách postavení poškozeného měla také osoba, které bylo ublíženo na zdraví, nicméně pouze stran nároků na náhradu škody, které z takového ublížení na zdraví vzešly. Např. podle trestního řádu z roku 1956 nárok na náhradu škody musel být takové povahy, aby jej bylo možné uplatňovat v občanskoprávním řízení.

²⁴ S tímto již započal trestní řád z roku 1956. Je také třeba podotknout, že tato úprava až do současnosti nebyla dotčena jednotlivými novelami.

trestního řádu, tedy oprávnění pro každého poškozeného a dále práva, která byla určena jen některým poškozeným, konkrétně těm, kteří byli subjekty adhezního řízení, tj. ti poškození, kteří měli nárok na náhradu škody²⁵.

Mezi tato oprávnění se řadilo právo nahlížet do spisů, ovšem s tím, že toto právo mohlo být omezeno; zejména se tak mohlo dít z toho důvodu, že poškozený mohl být zároveň v postavení svědka (a často jím i byl), a proto by jeho pozdější výpověď mohla být do určité míry ovlivněna znalostmi ze spisového materiálu. K dalším právům patřilo právo účasti na dokazování, zahrnující rovněž právo klást vyslýchaným osobám otázky, právo navrhnout soudu, aby v rozsudku, jímž obžalovaného odsuzoval k trestu, uložil i povinnost náhrady škody vzniklé poškozenému a rovněž právo na podání opravných prostředků, ovšem toliko proti rozhodnutí prvoinstančního soudu z důvodu, že výrok o náhradě škody nebyl učiněn nebo byl nesprávný a proti některým rozhodnutím ohledně zajištění jeho nároku. Opominout nelze ani právo být poučen o svých právech, jakož i právo je uplatňovat bez omezení.

Poškozený naopak nemohl vykonávat svá práva, pokud v jednom a tomtéž řízení vystupoval rovněž jako spoluobviněný, nebo v postavení znalce, tlumočnicka či zúčastněné osoby, anebo tehdy, kdy již o jeho nároku bylo rozhodnuto v jiném řízení²⁶. Poškozený dále nebyl připuštěn k trestnímu řízení tehdy, pokud krajský (vyšší vojenský) soud ve věcech, ve kterých rozhodoval jako prvoinstanční soud, rozhodl, že by jeho účast nepříznivě ovlivňovala průběh řízení.

Postavení poškozeného se následně přímo či nepřímo dotkla řada novel tohoto trestního řádu. Vzhledem k zaměření této práce se těmito novelami, nebude-li to v dalším textu třeba, zabývat nebudeme a v tomto odkazujeme na jiné publikace.

²⁵ Takto členily práva poškozeného např. Císařová, D., Čížková, J. v Poškozený v československém trestním řízení. Praha: Univerzita Karlova, 1982, str. 39-47, nebo Látal, J. v Poškozený v československém trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Praha: Příručky Ministerstva spravedlnosti ČSR, sv. 44, 1984, str. 20-32.

²⁶ To ovšem neznamenal, že nebylo-li v jiném řízení rozhodnuto a zároveň poškozený svá práva uplatňovat mohl, že by soud nemohl rozhodnout i o jiném nároku, než nároku, který bylo možné uplatňovat jen v občanskoprávním řízení. Naopak, právě tato právní úprava, na rozdíl od předchozích úprav, umožnila poškozenému uplatňovat jakoukoli škodu.

2 POSTAVENÍ POŠKOZENÉHO PODLE PLATNÉ PRÁVNÍ ÚPRAVY

2.1. Základní vymezení

Základní vymezení poškozeného v současném trestním řádu nalezneme v jeho hlavě druhé, konkrétně v § 43. V souladu s jeho prvním odstavcem je za poškozeného považován každý, komu bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková nebo nemajetková újma, nebo ten, na jehož úkor se pachatel trestným činem obohatil. Takovéto vymezení postavení poškozeného jako strany trestního řízení (§ 12 odst. 6 trestního řádu) je shodné pro všechna stadia trestního řízení včetně stadia předcházejícímu trestnímu stíhání, resp. dokonce i stadia prověřování.

Vedle tohoto základního vymezení poškozeného upravuje trestní řád v odstavci třetím § 43 pojem poškozeného, který je subjektem tzv. adhezního řízení. Podle právní úpravy platné do 30.6.2011 (tedy do účinnosti zákona č. 181/2011 Sb.) platilo, že poškozený, který měl podle zákona proti obviněnému nárok na náhradu škody, jež mu byla trestným činem způsobena, byl oprávněn také navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit tuto škodu. Do účinnosti citované novely tedy bylo možné v adhezním řízení uplatnit pouze majetkovou škodu. S účinností zákona č. 181/2011 Sb. (od 1.7.2011) se posílily práva poškozeného, subjektu adhezního řízení, v tom smyslu, že tito poškození tak mohou navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit nejen majetkovou škodu, ale i nemajetkovou újmu v penězích, jež mu byla trestným činem způsobena, popřípadě požadovat vydání bezdůvodného obohacení, které obžalovaný na jeho úkor trestným činem získal.

Z tohoto právě řečeného je zřejmé, že současná právní úprava odstranila určitý dlouhodobě pocíťovaný deficit, když předmětem adhezního řízení nyní mohou být i nároky stran nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení.

Stále ale i podle současné právní úpravy platí rozlišování na poškozeného, který může aktivně svá práva uplatňovat v adhezním řízení (je tedy subjektem adhezního řízení), a který je zároveň poškozeným podle prvního odstavce § 43 TŘ, a na poškozeného, který subjektem adhezního řízení není (§ 43 odst. 1 TŘ). Bez

ohledu na to, v jakém postavení se ten který poškozený nachází, platí obecně, že každý poškozený má právo se aktivně účastnit trestního řízení, a to především prostřednictvím svých návrhů, s cílem dosažení spravedlivého rozhodnutí. Může tedy v průběhu trestního řízení uvádět a prokazovat takové skutečnosti, kterými podporuje svůj nárok (a které tedy budou protichůdné s tím, čeho bude chtít dosáhnout obviněný). Za tím účelem je vybaven souborem patřičných práv, o nichž bude pojednáno níže. Nemůže však docílit zpětvzetí obžaloby podané státním zástupcem, nicméně, § 163 trestního řádu umožňuje určité kategorii poškozených nedat souhlas s trestním stíháním osoby, anebo udělil-li jej takový poškozený, pak jej může vzít zpět (v podrobnostech srov. níže). Oproti tomu poškozený podle odstavce třetího disponuje navíc, oproti poškozenému podle odstavce prvního, souborem dalších práv, což je dáno právě tím, že může aktivně vystupovat v adhezním řízení.

To, že poškozený disponuje určitými právy, neznamena, že je musí nutně využít. Nevyužití těchto jeho práv mu nemůže být na škodu, resp. je plně v dispozici poškozeného, účastní-li se trestního řízení.

2.2. Poškozený podle § 43 odst. 1 trestního řádu

Podle stávající procesněprávní úpravy může být poškozeným jak osoba fyzická, tak osoby právnická, včetně státu²⁷. První odstavec § 43 trestního řádu vymezuje čtyři základní definiční znaky, které zakládají procesní postavení osoby dotčené trestným činem coby poškozeného v trestním řízení, přičemž k takovému jejímu postavení stačí, aby tato osoba naplnila pouze jeden z těchto znaků. Těmito znaky je ublížení na zdraví, majetková újma, nemajetková újma a bezdůvodné obohacení.

Prvním definičním znakem, charakterizujícím poškozeného, je, že takové osobě bylo ublíženo na zdraví, kdy k tomuto ublížení muselo dojít v příčinné souvislosti s trestným činem. Je přitom nerozhodné, jak uvádí J. Jelínek²⁸, zda škůdce byl stíhán, či odsouzen za trestný čin „ublížení na zdraví“. Rozhodné je, že bude stíhán za nějaký jiný trestný čin, v souvislosti s nímž došlo k poškození zdraví. Důležité je, že zde došlo k zásahu do tělesné integrity poškozeného trestným činem, přičemž není vůbec třeba, aby takové osobě vznikla např.

²⁷ Stát bude poškozeným zejména v souvislosti s krácením daně, cla nebo jiných povinných plateb.

²⁸ Jelínek, J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998, str. 22.

majetková nebo nemajetková újma nebo jí v této souvislosti vznikl nárok na náhradu škody v majetkové nebo nemajetkové podobě, resp. nárok na vydání toho, o co se obviněný obohatil.

Dalším definičním znakem, který zakládá osobě procesní postavení poškozeného v trestním řízení, je vznik majetkové újmy jako následek trestněprávního jednání. Pojem materiální újma byl do trestního řádu vložen zákonem č. 181/2011 Sb. a nahradil tak pojem materiální škoda. V zásadě se však jedná o vzájemně zastupitelné pojmy. Lze to dovést např. z dalších ustanovení trestního řádu (viz např. § 43 odst. 3 TŘ, kde je již užit pojem škoda vedle pojmu nemajetková újma; stejně např. § 47 odst. 1 TŘ, § 51a odst. 1 TŘ apod., nebo důvodová zpráva k zákonu č. 181/2011 Sb. V této důvodové zprávě není rovněž činěn rozdíl mezi nemajetkovou újmou a nemajetkovou škodou²⁹).

J.Jelínek³⁰, s odkazem na směrnici pléna Nejvyššího soudu, definuje majetkovou škodu (tj. majetkovou újmu) jako škodu, kterou lze vyjádřit v penězích. Není to ovšem jenom škoda vzniklá tím, že byl trestným činem ztenčen majetek poškozeného, ale i jiná materiální škoda, pokud její náhradu příslušné předpisy o odškodňování přiznávají, kterou lze odčinit nebo zmírnit buď uvedením v původní stav, nebo peněžitou náhradou. Za majetkovou škodu nutno považovat i odškodnění příslušející podle zákona jako protihodnota za utrpěnou škodu určitého druhu (např. bolestné nebo náhrada za ztížení společenského uplatnění podle občanského zákoníku).

Dalším definičním znakem ve vymezení poškozeného je nemateriální újma. Tento pojem nahradil do účinnosti citované novely sousloví morální a jiná škoda. Z toho můžeme dovést, že nemajetková újma zahrnuje jak morální škodu (újmu), tak onu jinou škodu (újmu). Morální škoda (újma) vzniklá z trestného činu pak představuje zásah do práv a zájmů osoby, jenž se dotýká její důstojnosti, cti, společenského postavení nebo např. je sem řazeno jednání narušující soužití osob mezi sebou.

Stran jiné škody³¹ (újmy) je v této souvislosti poukazováno, že pod tento pojem se vztahují takové zásahy proti právům a zájmům osob, které ze strany škůdce z nejrůznějších důvodů nedosáhly stádia dokonání trestného činu, ale pouze stadia pokusu nebo jen přípravy. Tedy, kdy došlo k ohrožení těchto práv a

²⁹ ASPI [databáze]. Verze 13+. Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011[cit. 11-09-09].

³⁰ Jelínek, J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998, str. 23.

zájmů. Tím je pamatováno i na případy, kdy při nedostatku této kategorie škody (újmy) by docházelo k absurdním situacím, při nichž by nebylo přiznáváno procesní postavení poškozeného osobám, do jejichž zájmové sféry bylo zasaženo, ačkoli k dokonání (a dokončení) trestného činu nedošlo. Přitom i tyto osoby mají bez pochyby zájem na ochraně svých práv a na zabránění opakování trestné činnosti vůči nim.

Posledním definičním znakem je bezdůvodné obohacení. V případě tohoto definičního znaku není důvodem jej vykládat jinak, než jak je vykládán v souvislosti s hmotněprávním předpisem, v němž je upraveno, tedy občanským zákoníkem. Bezdůvodné obohacení je upraveno v § 451 a násl. občanského zákoníku. Jak je uvedeno v komentovaném znění³² občanského zákoníku, o obohacení jde tehdy, jestliže se plněním dostalo majetkové hodnoty tomu, komu bylo plněno, takže v jeho majetku se to projevilo buď zvýšením jeho aktiv nebo snížením jeho pasív. O obohacení se totiž jedná i v případě, že majetek obohaceného se nezmenšil, ač se zmenšit měl (např. plnil za něj někdo jiný). Plnění může spočívat buď v tom, že bylo něco dáno (např. věci, práva), nebo byla postoupena pohledávka, bylo zřízeno právo anebo bylo ve prospěch někoho konáno. Rovněž užívání cizí věci, pokud má majetkovou hodnotu, je bezdůvodným obohacením.

Podle § 451 odst. 2 ObčZ je bezdůvodným obohacením majetkový prospěch získaný plněním bez právního důvodu (tj. právní důvod k plnění od počátku vůbec neexistoval³³), plněním z neplatného právního úkonu (právní úkon zakládající právo na plnění sice existoval, avšak byl neplatný, a to buď absolutně, nebo relativně (pokud se relativní neplatnosti oprávněný včas dovolal), s výjimkou právního úkonu neplatného jen pro nedostatek formy³⁴) nebo plněním z právního důvodu, který odpadl (právní důvod plnění zanikl³⁵), jakož i majetkový prospěch získaný z nepoctivých zdrojů (takový způsob nabytí hodnot, který není v právním řádu uznáván, tj. nejde tedy jen o prospěch, který má původ v trestné činnosti³⁶). V § 454 ObčZ je vymezena ještě jedna forma bezdůvodného obohacení;

³¹ Jinou škodu ve smyslu trestněprávním je třeba odlišovat od ušlého zisku, ať již skutečného nebo průměrného tak, jak je uveden v obchodním zákoníku, dle kterého se jedná o ryze majetkovou škodu.

³² Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kolektiv. Občanský zákoník I, II, 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2009, str. 1329 – 1330.

³³ Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kolektiv. Občanský zákoník I, II, 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2009, str. 1330 - 1332).

³⁴ Tamtéž

³⁵ Tamtéž

³⁶ Tamtéž

bezdůvodně se obohatil i ten, za něž bylo plněno, co po právu měl plnit sám (ten, kdo plnil jinému, tuto povinnost neměl a plnil místo toho, kdo byl k tomuto plnění povinen (tj. místo dlužníka), přičemž mezi subjekty, mezi nimiž došlo k plnění, bylo zřejmé, že se plní za jiného³⁷).

Jak uvádí J. Jelínek³⁸, poškozéným ve smyslu § 43 odst. 1 trestního řádu je i ten, komu pachatel (škůdce) v průběhu trestního řízení, popřípadě ještě dříve, například před jeho počátkem, plně nahradil majetkovou škodu způsobenou trestným činem. Takový „odškodněný“ již nemůže být subjektem adhezního řízení³⁹.

Tento závěr platí i v případě, že k úhradě škody došlo v důsledku pojistného plnění ze strany pojišťovny. Tato pojišťovna se pak stává v důsledku úhrady pojistného plnění rovněž poškozéným. Totéž platí i v případě Všeobecné zdravotní pojišťovny nebo jiné zdravotní pojišťovny, které financovaly poskytnutí zdravotní péče poškozénému trestným činem.

Poškozéným může být dále osoba, která poskytuje výživu nezletilému dítěti za předpokladu, že na této výživě se má podílet i jiná osoba, avšak ta tuto výživu neposkytuje.

V souvislosti s právě řečeným jde ruku v ruce skutečnost, že podle současné právní úpravy se o určení, zda konkrétní osoba je či není poškozéným, nikterak nerozhoduje. Tento nedostatek tak může vést k vyloučení takovýchto osob z trestního řízení, pokud orgán činný v trestním řízení nebude mít za to, že tento vztah vůči konkrétní osobě je založen. Pokud následně vyjde najevo, že tato osoba poškozéným skutečně je, nelze vyloučit, že mohlo dojít ke zkrácení práv takové osoby, např. tím, že jí bude upřeno právo podat opravný prostředek – stížnost – proti odložení věci⁴⁰.

Souhlasím s J. Jelínkem, že osobám, které prohlašují, že jim trestným činem vznikla škoda (a po účinnosti novely provedené zákon č. 181/2011 Sb. také nemajetková újma, případně, že se na jejich úkor jiný bezdůvodně obohatil –

³⁷ Švestka, J., Spáčil, J., Škárová, M., Hulmák, M. a kolektiv. Občanský zákoník I, II, 2. vydání, Praha: C.H. Beck, 2009, str. 1338).

³⁸ Jelínek, J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998, str. 26.

³⁹ Naopak, umře-li (fyzická osoba) nebo zanikne-li (právnícká osoba) subjekt adhezního řízení, pak právo uplatňovat nárok na náhradu majetkové škody přechází na právního nástupce (s výjimkou těch nároků, které se váží k osobě poškozéného, tj. „bolestné“ a ztížení společenského uplatnění – k tomu srov. Příslušná ustanovení občanského zákoníku). Přitom tento právní nástupce často nebude poškozéným v trestním řízení, tj. tím, komu vznikla škoda.

⁴⁰ Dalším nežádoucím následkem takového postupu může být skutečnost, že poškozénému se nedostane včas poučení a ten tak bude muset své nároky uplatňovat v občanskoprávním řízení.

pozn. autora), by mělo být umožněno uplatňovat práva poškozeným přiznané, a to do okamžiku, kdy se prokáže, že těmito osobami nejsou (srov. např. § 206 odst. 3 TŘ). Na druhou stranu je třeba zabránit tomu, aby nedocházelo k nadměrnému zatěžování orgánů činných v trestním řízení zjevně neopodstatněnými nároky osob, které se za poškozené považují, ale ve skutečnosti jimi nejsou.

Z tohoto důvodu byl novelou (zákonem č. 265/2001 Sb.) doplněn druhý odstavec § 43, který pojem poškozeného pro účely praxe zúžil pouze na osoby, které jsou trestným činem dotčeny přímo, nikoli zprostředkovaně, a aby byly vyloučeny ty osoby, které se pouze za poškozené označují. Podle tohoto druhého odstavce se za poškozeného nepovažuje ten, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem.

2.3. Poškozený podle § 43 odst. 3 trestního řádu

Jak již vyplynulo z předchozího textu, poškozený vymezený v § 43 odst. 1 trestního řádu je procesní stranou v trestním řízení, neznamena to ovšem, že je subjektem adhezního řízení. Jinak řečeno, pouze některý z poškozených podle odstavce prvního bude zároveň poškozeným, který bude uplatňovat náhradu škody, nemajetkové újmy, či vydání bezdůvodného obohacení podle odstavce třetího. A contrario pak platí, že poškozený coby subjekt adhezního řízení, bude vždy poškozeným v trestním řízení (poškozený podle odstavce prvního).

Poškozený coby subjekt trestního řízení se subjektem adhezního řízení stává řádným uplatněním nároku na náhradu škody, nemajetkové újmy, či vydání bezdůvodného obohacení v trestním, resp. adhezním řízení. Toto je ovšem pouze první požadavek zákona. Dále je třeba, aby uplatnění tohoto nároku směřovalo vůči určité osobě k tomu oprávněnou osobou, tj. poškozeným, zákonným zástupcem poškozeného, jeho opatrovníkem či zmocněncem anebo právním nástupcem poškozeného. Pokud byla škoda způsobena více obviněnými, pak je třeba uplatnit svůj nárok vůči každému takovému obviněnému, a to buďto způsobem založeným na solidární odpovědnosti, nebo podle míry jejich účasti na vzniku škody.

Nezbytné je, aby tento nárok byl uplatněn v zákonem stanovené lhůtě, tj. nejdéle do započetí dokazování v hlavním líčení nebo před vydáním trestního příkazu, a aby z tohoto návrhu byl zřejmý důvod a výše nároku.

Takové vyjádření poškozeného musí být dostatečně určité. Není tak přípustný takový návrh, ve kterém by poškozený odkazoval toliko na výši škody, nemajetkové újmy, či bezdůvodného obohacení, která by byla zjištěna až v trestním řízení. Pokud se tedy poškozený chce připojit k adhéznímu řízení, pak určitou minimální výši svého nároku a důvod, o který jej opírá, musí uvést. K překročení návrhu poškozeného ze strany soudu může dojít pouze v případě, je-li tak určeno zákonem. Komentáře k trestnímu řádu připouštějí i odkaz na bodové ohodnocení bolestného nebo náhrady za ztížené společenské uplatnění⁴¹. To na druhou stranu nevylučuje, aby po takovém uplatnění svého nároku, v návaznosti na výsledky dokazování, nemohl poškozený výši své majetkové škody, nemajetkové újmy, či bezdůvodného obohacení upřesňovat. Takto však může postupovat jen do okamžiku, než se soud (prvoinstanční nebo druhoinstanční) odebere k závěrečné poradě.

Stran uvedení důvodu pak postačuje odkaz na trestný čin (resp. skutek, který je trestným činem) a uvedení příčinné souvislosti mezi škodou, nemajetkovou újmu, či bezdůvodným obohacením, které tímto trestným činem poškozenému vznikly a trestným činem.

2.4. Poškozený podle zákona o soudnictví ve věcech mládeže

Řízení podle ZOM musí směřovat k tomu, aby poškozený dosáhl náhrady škody způsobené protiprávním činem, nebo se mu dostalo jiného přiměřeného zadostiučinění (§3 odst. 7 ZOM). Toto je jedna ze základních zásad, na kterých je tento zákon postaven. Orgány činné v trestním řízení by tedy v tomto typu řízení měly upřednostnit tento postup, není-li ZOM preferován jiný účel řízení. Konkrétní promítnutí této zásady posléze nalezneme v § 45, §68 a § 70 odst. 3 ZOM. Pojmem škoda, který je užit v tomto ustanovení, je míněna materiální škoda. Přiměřeným zadostiučiněním je myšleno uspokojení za nemajetkovou újmu v penězích, případně omluva uveřejněná ve sdělovacích prostředcích, uvedení poškozené věci do původního stavu apod.

V § 45 ZOM je orgánům činným podle tohoto zákona uložena povinnost přihlížet k oprávněným zájmům poškozeného, poučit ho o jeho právech a poskytnout mu plnou možnost jejich uplatnění. Souvislost s výše uvedenou zásadou (§3 odst. 7 ZOM) je možno spatřovat v tom, že oprávněné zájmy

⁴¹ Např. Šámal, P. a kol. Trestní řád, 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, s. 317.

poškozeného, k nimž příslušné orgány mají povinnost přihlížet, musí být zohledňovány jak při samotném řízení ve věcech mladistvých, tak při rozhodování o odsuzujícím rozsudku, případně při rozhodování v rámci odklonů, tedy podmíněného zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání. Při rozhodování o těchto formách odklonů je zejména třeba přihlídnout k tomu, zda mladistvý pachatel splnil jednu z několika podmínek, tj. zda nahradil poškozenému škodu, nemajetkovou újmu v penězích nebo zda vydal bezdůvodné obohacení.

Pokud mladistvý prohlásí, že je připraven škodu vzniklou činem nahradit, jinak odčinit nebo přispět k narovnání škodlivých následků, nebo pokud mladistvý na sebe vezme povinnost, která se bezprostředně dotýká zájmů poškozeného (§ 45 odst. 2 ZOM), je povinností orgánů činných v trestním řízení podle ZOM o této skutečnosti poškozeného vyrozumět. K „vyrozumívací povinnosti“ jsou příslušné orgány povinni pouze za předpokladu, že adresa pobytu, sídla nebo místa podnikání poškozeného je známa. Odčinění nebo přispění k narovnání škodlivých následků směřuje k náhradě jiné, než majetkové škody, tedy typicky k náhradě nemajetkové újmy, ale i k vydání bezdůvodného obohacení.

Za povinnost, která se bezprostředně dotýká zájmů poškozeného, je třeba především považovat výchovné povinnosti, které se souhlasem mladistvého je možno uložit i v průběhu řízení ještě před rozhodnutím soudu pro mládež o vině mladistvého, a to povinnosti a) usilovat o vyrovnání s poškozeným [srov. § 18 odst. 1 písm. d)], b) nahradit podle svých sil škodu způsobenou proviněním anebo jinak přispět k odstranění následku provinění [srov. § 18 odst. 1 písm. e)] apod.⁴²

Podle § 68 ZOM, zvláštní způsoby řízení je možno v trestních věcech mladistvých použít, jen jestliže se podezření ze spáchání provinění jeví na základě dostatečného objasnění skutkového stavu věci zcela důvodným a mladistvý je připraven nést odpovědnost za spáchaný čin, vypořádat se s jeho příčinami a přičinit se o odstranění škodlivých následků jeho provinění. V souladu s § 69 ZOM v trestních věcech mladistvých lze použít jako zvláštní způsoby řízení a) podmíněné zastavení trestního stíhání, b) narovnání a c) odstoupení od trestního stíhání. Jak se uvádí v komentovaném znění k ZOM, tím ovšem není výčet zvláštních způsobů řízení uplatnitelných v trestních věcech mladistvých úplný,

⁴² Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007, str. 501.

neboť i v řízení proti mladistvým se uplatní řízení před samosoudcem, řízení proti uprchlému a řízení po zrušení rozhodnutí nálezem Ústavního soudu. Tyto zvláštní způsoby řízení však již přesahují rámec této práce. Problematice podmíněného zastavení trestního stíhání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání se věnujeme níže.

2.5. Poškozený a poskytování informací o trestním řízení

Zákonem č. 52/2009 Sb. byla s účinností od 1.4.2009 učiněna významná změna v trestním řádu, která souvisí s problematikou poskytování informací o trestním řízení.

Ustanovení § 8a odst. 1 TŘ ukládá orgánům činným v trestním řízení při poskytování informací o své činnosti veřejnosti dbát na to, aby nedocházelo k ohrožování objasnění skutečností důležitých pro trestní řízení, zveřejňování údajů o osobách zúčastněných na trestním řízení, které přímo nesouvisí s trestnou činností, a aby nedocházelo k porušování zásady, že dokud pravomocným odsuzujícím rozsudkem není vina vyslovena, nelze na toho, proti němuž se vede trestní řízení, hledět, jako by byl vinen. Výše uvedenou novelou byla tato stávající právní úprava doplněna v tom smyslu, že v přípravném řízení nesmějí orgány činné v trestním řízení zveřejnit informace umožňující zjištění totožnosti osoby, proti které se vede trestní řízení, poškozeného, zúčastněné osoby a svědka. V části věty za středníkem se uvádí, že orgány činné v trestním řízení takové informace mohou v nezbytném rozsahu zveřejnit pouze pro účely pátrání po osobách nebo pro dosažení účelu trestního řízení.

V následujícím ustanovení § 8b TŘ byla začleněna úprava, která stanoví generální povinnost každému v souvislosti s trestným činem spáchaným na poškozeném jakýmkoli způsobem nezveřejnit informace umožňující zjištění totožnosti poškozeného, který je osobou mladší 18 let nebo vůči němuž byl spáchán trestný čin kuplířství nebo šíření pornografie nebo některý z trestných činů proti životu a zdraví, svobodě a lidské důstojnosti nebo proti rodině a mládeži. Toto ustanovení reflektuje jinde běžně přijímanou potřebu poskytnout zvláštní ochranu dětem, osobám, které byly objekty např. sexuální, rasového či domácího násilí, osobám zdravotně a duševně chorým, ale také obětem terorismu, trestného činu obchodování s lidmi apod.

Těmto osobám je dále poskytována ochrana, která spočívá v zákazu zveřejnění obrazových snímků, obrazových a zvukových záznamů nebo jiných informací o průběhu hlavního líčení nebo veřejného zasedání, které by umožnily zjištění jejich totožnosti, jakož i v zákazu zveřejnění pravomocného rozsudku ve veřejných sdělovacích prostředcích s uvedením jména, popřípadě jmen, příjmení a bydliště těchto osob.

Jako výjimku z těchto zákazů stanoví odstavec pátý § 8b TŘ, a to v případě, kdy zveřejnění takových informací umožňuje trestní řád, nebo je-li zveřejnění těchto informací nezbytné pro účely pátrání po osobách nebo pro dosažení účelu trestního řízení, anebo po předchozím písemném souhlasu poškozeného. Poněkud zmatečně působí dovětek k této poslední výjimce, který v případě poškozeného mladšího 18 let nebo poškozeného, který je zbaven způsobilosti k právním úkonům anebo jehož způsobilost k právním úkonům je omezena, vyžaduje vedle písemného souhlasu poškozeného i souhlas jeho zákonného zástupce. Domníváme se, že v případech těchto poškozených by postačovalo, pokud by tento souhlas uděloval pouze zákonný zástupce, a to za poškozeného (tedy nikoli vedle poškozeného). Toto vyplývá i z postavení zákonného zástupce, jak bude pojednáno níže.

2.6. Subjekty s oprávněním jednat za poškozeného

Trestní řád pamatuje na případy, kdy určitá osoba – poškozený – nemůže vykonávat práva z důvodu, že byla zbavena způsobilosti k právním úkonům nebo z důvodu, že tato její způsobilost k právním úkonům byla omezena⁴³. Podle § 45 odst. 1 TŘ v takovém případě vykonává práva poškozeného jeho zákonný zástupce⁴⁴. Oprávnění zákonného zástupce zaniká plným nabytím této způsobilosti osobou poškozeného.

Nastane-li situace, kdy poškozený, jehož způsobilost k právním úkonům je omezena (případně je-li takové způsobilosti zbaven) a jeho zákonný zástupce

⁴³ Otázka způsobilosti osoby k právním úkonům je upravena zákonem č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, a zákonem č. 94/1963 Sb., o rodině. Rovněž odkazujeme na kapitolu „Souhlas poškozeného s trestním stíháním“.

⁴⁴ Tento výkon práv poškozeného se týká i vyrozumění o hlavním líčení. Podle výkladového stanoviska Nejvyššího soudu ČSR ze dne 19.1. 1982, zn. (Rt) Tpjf 158/80, je způsobilost nezletilé osoby k právním úkonům omezena do doby, než nabudou zletilosti. Z toho důvodu je o konání hlavního líčení třeba vyrozumět zákonného zástupce nezletilé, který je oprávněn za něj vykonávat v trestním řízení jeho práva. Rozhodl-li soud o náhradě škodě, pak je třeba, aby soud ve výroku rozsudku uvedl, že náhrada škody bude obviněným uhrazena k rukám zákonného zástupce poškozeného. Je tomu tak z toho důvodu, že poškozený sice nemá plnou způsobilost k právním úkonům, aby mohl plnění od obviněného přijmout, ale je způsobilý k právům a povinnostem a tedy osobou disponující oprávněním, aby mu byla náhrada škody uhrazena, shledá-li trestní soud k takové náhradě důvod. Toto oprávnění je zákonným zástupcem pouze realizováno, zákonný zástupce však sám není osobou oprávněnou (viz. Rozhodnutí NS ČSSR ze dne 24.2.1981, sp.zn. (Rt) 3 Tz 2/81).

nemůže práva poškozeného vykonávat a zároveň je nebezpečí z prodlení, předseda senátu a v přípravném řízení státní zástupce ustanoví k výkonu těchto práv poškozenému opatrovníka. Toto vyplývá z § 45 odst. 2 TR. O tom se rozhoduje usnesením, proti němuž je přípustná stížnost, jež nemá odkladný účinek. Jde-li o nezletilého, lze v praxi vysledovat, že takovým opatrovníkem je nejčastěji ustanoven orgán sociálně-právní ochrany dětí coby právnická osoba. Konkrétně jsou pak práva poškozeného vykonávána konkrétním zaměstnancem tohoto orgánu.

Ačkoli v praxi nevznikají problémy s ustavením orgánu sociálně-právní ochrany dětí jako opatrovníka, bylo by možno doporučit (možná i z důvodů zcela formálních), aby v případech, kdy je vedeno trestní řízení s nezletilým obviněným (kde rovněž tento orgán musí vystupovat) a zároveň je stranou tohoto řízení nezletilý poškozený, rovněž zastoupený tímto orgánem, byli ustanoveni soudem jako opatrovníci vždy konkrétní zaměstnanci, aby se tak vyloučila kolize zájmů obou stran trestního řízení.

Typickými případy, kdy je opatrovník ustanovován, jsou např. situace, kdy dochází ke střetu zájmů mezi zákonnými zástupci – rodiči – poškozeného. Tak tomu bude v případech trestných činů týrání svěřené osoby podle § 198 TZ, znásilnění podle § 185 TZ, pohlavního zneužití podle § 187 TZ, ublížení na zdraví podle § 146 TZ apod.

Vedle orgánu sociálně-právní ochrany dětí však není vyloučeno, aby byl opatrovníkem ustanoven příbuzný poškozeného nezletilého. V praxi se lze setkat i s případy, kdy opatrovník poškozenému nezletilému ustanovován není, ačkoli ze strany jednoho z jeho rodičů došlo vůči tomuto nezletilému poškozenému ke spáchání trestného činu (a mohl by tak být učiněn závěr o střetu zájmů mezi rodiči a dítětem). Tímto trestným činem je zanedbání povinné výživy podle § 196 TZ. V takovém případě je to právě druhý z rodičů, který často podává podnět k zahájení trestního stíhání a vykonává práva svého nezletilého dítěte. Kolizní opatrovník (§ 37 odst. 2 ZOR) však bude poškozenému nezletilému ustanoven i v tomto případě, pokud došlo nebo hrozí, že dojde, ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem⁴⁵.

V ustanovení § 45 odst. 3 TR je řešeno právní nástupnictví po poškozeném, který zemřel (v případě fyzické osoby) nebo zanikl (právnická osoba). Přitom

⁴⁵ Srovnej Výkladové stanovisko nejvyššího státního zástupce ze dne 26.3.2001 (Vykl. 4/2001).

platí, že k tomuto právnímu nástupnictví může dojít i před zahájením trestního řízení, tedy nikoli pouze v jeho průběhu.

Samotné právní nástupnictví však vyžaduje nejen vstup právního nástupce na místo jeho předchůdce, ale i pokračování ve výkonu takto nabytých práv. Zároveň je třeba poukázat na to, že právní nástupnictví nezbavuje orgány činné v trestním řízení poučovací povinnosti vůči právnímu nástupci. A contrario, pokud by orgány činné v trestním řízení z jakéhokoli důvodu právního nástupce poškozeného nepoučily, bylo by možné v takovém opomenutí spatřovat procesní vadu trestního řízení. Vedle toho je povinností soudu ujistit se, že právním nástupcem je osoba, která je oprávněna být právním nástupcem, tedy že nejsou pochybnosti o jejím právním nástupnictví. Bylo-li by pochybností o právním nástupnictví takové osoby, které by nebylo možno odstranit v trestním řízení v rámci dokazování, musel by soud takového právního nástupce odkázat s jeho nárokem na občanskoprávní řízení.

Pokud jde o samotná práva, která přecházejí na právního nástupce, pak z ustanovení § 45 odst. 3 TŘ vyplývá, že se jedná o veškerá práva související s uplatněním nároku na náhradu škody. Příkladem možno uvést, že se bude jednat i o možnost vzdání se práva na náhradu škody, jakož i např. právo podat odvolání do výroku o náhradě škody, zpětvzetí již podaného odvolání apod.

Jak vyplývá z usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 15.9.2005, sp.zn. 8 Tdo 1019/2005, právního nástupce může uplatňovat pouze nárok na náhradu škody v rozsahu, ve kterém poškozenému náležel v okamžiku jeho smrti nebo zániku.

V případě, že byl v trestním řízení uplatněn nárok na náhradu škody (a od 1.7.2011 nárok na náhradu nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení – pozn. autora) poškozeným, který následně zemřel nebo zaniknul, aniž by bylo právního nástupce, přešel by takový nárok na stát⁴⁶. Obžalovanému by pak v odsuzujícím rozsudku byla uložena povinnost jejich náhrady státu.

Úprava zastupování poškozeného zmocněncem (§ 50 TŘ) umožňuje poškozenému, a to jak fyzické, tak právnické osobě, aby byl v průběhu trestního řízení zastoupen. Zmocněncem pak může být opět jak fyzická, tak právnická osoba. Takový zmocněnec je po svém zvolení oprávněn vykonávat práva poškozeného v rozsahu, ve kterém je může vykonávat sám poškozený⁴⁷, jakož jsou mu i doručovány veškeré písemnosti určené poškozenému, za kterého jedná;

⁴⁶ Srovnej § 462 zákona č. 40/1964, občanský zákoník.

to neplatí, jestliže se poškozenému zasílá výzva, aby osobně něco vykonal (§ 45a TŘ). Komentované znění trestního řádu⁴⁸ v této souvislosti uvádí, že zmocněnec poškozeného má právo se účastnit výslechu poškozeného, kterého zastupuje.

Z odstavce druhého § 50 TŘ pak vyplývá, že zmocněncem poškozeného může být jen osoba, jejíž způsobilost k právním úkonům není omezena. I v případě, že zmocněncem bude osoba s plnou způsobilostí k právním úkonům, vymezuje citované ustanovení ve větě za středníkem další omezení pro hlavní líčení a veřejném zasedání. V nich nemůže být zmocněncem ten, kdo je k němu předvolán jako svědek, znalec nebo tlumočník. Tím je trestním řádem řešen v úvahu přicházející střet zájmů těchto osob. A contrario platí, že nepůjde-li o případy vystupování v hlavním líčení nebo veřejném zasedání, pak při splnění podmínky plné způsobilosti k právním úkonům může být zmocněncem i svědek, znalec nebo tlumočník.

Je-li poškozeným osoba nemajetná, umožňuje trestní řád v § 51a za splnění tam uvedených podmínek, aby takový poškozený byl zastupován v trestním řízení advokátem v rámci bezplatné právní pomoci, případně právní pomoci poskytované za sníženou odměnu. Těmito zákonnými podmínkami pro poskytnutí bezplatné právní pomoci, případně právní pomoci poskytované za sníženou odměnu, jsou:

- uplatnění nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení; tím je mimo jiné řečeno, že na takovou právní pomoc nemají nárok všichni poškození, ale jen ti, kteří mohou být subjekty adhezního řízení (§ 43 odst. 3 TŘ),

- z logiky výše uvedené podmínky pak vyplývá, že se musí jednat o řádně a včas uplatněný nárok na náhradu škody; přitom bude postačovat, uvede-li poškozený alespoň minimální částku, kterou požaduje a doloží-li odpovídající důkazy, z nichž bude vyplývat tento jeho nárok – tato podmínka je logickým vyústěním snahy zákonodárce o vyvážení postavení nemajetného poškozeného s nárokem na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení a nemajetného obviněného. Pokud zákonodárce tímto ustanovením sledoval zakotvení práva nemajetného poškozeného na bezplatnou právní pomoc (případně pomoc za sníženou odměnu), protože poskytnutí takové pomoci si vyžaduje povaha adhezního řízení, tj. vyžaduje se určité kvalifikované

⁴⁷ Srovnej § 51 TŘ.

jednání, pak se naskýtá otázka, neměla-li být tato podmínka modifikována v tom smyslu, že např. bude postačovat, pokud by nemajetný poškozený uvedl do protokolu, že poté, co mu bude příslušný zmocněnec ustanoven, připojí se se svým nárokem k trestnímu řízení. Máme za to, že již samotné uplatnění nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení by mělo být úkonem, který by za poškozeného učinil ustanovený advokát,

- vzhledem k povaze uplatňované náhrady škody, nebo nemajetkové újmy nebo nároku na vydání bezdůvodného obohacení, nebo jejich výši nebude zastoupení zmocněncem zřejmě nadbytečné,

- poškozený o takovou pomoc požádá formou návrhu; je-li návrh podáván již ve fázi přípravného řízení, bude muset být předán státnímu zástupci, který se k němu vyjádří v tom smyslu, je-li osoba podávající návrh osobou ve smyslu § 43 odst. 3 TR. Tento návrh spolu s vyjádřením bude státním zástupcem předán soudci příslušného okresního soudu k rozhodnutí. Ve fázi po podání obžaloby bude o takovém návrhu rozhodovat předseda senátu soudu prvního stupně,

- poškozený prokáže, tj. doloží patřičnými doklady, že nedisponuje takovými prostředky, aby si mohl dovolit hradit náklady, které by mu přibráním vlastního zmocněnce vznikly; tyto důkazy musí být součástí výše uvedeného návrhu.

Splní-li poškozený tyto podmínky, resp. bude-li mít soud za prokázané, že je poškozenému možno vyhovět, rozhodne usnesením o nároku poškozeného. Toto usnesení může být napadeno stížností, jež má odkladný účinek.

Pominou-li důvody pro bezplatné zastupování nebo zastupování za sníženou odměnu, rozhodne soudce v přípravném řízení nebo předseda senátu v hlavním líčení rovněž usnesením, kterým zmocněnce zprostí jeho povinnosti zastupovat poškozeného.

Tak tomu bude tehdy, změní-li se majetkové poměry poškozeného a poškozený bude disponovat prostředky na úhradu přibrání zmocněnce, nebo tehdy, pokud by údaje o jeho majetkových poměrech nebyly pravdivé (a tedy nebylo důvodu rozhodnout o poskytnutí této právní pomoci bezplatně či za sníženou odměnu), jakož i tehdy, budou-li na straně zmocněnce důležité důvody bránící mu zastupování zmocnitele. V tomto posledním případě, budou-li nadále existovat důvody pro poskytnutí bezplatné právní pomoci nebo právní pomoci za sníženou odměnu, lze mít za to (neboť tato situace není v trestním řádu upravena),

⁴⁸ Šámal, P. a kol. Trestní řád, 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, s. 357.

že poškozený může podat nový návrh na ustanovení nového zmocněnce. Otázkou pak zůstává, zda tento návrh může podat až po právní moci usnesení, kterým se zmocněnec zprošťuje své povinnosti (§ 51a odst. 4 TŘ) nebo již v průběhu rozhodování o zproštění povinnosti zmocněnce. Další otázkou zůstává, zda by v takovém případě nebylo jednodušší, aby soudce v přípravném řízení nebo předseda senátu v hlavním líčení přezkoumal podmínky pro poskytnutí právní pomoci bezplatně nebo za sníženou odměnu a v témže usnesení, kterým by jednoho zmocněnce zprostil jeho povinnosti, by zároveň ustanovil zmocněnce nového. Podle našeho názoru se jako praktičtější jeví posledně uvedená možnost.

Do této problematiky, tj. vymezení subjektů, které mohou jednat za poškozeného, spadá i úprava § 44 odst. 2 TŘ, upravující otázku společného zmocněnce. Této úpravě se věnujeme podrobněji níže v kapitole „Omezení nebo vyloučení poškozeného z účasti na trestním řízení“.

2.7. Omezení nebo vyloučení poškozeného z účasti na trestním řízení

Právní úprava současného trestního řádu obsahuje některá ustanovení, jejichž obsahem je vyloučení, případně jen omezení účasti poškozeného v trestním řízení.

V ustanovení § 44 odst. 1 TŘ je obsažena úprava, podle které oprávnění poškozeného nemůže vykonávat ten, kdo je v trestním řízení (tedy nejen před soudem, ale i v přípravném řízení) stíhán jako spoluobviněný. Komentované znění⁴⁹ tohoto ustanovení k tomu uvádí zcela logické odůvodnění: poškozený je v podstatě občanskoprávním odpůrcem obviněného, který mu způsobil škodu, a také v trestním řízení svá práva vykonává proti obviněnému. V jednom řízení nemůže proto zároveň vystupovat ve dvojím vzájemně protichůdném procesním postavení.

Toto ustanovení se však vztahuje pouze na případy, kdy je vedeno společné řízení (§ 20 odst. 1 TŘ) vůči osobě obviněného, který způsobil poškozenému škodu nebo nemajetkovou újmu nebo se na jeho úkor bezdůvodně obohatil, a zároveň vůči osobě poškozeného v postavení dalšího obviněného. Neboli, bude-li společné řízení rozděleno na samostatná řízení (resp. dojde-li k vyloučení trestního řízení spoluobviněného do samostatného řízení), pak se již nebude jednat o spoluobviněné a § 44 odst. 1 TŘ se nepoužije. Toto ustanovení se nedotýká ani oprávnění poškozeného podle § 163 TŘ.

⁴⁹ Šámal, P. a kol. Trestní řád, 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, s. 328.

Neslučitelné z osobních důvodů je rovněž postavení poškozeného a znalce, neboť jako znalec je poškozený vyloučen pro poměr k věci. Z obdobných důvodů je nepochybně nepřipustné i spojení funkce poškozeného a tlumočnicka v jediné osobě. Pro protichůdnost zájmů je dále neslučitelné postavení poškozeného a zúčastněné osoby. Naproti tomu postavení poškozeného není na překážku tomu, aby poškozený byl v trestním řízení vyslechnut jako svědek⁵⁰.

Ustanovení § 44 odst. 2 TŘ představuje úpravu, která svým obsahem omezuje účast poškozeného v trestním řízení. Jedná se případy, kdy trestným činem (trestnými činy) byl poškozen mimořádně vysoký počet osob. Toto ustanovení má zamezit neúměrně dlouhému trestnímu řízení, k němuž by v důsledku úkonů vůči poškozeným, k nimž je orgán činný v trestním řízení povinen, mohlo docházet, jakož i má zamezit neúměrnému finančnímu zatížení celého řízení.

V takových případech mohou poškození svá práva v trestním řízení uplatňovat pouze prostřednictvím společného zmocněnce, kterého si zvolí. O takovém výroku rozhoduje předseda senátu a v přípravném řízení na návrh státního zástupce soudce.

Jak se uvádí v komentovaném znění⁵¹ k trestnímu řádu, předseda senátu a v přípravném řízení soudce může rozhodnutí o společném zmocněnci učinit při splnění dvou kumulativních podmínek:

- počet poškozených je mimořádně vysoký – zákonodárce nestanovil, kdy je počet poškozených mimořádně vysoký, konkrétním číslem, a proto bude třeba tento počet určit vždy v konkrétní věci s přihlédnutím nejen k vlastnímu počtu, ale i k výši uplatňovaných náhrad škod nebo nemajetkových újem nebo nároků na vydání bezdůvodného obohacení a ostatním okolnostem případu (mělo by se však řádově jednat o stovky a tisíce poškozených, spíše než desítky – to vyplývá z pojmu mimořádně vysoký a také z maximálního počtu zmocněnců); bližší pravidla budou zřejmě stanovena judikaturou,
- jednotlivým výkonem práv poškozených by byl ohrožen rychlý průběh trestního stíhání – splnění této podmínky se posuzuje podle okolností konkrétního případu a v souvislosti se zásadou rychlosti trestního řízení (srov. § 2 odst. 4 TŘ); musí přitom jít o reálné ohrožení zásady, že orgány

⁵⁰ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 265.

⁵¹ Šámal, P. a kol. Trestní řád, 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, s. 328-329.

činné v trestním řízení jsou povinny s přihlédnutím k zásadě oficiality projednávat trestní věci co nejrychleji, kdy konkrétním důsledkem by bylo nedodržování lhůt zabezpečujících zásadu obecně vymezenou v § 2 odst. 4 TŘ a upravených v § 159, 167 nebo § 170, § 181 odst. 3 TŘ a ve vazební věci také lhůty trvání vazeb upravené v § 71 odst. 3, 4, 5, 7 a dále v § 71 odst. 8 a 9 TŘ.

Jak dále vyplývá z citovaného ustanovení, toto rozhodnutí ve formě usnesení se oznamuje těm poškozeným, kteří již uplatnili nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, ostatním poškozeným pak při prvním jejich úkonu, k němuž byli předvoláni, nebo o kterém se vyrozumívají. Oznámení provádí buď soud, nebo státní zástupce, a to v závislosti na stupni trestního řízení (přípravné řízení, řízení před soudem).

Celkový počet společných zmocněnců může být šest. Zákon předně dává možnost poškozeným, aby si sami zvolili tyto společné zmocněnce. Nedosáhnu-li poškození shody o určení společných zmocněnců, určí je opatřením, které se oznamuje pouze těmto společným zmocněncům, předseda senátu, případně samosoudce (v přípravném řízení). Je potom na poškozených, aby si sami zvolili, kterého ze šesti společných zástupců osloví s žádostí o jejich zastupování.

Úprava obsažená v § 44 odst. 3 TŘ představuje rovněž jisté omezení účasti poškozeného v trestním řízení, resp. vyloučení poškozeného, který může být subjektem adhezního řízení (§ 43 odst. 3 TŘ), z možnosti podat návrh na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo návrh na vydání bezdůvodného obohacení, bylo-li již o totožném nároku rozhodnuto (i nepravomocně) v občanskoprávním nebo jiném řízení. Takovým rozhodnutím může být např. meritorní rozsudek, platební rozkaz, směnečný a šekový platební rozkaz, či usnesení o schválení smíru. Takový poškozený však neztrácí postavení poškozeného podle § 43 odst. 1 TŘ. Obdobný závěr se týká i právního nástupce poškozeného.

Vyloučením nebo omezením účasti poškozeného v trestním řízení je i jeho výslovný (nikoli tedy jen konkludentní) projev vůči orgánu činnému v trestním řízení, že se vzdává svých procesních práv (tedy nikoli práv vyplývajících z hmotněprávního předpisu) (§ 43 odst. 4 TŘ). Tento výslovný projev může mít podobu písemného podání, ale rovněž se může jednat o ústní prohlášení např. při úkonech v přípravném řízení nebo v hlavním líčení. Dá-li k tomu poškozený souhlas, může takové prohlášení učinit i zmocněnec poškozeného.

Velmi podstatná v této souvislosti je skutečnost, že poškozený se může vzdát svých procesních práv pouze jako celku, nikoli jenom zčásti, tedy jen některých práv při zachování jiných procesních práv. Důvodem k takovému závěru je nejen to, že § 43 odst. 4 TŘ hovoří o právech přiznaných trestním řádem, aniž by jakkoli uváděl, že se takové oprávnění vztahuje i jen na některá práva samostatně (neboli, toto ustanovení je třeba interpretovat tak, že je možné se vzdát práv přiznaných trestním řádem jako celku, nikoli jen jednotlivě určených práv), ale je to dáno i vzájemným provázáním jednotlivých oprávnění poškozeného, kdy nelze vykonávat jedna práva, aniž by bylo možno vykonat jiná.

Za předpokladu, že se poškozený vzdá svých procesních práv, pak je dále v řízení pokračováno, jako by nebylo poškozeného. Je třeba ale upozornit na podstatnou skutečnost, že prohlášení poškozeného, že neuplatňuje nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení v trestním řízení, ještě neznamená, že by se nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení vzdal. Poškozený totiž může mít důvody uplatňovat tento nárok v občanskoprávním řízení. Navíc, účast poškozeného v trestním řízení není povinná, proto po poučení takového poškozeného o jeho právech je plně v jeho dispozici se rozhodnout, zda se trestního řízení účastní či nikoli.

Samotné vzdání se práv se nevztahuje na právo poškozeného být poučen. Splnění poučovací povinnosti však není možné za situace, kdy ke vzdání se práv poškozeným dojde v samém počátku trestního řízení (při podání trestního oznámení), neboť poškozený nemůže být nucen k jakémukoli vyjádření. Od této situace je třeba odlišovat poučení podle § 14 ZOOTČ, kdy by poškozený měl být alespoň dotázán, zda jeho vzdání se práv se vztahuje i na jeho práva jako oběti trestného činu. Domníváme se tedy, že za takovéto situace, kdy se poškozený vzdá svých procesních práv, by se poškozenému mělo dostat alespoň základního poučení.

Za předpokladu, že poškozený vezme zpět předchozí prohlášení o vzdání se procesních práv, pak navzdory nedostatku zákonné úpravy bude příslušný orgán činný v trestním řízení nadále s poškozeným jednat, jako by se dříve svých procesních práv nevzdal s tím rozdílem, že již nedojde k obnovení těch práv, která poškozený mohl uplatnit v době mezi jejich vzdáním se a zpětvzetím takového prohlášení. Poškozený tak nebude mít nárok na to, aby mu za toto období byly

zaslány patřičné písemnosti, jakož ani nebude moci nabýt práva, která bylo třeba uplatnit do určité doby, jež uplynula ještě před zpětvzetím prohlášení poškozeného.

2.8. Práva poškozeného podle trestního řádu – obecné vymezení

Současný trestní řád umožňuje poškozenému aktivní účast v řízení, včetně možnosti sledovat jeho vývoj. Poškozený má především právo, aby s ním při provádění úkonů trestního řízení bylo jednáno tak, jak to vyžaduje význam a výchovný účel trestního řízení, přičemž vždy je nutno šetřit jeho osobnosti a ústavou mu zaručených práv (§ 52 TŘ). Má právo být poučen o svých právech a za tím účelem mu musí být poskytnuta plná možnost jejich uplatnění (§ 46 TŘ). Má právo jednat ve svém mateřském jazyce (§ 2 odst. 14 TŘ).

Již ve fázi přípravného řízení má právo požadovat po státním zástupci, coby orgánu dozoru nad zachováváním zákonnosti v přípravném řízení (§ 174 odst. 1 TŘ), aby byly odstraněny průtahy v řízení nebo závady v postupu policejního orgánu (§ 157a odst. 1 TŘ). V souladu s § 159a odst. 6 a 7 TŘ disponuje také právem na doručení usnesení o odložení věci a právem podat stížnost proti takovému usnesení o odložení věci⁵².

Vzhledem k tomu, že nashromážděné důkazy nemusí být z pohledu poškozeného dostačující, umožňuje mu jednak § 43 odst. 1 TŘ, jednak § 215 odst. 4 TŘ činit návrhy na doplnění dokazování. Velmi podstatným oprávněním poškozeného je právo účastnit se hlavního líčení (§ 43 odst. 1 TŘ), o jehož konání, s uvedením místa a času, musí být vyrozuměn alespoň se zachováním třídní lhůty k přípravě, přičemž v takovém vyrozumění musí být poučen o následcích nedostavení se k hlavnímu líčení (§ 198 TŘ)

Účastní-li se hlavního líčení, může se souhlasem předsedy senátu klást vyslychaným osobám otázky (§ 215 odst. 1 TŘ). Na závěr hlavního líčení, resp. před jeho skončením má právo na závěrečnou řeč, a to v pořadí určeném předsedou senátu; ovšem vždy po státním zástupci (§ 216 odst. 2 TŘ). Pokud je poškozený zastoupen zmocněncem (§ 50 TŘ), promluví tento zmocněnec. Má rovněž právo účastnit se veřejného zasedání o odvolání a před jeho skončením má právo se k věci vyjádřit (§ 43 odst. 1 TŘ).

⁵² Jelínek, J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998, str. 42.

Poškozený je též oprávněnou osobou k podání stížnosti proti usnesení o postoupení věci jinému orgánu (§ 171 TŘ), usnesení o zastavení trestního stíhání (§ 172 TŘ), usnesení o podmíněném zastavení trestního stíhání (§ 307 TŘ), usnesení o tom, že se obviněný ve zkušební době podmíněného zastavení trestního stíhání osvědčil (§ 308 TŘ) a proti usnesení o schválení narovnání (§ 309 TŘ). Podle § 173 TŘ má poškozený právo být vyrozuměn o přerušení trestního stíhání. S těmito oprávněními bezprostředně souvisí právo dle § 64 odst. 1 písm. b), tedy právo poškozeného na doručování opisů rozhodnutí, proti kterým může podávat opravné prostředky. V souvislosti s doručováním písemností je třeba zmínit i právo na doručení obžaloby za předpokladu, že je znám jeho pobyt či sídlo (§ 196 odst. 1 TŘ).

K výkonu výše uvedených práv je nezbytná informovanost poškozeného, resp. umožnění mu seznámit se skutkovým a právní stavem věci. Za tím účelem je poškozený oprávněn nahlížet do spisů a činit si z nich výpisky, opisy či pořizovat kopie (§ 65 TŘ). Poškozený může požadovat, aby byl informován o tom, že obviněný byl propuštěn z vazby nebo z ní uprchl, nebo odsouzený byl propuštěn z výkonu trestu odnětí svobody nebo z něj uprchl, nebo odsouzený byl propuštěn z výkonu ochranného léčení nebo z jeho výkonu uprchl, nebo odsouzený byl propuštěn z výkonu zabezpečovací detence nebo z jejího výkonu uprchl (§ 44a TŘ).

Jedno z nejpodstatnějších oprávnění poškozeného je upraveno v § 163 TŘ a v souvisejícím § 163a TŘ. Jedná se o právo poškozeného vyjádřit souhlas s trestním stíháním.

Poškozený, který uplatní nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo nárok na vydání bezdůvodného obohacení, disponuje ještě podstatně širšími oprávněními.

Již z předchozí věty je zřejmé, že k takovému právu patří oprávnění uplatnit nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo nárok na vydání bezdůvodného obohacení, a to proti osobě obviněné z trestného činu, jehož následkem byla nahrazovaná škoda nebo nemajetková újma nebo vznik bezdůvodného obohacení (§ 43 odst. 3 TŘ). S uplatněním nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo nároku na vydání bezdůvodného obohacení bezprostředně souvisí i oprávnění poškozeného učinit návrh na zajištění nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení

(§ 47 odst. 2 TŘ), je-li důvodná obava, že uspokojení tohoto nároku poškozeného způsobeného trestným činem bude mařeno nebo ztěžováno, včetně práva poškozeného být o zajištění jeho nároku vyrozuměn (§ 47 odst. 9 TŘ) a práva podat stížnost proti takovému rozhodnutí o zajištění nároku poškozeného (§ 49 TŘ). Takto lze postupovat jen proti pachateli, kterému již bylo sděleno obvinění ze spáchání trestného činu, tj. obviněnému. Novelou provedenou zákonem č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení a o změně některých zákonů, s účinností od 1. 1. 2004, bylo do trestního řádu zařazeno ustanovení § 47a umožňující obviněnému dosáhnout upuštění od provádění zajišťovacích úkonů, případně zrušení nebo alespoň omezení provedeného zajištění, a to složením ekvivalentní peněžní hodnoty. I proti těmto rozhodnutím, ve formě usnesení, má poškozený možnost podat stížnost (§ 47a odst. 4 TŘ).

Mezi další významná oprávnění poškozeného uplatňujícího nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo nároku na vydání bezdůvodného obohacení vůči obviněnému patří právo podle § 198 odst. 2 TŘ spočívající ve vyrozumění poškozeného o hlavním líčení včetně upozornění o následcích jeho nedostavení se. S hlavním líčením pak souvisí právo poškozeného na to, aby byl dotázán předsedou senátu (za předpokladu účasti poškozeného u hlavního líčení), zda navrhuje, aby obžalovanému byla uložena povinnost k náhradě škody nebo nemajetkové újmy nebo povinnost vydat bezdůvodného obohacení, které byly způsobeny trestným činem a v jakém rozsahu (§ 206 odst. 2 TŘ). Za předpokladu, že poškozený do této doby svůj nárok na náhradu škody náležitým způsobem neuplatnil, jedná se o jeho poslední příležitost, kdy tak může učinit. Tento dotaz však bude vznesen předsedou senátu i tehdy, kdy poškozený již dříve řádně svůj nárok uplatnil. V takovém případě není třeba celý návrh opakovat, ale stačí pouhé odkázání na již dříve uplatněný nárok. V případě neúčasti poškozeného u hlavního líčení, ale za předpokladu, že jeho návrh je obsažen ve spise, má poškozený právo na to, aby předsedou senátu byl jeho návrh přečten (§ 206 odst. 2, druhá věta TŘ) a aby bylo o jeho nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo nároku na vydání bezdůvodného obohacení rozhodnuto na podkladě jeho vlastních návrhů, došli-li soudu ještě před započítím dokazování (§ 198 odst. 2 věta třetí TŘ). Pokud by ale tento návrh v trestním spise obsažen nebyl a poškozený by nebyl ani přítomen u hlavního líčení, soud by již nemohl umožnit pozdější

uplatnění nároku poškozeného a vůbec o něm rozhodovat. Jak uvádí P. Šámal⁵³, nezáleží na tom, zda poškozený svůj nárok neuplatnil včas a řádně v důsledku nedostatku poučení, nesprávného poučení, opomenutí předsedy senátu vyzvat k uplatnění nároku na náhradu škody (nebo nemajetkové újmy nebo nároku na vydání bezdůvodného obohacení) poškozeného přítomného u hlavního líčení, který svůj nárok dosud řádně neuplatnil, nebo z jiných důvodů na jeho straně (např. v důsledku pasivity poškozeného). Opomenutí předsedy senátu vyzvat přítomného poškozeného k uplatnění nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo nároku na vydání bezdůvodného obohacení by však mohlo být hodnoceno jako porušení ustanovení o řízení předcházejícím rozsudku, kterým bylo způsobeno, že v rozsudku chybí výrok o náhradě škody nebo nemajetkové újmy nebo výrok o vydání bezdůvodného obohacení, a tím by byl dán důvod k oprávněnému odvolání poškozeného ve smyslu § 246 odst. 2 TŘ.

V § 130 odst. 1 TŘ je upraveno další oprávnění poškozeného, který podal návrh na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, a to právo na doručení rozsudku v opise i v případě, že byl přítomen vyhlášení rozsudku. Obdobně toto platí podle § 314f odst. 2 TŘ v případě trestního příkazu.

Poškozený rovněž disponuje právem odvolat se proti rozsudku soudu prvního stupně, ovšem pouze stran výroku o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení (§ 246 odst. 1 písm. d) TŘ) – pro jeho nesprávnost, jakož i proto, že takový výrok chybí, případně též z důvodů spočívajících v nesprávném procesním postupu předcházejícímu rozsudku, kdy takové procesní pochybení může mít za následek nesprávnost či přímo absenci výroku o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení (§ 246 odst. 2 TŘ).

Ve spojitosti s veřejným zasedáním o odvolání pak poškozený, je-li v souladu s dikcí § 235 odst. 1 TŘ osobou, která dala podnět svým návrhem k veřejnému zasedání o odvolání (tak tomu je právě tehdy, když poškozený, který uplatnil svůj nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení, se odvolá do tohoto výroku), je oprávněn přednést tento svůj návrh a na závěr, po provedení důkazů, je oprávněn shrnout veškeré své návrhy v závěrečné řeči (§ 235 odst. 3 TŘ).

⁵³ Šámal, P. a kol. Trestní řád, 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, s. 1638.

V rámci tzv. odklonů v trestním řízení je poškozený oprávněn s obviněným uzavřít dohodu o náhradě škody (§ 307 odst. 1 písm. b) TŘ) nebo dohodu o vydání bezdůvodného obohacení (§ 307 odst. 1 písm. c) TŘ), což jsou některé z podmínek k podmíněnému zastavení trestního stíhání. Zároveň je poškozenému umožněno podat stížnost proti rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání, jakož i proti rozhodnutí o tom, že se obviněný osvědčil, případně, že se v trestním stíhání pokračuje (§ 308 odst. 1 a 4 TŘ). Poškozený také disponuje oprávněním rozhodnout, zda udělí či neudělí souhlas k ukončení řízení schválením narovnání (§ 309 odst. 1 TŘ), případně, zda proti takovému rozhodnutí podá stížnost (§ 309 odst. 2 TŘ).

V řízeních o mimořádných opravných prostředcích přichází v případě poškozeného v úvahu pouze podání stížnosti proti rozhodnutí o návrhu na povolení obnovy, to ovšem jen tehdy, povolil-li soud obnovu řízení ve výroku o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo výroku o vydání bezdůvodného obohacení (§ 286 odst. 3 TŘ).

Jelikož poškozenému s uplatněním jeho nároku budou vznikat náklady, včetně nákladů za přibrání zmocněnce, přiznává trestní řád poškozenému, který měl ve věci alespoň částečný úspěch, právo na náhradu takto vzniklých nákladů (§ 154 TŘ).

2.9. Práva poškozeného podle trestního řádu – podrobnější vymezení

V předcházející kapitole jsme si uvedli katalog práv, kterými poškozený v rámci trestního řízení disponuje. Některým právům z tohoto výčtu jsme se již podrobněji věnovali výše, buď v kapitole bezprostředně předcházející, nebo jim byla již dříve věnována samostatná kapitola, v níž o těchto právech bylo pojednáno. Níže následuje popis zbývajících, do této chvíle podrobněji nerozebíraných, práv z uvedeného výčtu předcházející kapitoly.

2.9.1. Právo poškozeného být poučen

Jedná se o základní právo poškozeného, které je předpokladem k tomu, aby poškozený mohl řádně uplatnit své nároky. Povinnost poučit poškozeného je trestním řádem uložena orgánům činným v trestním řízení, včetně povinnosti zajištění plného uplatnění těchto práv poškozeným. S tím by bezprostředně měla souviset činnost těchto orgánů již v počátečních fázích trestního řízení, resp. i ve

fázích předcházejících zahájení trestního řízení, v rámci níž by byly zjišťovány i okolnosti, při nichž došlo ke škodě.

Jak uvádí P. Šámal⁵⁴, poučovací povinnost je třeba vztáhnout jen na procesní práva a povinnosti poškozeného, nikoli na jiná, zejména práva hmotněprávní povahy⁵⁵. To vyplývá jednak ze souvislosti § 46 s § 43 odst. 1, 3 a dále z ústavní zásady, že v řízení je třeba zachovat rovnost účastníků (čl. 37 odst. 3 LPS)⁵⁶.

Samotné poučení se bude lišit podle toho, o kterého z poškozených v daném případě půjde (poškozený podle § 43 odst. 1 TrŘ, poškozený – subjekt adhezního řízení podle § 43 odst. 3 TrŘ), přičemž i v rámci těchto jednotlivých „kategorií“ poškozených bude poučení třeba přizpůsobit, byla-li např. škoda, či nemajetková újma poškozenému uhrazena, případně mu vydáno bezdůvodné obohacení, podal-li již poškozený návrh na jejich náhradu (resp. vydání) apod. U poškozených – subjektů adhezního řízení – přichází v úvahu i poučení o tom, jakým způsobem, resp. prostřednictvím jakých důkazů mohou svůj nárok prokázat, tedy, co by měli ke svému návrhu doložit.

Určitým nebezpečím v souvislosti s poučovací povinností orgánů činných v trestním řízení (a zejména pak policejních orgánů nebo státního zástupce) je, že nedostatečnost takového poučení, nebo dokonce absence poučení poškozeného o jeho právech a povinnostech, které v konečném důsledku může znamenat, že poškozený svůj nárok neuplatní, případně jej uplatní opožděně, není podstatnou vadou řízení (ačkoli vadou jako takovou je). Jak se uvádí v rozhodnutí R 29/1974, taková vada neodůvodňuje zrušení rozsudku v odvolacím řízení podle § 258 odst. 1 písm. a) trestního řádu a vrácení věci státnímu zástupci k došetření podle § 260 trestního řádu. Aplikovat nelze ani postup podle § 188 odst. 1 písm. e)⁵⁷, nebo, rozhoduje-li samosoudce, postup podle § 314c odst. 1 písm. a) trestního řádu.

⁵⁴ Šámal, P. a kolektiv. Trestní řád. 6. vydání, Praha: C.H.Beck, 2008, str. 338.

⁵⁵ Viz např. rozhodnutí Nejvyššího soudu České republiky 15 Co 769/98-62.

⁵⁶ Je tedy vyloučen takový postup, při kterém by poučení směřovalo ke zvýhodnění poškozeného např. upozorněním na možnost uplatnit námitku promlčení. Stejně tak je vyloučeno, aby na závěr dokazování soud poučil poškozeného, že může uplatnit více, než původně žádal. V takovém případě je totiž na poškozeném, aby v případech, kdy na základě dokazování vyšlo najevo, že jeho nárok je stran uplatněné náhrady vyšší, aktivně uplatnil svá práva a jednou uplatněný nárok před započítáním dokazování navýšil.

⁵⁷ K tomu též např. rozhodnutí Krajského soudu Plzeň, sp.zn. 6 To 51/97: „Nedostatek poučení je sice vadou řízení, nikoliv však vadou závažnou, jež by odůvodňovala vrácení věci státnímu zástupci k došetření dle § 188 odst. 1 písm. e) TrŘ. Tento nedostatek může zhojit předseda senátu (samosoudce) v souvislosti s nařízením hlavního líčení a vyrozuměním poškozeného dle § 198 odst. 2 TrŘ.“

I když poškozený neučinil návrh podle § 43 odst. 3 trestního řádu, musí mu být soudem poskytnuta plná možnost uplatnění jeho práv uvedených v § 43 odst. 1 trestního řádu (R 8/1974-III).

Zákon č. 413/2005 Sb. vložil do trestního řádu ustanovení § 51b, upravující postupy v případech, kdy jsou projednávány utajované informace⁵⁸. Jedná se o promítnutí přijatého zákona č. 412/2005 Sb., o ochraně utajovaných informací a o bezpečnostní způsobilosti. Tento postup bude aplikován v jakékoli fázi trestního řízení a proveden v souladu s § 58 odst. 5 tohoto zákona. Toto poučení není třeba u těch osob, které se prokážou platným osvědčením fyzické osoby pro příslušný stupeň utajení utajovaných informací a poučením vydaným podle tohoto zákona č. 412/2005 Sb. (§ 51b odst. 3 TŘ), jakož ani u prezidenta republiky, poslanců a senátorů Parlamentu České republiky, členů vlády, Veřejného ochránce práv a zástupce Veřejného ochránce práv, soudců a prezidenta, viceprezidenta a členů Nejvyššího kontrolního úřadu.

Orgány činné v trestním řízení mají rovněž povinnost poučit poškozeného i o jeho právech ve smyslu zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a změně a doplnění některých zákonů (§ 14 citovaného zákona).

2.9.2. Právo poškozeného na ochranu před nepřiměřeným zásahem do jeho osobnosti a na ochranu ústavně zaručených práv při provádění úkonů trestního řízení

Jak uvádí J. Jílek⁵⁹, konkrétním uplatněním tohoto práva může být například aplikace ustanovení § 8a TŘ, podle něhož nemají být sdělovacím prostředkům poskytovány o osobách takové informace, které přímo nesouvisí s trestnou činností. Toto je možno rozšířit o další větu stejného ustanovení, totiž, že v přípravném řízení nesmějí být sdělovacím prostředkům poskytovány informace umožňující zjištění totožnosti osoby poškozeného s výjimkou případů (budou-li takové), kdy je třeba takového zveřejnění pro účely pátrání po osobě poškozeného nebo pro dosažení účelu trestního řízení (§ 8a odst. 1 poslední věta).

S tímto právem poškozeného rovněž souvisí úprava v § 8b trestního řádu (k této úpravě viz níže) nebo ustanovení upravující výslech svědka (kdy poškozený může v trestním řízení vystupovat zároveň jako svědek a tedy tato ustanovení se

⁵⁸ K obsahu pojmu utajovaná informace srov. § 2 písm. a) zák. č. 412/2005 Sb.

vztahují i na něj), např. úprava v § 101 odst. 1 poslední věta trestního řádu, kdy osoba (poškozený) mladší patnácti let musí být poučena přiměřeně věku (toto ustanovení by bylo možno podřadit i pod právo poškozeného být poučen), úprava v § 101a trestního řádu ve spojení s § 55 odst. 2 trestního řádu o utajení totožnosti svědka (poškozeného), nebo úprava v § 102 trestního řádu, stanovující povinnost postupovat při výslechu osoby mladší patnácti let s přihlédnutím k jejímu duševnímu a mravnímu vývoji. Opomenout nelze jistě i § 200 odst. 1, část věty před středníkem trestního řádu, kdy v případě ohrožení důležitého zájmu svědků (poškozeného) může být veřejnost vyloučena při hlavním líčení (přiměřeně totéž platí dle § 238 trestního řádu ve spojení s § 263 odst. 1 trestního řádu v odvolacím řízení, či v řízení před samosoudcem dle § 314a a násl. trestního řádu).

2.9.3. Právo poškozeného používat svého jazyka nebo jazyka, o kterém uvede, že jej ovládá

Jedná se o jednu ze základních zásad trestního řízení, na kterých je toto řízení postaveno a která je v trestním řádu upravena (§ 2 odst. 14 TŘ). Pokud poškozený před orgány činnými v trestním řízení prohlásí, že neovládá český jazyk, pak příslušný orgán musí takovému poškozenému zajistit tlumočnicka. Obdobně bude přibrán tlumočnick za situace, že bude třeba přetlumočit nějakou písemnost, něčí výpověď apod.

Jelikož jednacím jazykem v trestním řízení je čeština a veškeré písemnosti se vyhotovují v českém jazyce a takto se i doručují, je vůči poškozenému, který český jazyk neovládá, tato povinnost zajištění překladu zajištěna ústním přetlumočením listin, důkazů, opatření apod.

2.9.4. Právo poškozeného činit návrhy na doplnění dokazování

Dokazování je prostředkem, kterým je poškozenému (a nejen pochopitelně jemu) umožněno naplnění účelu trestního řízení, tj. zjištění skutkového stavu věci a zejména pak ve vztahu k jeho osobě dosažení naplnění jeho práv a dosažení určité satisfakce, že došlo k odsouzení pachatele. Poškozený jako strana trestního řízení má na výsledku trestního řízení stejný zájem jako ostatní účastníci trestního řízení. Poškozený tak musí bezesporu mít možnost se aktivně podílet na průběhu trestního řízení, jehož součástí je i dokazování, neboť právě řádným dokazováním,

⁵⁹ Jelínek, J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998, str. 42.

vedlo-li k odsouzení obviněného, jsou mu zabezpečeny i jeho nároky a dosaženo alespoň částečného morálního zadostiučinění.

Poškozený tato práva bude uplatňovat zejména v hlavním líčení, ačkoli není vyloučeno, aby tak učinil i v řízení přípravném, po sdělení obvinění obviněnému (před sdělením obvinění lze provádět důkazy jen za podmínky, že se jedná o neodkladný nebo neopakovatelný úkon).

Určitou výhodou je, že důkazní břemeno, že se stal čin, na základě kterého vznikla poškozenému škoda, neleží na poškozeném, ale tato skutečnost je zjišťována v rámci trestního řízení. Z tohoto důvodu to tedy často bude státní zástupce, případně soud, kdo si bude opatřovat důkazy a na poškozeném bude zejména prokázání výše škody.

Poškozený jako strana trestního řízení nemá právo pouze důkazy předkládat, ale rovněž může navrhnout provedení důkazů, může se k důkazům vyjadřovat a je oprávněn klást vyslychaným osobám otázky (§ 215 odst. 1 a 4 TŘ).

Pokud jde o odvolací řízení, platí, že odvolání je možno opřít o nové skutečnosti a důkazy (§ 249 odst. 3 TŘ), případně odvolací soud může znovu provést některé důkazy. Proto se v odvolacím řízení použije v souladu s § 235 odst. 2 ve spojení s § 263 odst. 5-7 přiměřeně postup pro dokazování v hlavním líčení. Proto i v odvolacím řízení platí stran práva poškozeného činit návrhy na doplnění dokazování to, co byl řečeno výše.

2.9.5. Právo poškozeného nahlížet do spisů, s výjimkou protokolu o hlasování, činit si z nich výpisky a poznámky, pořizovat si na vlastní náklady jejich kopie

Toto právo náleží poškozenému zásadně i před zahájením trestního stíhání podezřelé osoby, a to do provedení neodkladných nebo neopakovatelných úkonů, to ovšem pouze za předpokladu, že z okolností vyplývá, že tato osoba má práva poškozeného (v takovém případě přichází v úvahu přímá aplikace § 65 odst. 1 TŘ). Ve fázi prověřování však může být toto právo výrazně omezeno, a to z důvodů, kdy by umožněním nahlédnutí do spisu mohl dojít k maření odhalování trestného činu. Často půjde v případě poškozeného o takové případy, kdy poškozený byl přítomen spáchání trestného činu, vnímal jej vlastními smysly a z tohoto důvodu bude v trestním řízení vystupovat také jako očitý svědek. Nahlédnutím do spisu by tak mohlo dojít k ovlivnění jeho svědecké výpovědi,

čímž by se snížila její hodnota. Odepřít nahlédnutí do spisu nelze v řízení před soudem.

Toto právo se pochopitelně týká pouze trestního (vyšetřovacího i soudního) spisu, nikoli spisů, které vedou orgány činné v trestním řízení operativně. Stejně tak nelze nahlížet do různých rejstříků a jiných, svou povahou vnitřních pomůcek těchto orgánů. Nahlížet dále není možné do protokolu o hlasování a nepřístupné jsou také údaje, které identifikují svědka.

K tomu se vyjádřil rovněž Ústavní soud České republiky např. ve svém nálezu I. ÚS 54/05 (ačkoli se jedná v tomto nálezu o právo obviněného, lze jej aplikovat i ve vztahu k poškozenému), když judikoval, že charakter materiálů, na které se předmětné právo vztahuje (tj. právo nahlížet do spisů – pozn. autora), tedy nemají písemná zdůvodnění policejního orgánu podle ustanovení § 167 odst. 2 trestního řádu („proč nebylo možno v zákonem stanovené lhůtě skončit vyšetřování, jaké úkony je třeba ještě provést a po jakou dobu bude vyšetřování pokračovat“) a pokyny státního zástupce.

Zákon pamatuje i na případy, kdy by mohlo dojít k odepření výkonu tohoto práva v přípravném řízení poškozenému policejním orgánem, kdy na žádost dotčené osoby závažnost odíracích důvodů přezkoumává státní zástupce (odepřeli nahlédnutí do spisu státní zástupce, žádost o přezkum možný není).

2.9.6. Právo poškozeného žádat státního zástupce, aby byly odstraněny průtahy ve vyšetřování nebo závady v postupu vyšetřovatele

Toto právo (§ 167 TŘ) představuje možnost poškozeného podat podnět státnímu zástupci, aby v rámci své dozorové činnosti odstranil průtahy nebo vadné postupy ve vyšetřování. Státní zástupce má následně povinnost se takovou žádostí zabývat a poškozeného následně informovat o výsledku svého zjištění.

Podle výkladového stanoviska Nejvyššího státního zastupitelství č. 3/1996⁶⁰ ze dne 8.10.1996 *je státní zástupce povinen při výkonu dozoru v přípravném řízení přezkoumat postup vyšetřovatele podle § 167 trestního řádu pouze na základě žádosti poškozeného, která je mu doručena v době, kdy probíhá vyšetřování, to znamená v době od zahájení trestního stíhání podle § 160 odst. 1 trestního řádu do skončení vyšetřování předložením návrhu na podání obžaloby vyšetřovatele nebo rozhodnutím vyšetřovatele ve věci některým ze způsobů uvedených v § 171*

(postoupení věci jinému orgánu), § 172 (zastavení trestního stíhání) a § 173 (přerušování trestního stíhání) trestního řádu. Pokud takovou žádost obdrží v době následující po skončení vyšetřování do podání obžaloby, přichází v úvahu, aby ji posoudil podle jejího obsahu jako žádost podle § 167 trestního řádu per analogiam, pokud se týká postupu vyšetřovatele v době, kdy prováděl vyšetřování podle trestního řádu.

Jestliže bude státnímu zástupci doručeno podání poškozeného v době od provedení neodkladných nebo neopakovatelných úkonů, aniž již bylo sděleno obvinění určité osobě, v němž požádá o přezkoumání postupu vyšetřovatele nebo policejního orgánu, lze posoudit takové podání jedině jako podnět k uplatnění některého z jeho oprávnění podle ustanovení § 174 odst. 2 trestního řádu. Jestliže bude takové podání učiněno ve věci, ve které probíhá postup před zahájením trestního stíhání a nebyly provedeny neodkladné nebo neopakovatelné úkony, může se podle povahy věci jednat jen o podnět, aby státní zástupce postupoval případně podle § 157 odst. 2 trestního řádu.

V případě, že takovou žádost obdrží po podání obžaloby nebo po jiném rozhodnutí ve věci, kterým bylo skončeno přípravné řízení, posoudí ji podle obsahu jako každé jiné podání podle ustanovení § 59 odst. 1 první věty trestního řádu a podle toho v jakém stadiu se trestní řízení nachází, učiní další opatření (např. postoupí podání příslušnému soudu jako stanovisko k obhajobě v trestní věci).

2.9.7. Právo poškozeného na doručování opisů rozhodnutí do vlastních rukou

Obsahem tohoto oprávnění je povinnost dotyčných orgánů doručit do vlastních rukou poškozeného opis usnesení, je-li možné proti ní podat stížnost a pouze tehdy, nedošlo-li k jeho oznámení vyhlášením. V konkrétním případě se bude jednat např. o usnesení o odložení věci, usnesení o postoupení věci jinému orgánu, usnesení o zastavení trestního stíhání, usnesení o podmíněném zastavení trestního stíhání nebo schválení narovnání, případně usnesení o tom, že se obviněný osvědčil v průběhu zkušební doby. Toto právo se vztahuje i na doručení rozsudku nebo trestního příkazu, a to tomu poškozenému, který uplatnil nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení. Opis rozsudku se poškozenému, který uplatnil takový nárok, doručuje do vlastních

⁶⁰ Výkladové stanovisko Nejvyššího státního zastupitelství č. 3/1996 ze dne 8.10.1996. Dostupné např. v ASPI [databáze].

rukou, avšak má-li zákonného zástupce nebo zmocněnce, pak se doručuje jen těmto osobám (§ 45a, § 130 odst. 3 TŘ). Náhradní doručení rozsudku i uložení zásilky je v případě poškozeného možné (§ 64 odst. 2 až 4 TŘ). Trestní příkaz se poškozenému doručuje stejným způsobem jako rozsudek.

Poškozenému, který uplatnil nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, se opis rozsudku doručuje i tehdy, nebyl-li poškozený v tomto postavení k hlavnímu líčení připuštěn anebo bylo rozhodnuto, že nemůže v hlavním líčení uplatňovat takový nárok, a to na adresu, kterou poškozený uvedl (§ 45a, § 206 odst. 3, resp. 4, § 246 odst. 1 písm. d))⁶¹.

Pokud by se však poškozený výslovně vzdal práva na podání opravného prostředku, pak již tímto právem nedisponuje. Proto lze u takového poškozeného použít tzv. náhradní doručení podle § 62 a § 63 a navazujících ustanovení občanského soudního řádu. Pokud orgán činný v trestním řízení z důležitých důvodů nařídil doručení takového rozhodnutí do vlastních rukou podle § 64 odst. 1 písm. c), lze použít tzv. náhradní doručení podle § 64 odst. 2, jestliže zároveň nevyločil podle § 64 odst. 4 písm. b) uložení doručované zásilky⁶².

2.9.8. Právo poškozeného na doručení usnesení o odložení věci a právo na podání stížnosti proti takovému usnesení

Usnesení o odložení věci je třeba doručit každému poškozenému, to za předpokladu, že příslušný orgán zná identifikační údaje takové osoby. Doručuje se i osobě, která se sama považuje za poškozeného, s výjimkou osob splňujících podmínky § 43 odst. 2 trestního řádu. Doručuje se i osobám, u nichž je postupem příslušného orgánu zjištěno, že nejsou poškozenými, neboť i taková osoba se může bránit stížností proti takovému usnesení; to neplatí, pokud se taková osoba vzdala svých procesních práv poškozeného. Usnesení bude třeba doručit i poškozenému, který se za poškozeného nepovažuje, lze-li mít nepochybně za to, že taková osoba je poškozeným (např. na základě zjištění ve fázi prověřování).

Samotná stížnost proti usnesení o odložení věci, kterou může podat i poškozený, má odkladný účinek. Touto úpravou zákonodárce podstatně posílil práva poškozeného, neboť již v tomto stadiu trestního řízení může odložení věci mít podstatný vliv na uplatnění jeho nároku.

Verze 13+. Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011[cit. 11-09-09].

⁶¹ Šámal, P. a kolektiv. Trestní řád. 6. vydání, Praha: C.H.Beck, 2008, str. 1049.

⁶² Šámal, P. a kolektiv. Trestní řád. 6. vydání, Praha: C.H.Beck, 2008, str. 437.

Pro úplnost je třeba ještě dodat, že poškozený může mimo podání stížnosti uplatňovat nové skutečnosti i důkazy ve věci např. i podnětem k výkonu dohledu nad postupem státního zastupitelství, které rozhodlo o podané stížnosti směřující proti usnesení o odložení věci, nebo nad postupem státního zastupitelství, které rozhodlo o odložení věci, přičemž stížnost nebyla podána a usnesení o odložení věci podle těchto odstavců nabylo právní moci již dříve⁶³.

2.9.9. Právo poškozeného na oznámení usnesení o postoupení věci jinému orgánu, na oznámení usnesení o zastavení trestního stíhání a na vyrozumění o přerušení trestního stíhání

Postoupení věci jinému orgánu (§ 171 TR) představuje jeden ze způsobů meritorního vyřízení věci, v níž bylo zahájeno trestní stíhání. Zároveň však musí být splněna podmínka, že na základě provedeného vyšetřování jsou zde důvody, které by před zahájením trestního stíhání mohly vést k odložení nebo jinému vyřízení věci. Takové usnesení je třeba poškozenému (i tomu, který neučinil návrh na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení), je-li znám, oznámit. Usnesení musí obsahovat poučení o možnosti podat stížnost, jež má odkladný účinek. Důsledkem takového usnesení je, mimo jiné, zrušení zajištění nároku poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení.

Obdobně výše řečené stran oznámení usnesení, možnosti podat stížnost a důsledku takového usnesení platí o oznámení o zastavení trestního stíhání (§ 172 TR). V případě usnesení o přerušení trestního stíhání (§ 173 TR), které je svou povahou zatímní rozhodnutí, kdy nedochází ke konečnému vyřízení věci, platí, že poškozený se pouze vyrozumívá (připisem, v němž je citován výrok usnesení o přerušení trestního stíhání).

2.9.10. Právo poškozeného na doručení opisu obžaloby

V této souvislosti vzniká příslušným orgánům povinnost zjistit oprávněné osoby, kterým bude obžaloba doručována tak, aby se zabránilo doručování neoprávněným osobám, resp., aby bylo o nároku rozhodováno vůči osobám oprávněným. Toto platí zejména ve vztahu k právnickým osobám či jejich nástupcům. To však pochopitelně nevyklučuje povinnost doručit opis obžaloby

⁶³ Šámal, P. a kolektiv. Trestní řád. 6. vydání, Praha: C.H.Beck, 2008, str. 1266.

všem poškozeným, tj. i osobám fyzickým, jakož i těm poškozeným, kteří neuplatnili svůj nárok nebo kterým takový nárok ani nevzniknul.

Na stranu druhou zákon umožňuje nedoručovat těm poškozeným, jejichž pobyt či sídlo není známo (§ 196 odst. 1 TŘ)⁶⁴. Doručováno nebude ani v případech, kdy došlo ke vzdání se procesních práv poškozeným.

Poškozeným však není a obžaloba se nedoručuje tomu, kdo se sice cítí být trestným činem morálně nebo jinak poškozen, avšak vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele nebo její vznik není v příčinné souvislosti s trestným činem⁶⁵.

Jsou-li v konkrétním řízení s mimořádně vysokým počtem poškozených zvoleni společní zmocněnci, pak je obžaloba doručována každému z takto zvolených společných zmocněnců.

2.9.11. Právo poškozeného účastnit se hlavního líčení, právo klást vyslychaným osobám otázky, právo na závěrečnou řeč, právo účastnit se veřejného zasedání o odvolání a vyjádřit se k věci před jeho skončením

Den hlavního líčení stanoví předseda senátu tak, aby poškozenému byla zachována zpravidla aspoň třídní lhůta. Jedná se o lhůtu pořádkovou, s jejímž nedodržením nejsou spojovány žádné sankce. Pro její počítání se uplatní § 60 TŘ. Pokud soud prvního stupně nesplní povinnost uvedenou v ustanovení věty první § 198 odst. 2 TŘ a nevyrozumí poškozeného řádně a včas o konání (počátku) hlavního líčení, nelze toto pochybení soudu zhojit navrácením této procesní lhůty (což má dopad i stran lhůty pro uplatnění nároku poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení). Tento závěr vyplývá z rozhodnutí Krajského soudu v Plzni ze dne 6.10.1999, Rt 6/2001 (sp.zn. 8 To 335/1999)⁶⁶. O hlavním líčení se však nevyrozumívá poškozený, který se vzdal procesních práv (§ 43 odst. 4 TŘ). Je-li poškozený zastoupen zmocněncem, pak z důvodů zjednodušení řízení se předvolávají pouze tito zmocněnci.

Poškození a jejich zmocněnci budou klást otázky zpravidla osobám vypovídajícím o skutečnostech, které se týkají postavení a uplatnění práv těchto stran⁶⁷. Kladení otázek poškozenými nebo jejich zmocněnci však nelze zaměňovat s možností, kterou umožňuje trestní řád v § 215 odst. 2, podle kterého je státnímu

⁶⁴ Zde přichází v úvahu postup podle § 45a trestního řádu.

⁶⁵ Šámal, P. a kolektiv. Trestní řád. 6. vydání, Praha: C.H.Beck, 2008, str. 1585.

⁶⁶ Zdroj ASPI [databáze]. Verze 13+. Wolters Kluwer ČR, a. s., 2011[cit. 11-09-09].

zástupci, obžalovanému a jeho obhájci přiznáno oprávnění provést jakýkoli důkaz, včetně výslechu svědka nebo znalce, souhlasí-li s tím předseda senátu. V tomto případě se jedná o oprávnění provedení výslechu (či jiného důkazu), které pochopitelně bude zahrnovat i kladení otázek vyslychané osobě. Poškozený, ani jeho zmocněnec, však takovým oprávněním nedisponuje, tj. nemůže sám provádět výslech osoby (či jiný důkaz). Z odstavce prvního § 215 TŘ však lze dovodit, že se souhlasem předsedy senátu může poškozený, či jeho zmocněnec, klást otázky i těmto osobám (pochopitelně poté, co výslech bude ukončen jak stranou provádějící výslech osoby, tak druhou stranou).

Závěrečná řeč (§ 216 TŘ) sloučí k tomu, aby účastník trestního řízení mohl ovlivnit soud v jeho úvahách před tím, než učiní konečné rozhodnutí, a aby mohl shrnout a předložit své vlastní stanovisko k celé věci. Základní pořadí podle trestního řádu je dáno tím, že závěrečné řeči zahajuje státní zástupce a jako poslední vždy mluví obžalovaný (nejde-li o mladistvého, pak toto platí i ve vztahu k obhájci obžalovaného). Další pořadí určuje předseda senátu. Navzdory tomu, že v závěrečné řeči obhájce obžalovaného, popřípadě obžalovaného, kteří mluví poslední, může být řečeno něco, na co by poškozený mohl reagovat, nedisponuje poškozený oprávněním ujmout se znovu slova (jako státní zástupce). Rovněž nedisponuje právem posledního slova.

Poškozený má dále právo zúčastnit se veřejného zasedání o odvolání. V § 233 TŘ se proto ukládá předsedovi senátu povinnost poškozeného (nebo jeho zmocněnce) vyrozumět o jeho konání. I zde trestní řád stanoví minimální lhůtu k přípravě v délce tří dnů. V tomto veřejném zasedání disponuje obdobnými právy jako v hlavním líčení. Po provedení důkazů, jsou-li prováděny (§ 235 odst. 2 a 3 TŘ), resp. před skončením veřejného zasedání o odvolání (§ 238 TŘ) má poškozený (či jeho zástupce) právo se k věci vyjádřit. K tomu obdobně viz výše k právu závěrečné řeči.

2.9.12. Právo poškozeného udělit souhlas s trestním stíháním

Jednou ze základních zásad českého trestního práva procesního je zásada oficiality. Tato zásada vyjadřuje, že orgány činné v trestním řízení mají postupovat v řízení z úřední povinnosti. Při této jejich činnosti pak mají povinnost plně šetřit zaručená práva a základní svobody.

⁶⁷ Šámal, P. a kolektiv. Trestní řád. 6. vydání, Praha: C.H.Beck, 2008, str. 1718.

Uplatnění této zásady, ve spojení se zásadou legality, nebylo až do 30.6.1990 žádným způsobem limitováno. Teprve zákonem č. 178/1990 Sb.⁶⁸ se do trestního řádu vložil § 163 (původně § 163a), upravující souhlas poškozeného s trestním stíháním, který pro orgány činné v trestním řízení představuje podmínku, aby mohly zahájit trestní stíhání konkrétní osoby, případně, aby v již zahájeném stíhání mohli pokračovat. Trestní stíhání je tedy podmíněné, a to až do stadia odvolacího řízení⁶⁹. Nejedná se však o konstrukci tzv. návrhových deliktů, tedy trestných činů, které by bylo možno stíhat jen na základě návrhu poškozeného, ale o konstrukci tzv. deliktů se svolením, tj. trestných činů, které je možné stíhat jen na základě svolení. Jak uvádí J. Jelínek⁷⁰, svou povahou tento institut odpovídá tzv. deliktům stíhaným ku zmocnění podle starší právní úpravy platné na našem území (viz výše zmiňovaný rakouský trestní řád z roku 1873). Tento institut však nic nemění na principech obžalovací zásady (§ 2 odst. 8 TŘ), uplatňující se v trestním řízení: i nadále může soud konat trestní stíhání jen tehdy, jestliže tu je obžaloba podaná státním zástupcem (§ 180 odst. 1 TŘ).

Navíc, jak vyplývá z dalšího textu, i tyto delikty se svolením mají své limity, neboť zákonodárce toto „omezení“ orgánů činných v trestním řízení vztáhnul pouze na případy trestných činů, ke kterým došlo mezi příbuznými, resp. osobami, mezi nimiž existuje vztah obdobný vztahu příbuzenskému.

Začlenění tohoto ustanovení do českého trestního řádu však nelze vykládat ve smyslu, že by stát rezignoval na prosazování veřejného zájmu v případě trestných činů uvedených v § 163 TŘ. Veřejný zájem je přítomen i v těchto případech, kdy je vyžadován souhlas poškozeného s trestním stíháním, nicméně, prosazování veřejného zájmu, aniž by byl zohledňován soukromý zájem poškozeného, který často z důvodů příbuzenských nemá zájem na trestním stíhání pachatele, by naopak vedl k dalším problémům, dříve často vznikajícím v oblasti mimoprávní, např. v oblasti sociální.

⁶⁸ Dotčeného ustanovení se týkají i další novely, když citovaný zákon č. 178/1990 Sb. byl prvním, který tento institut souhlasu poškozeného do trestního řádu vložil. Tak např. v roce 1991 došlo k rozšíření výčtu trestných činů, k vložení ustanovení, podle kterého v případě, kdy poškozený výslovně odepře udělit souhlas, pak takový souhlas již dodatečně udělit nelze, jakož i byl rozšířen výčet osob disponujících tímto oprávněním. V roce 1993 byl mezi výčet trestních činů zařazen trestný čin opilství (dříve § 201a trestního zákona, nyní § 360 nového trestního zákona), vykazuje-li znaky některého z trestných činů, u nichž je vyžadován souhlas poškozeného. Novela provedená zákonem č. 115/2006 Sb. postavila registrované partnerství z hlediska udělení souhlasu prakticky na stejnou úroveň jako manželství.

⁶⁹ Jelínek, J. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného – bilance a perspektivy. In *Kriminalistika*. 1996, roč. 29, č. 4, s. 294.

⁷⁰ Jelínek, J. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného – bilance a perspektivy. In *Kriminalistika*. 1996, roč. 29, č. 4, s. 294-295.

Tento střet veřejného a soukromého zájmu řeší zákon právě institutem souhlasu poškozeného, jehož prostřednictvím má poškozený možnost zabránit trestnímu stíhání pachatele.

Současně tak vytváří prostor pro alternativní řešení těchto trestních věcí v případech, kdy je stíhaný trestný čin projevem konfliktu mezi poškozeným a pachatelem, mezi nimiž existuje blízký vztah předpokládaný zákonem⁷¹.

Ustanovení § 163 odst. 1 TŘ rozlišuje jednak taxativní skupinu trestných činů spáchaných osobou, vůči které má poškozený právo odepřít výpověď, jednak trestný čin znásilnění podle § 185 TZ, spáchala-li jej na poškozeném osoba, která je nebo v době spáchání tohoto trestného činu byla manželem, partnerem (ve smyslu zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství) nebo druhem poškozeného. Novela provedená zákonem č. 292/1993 Sb. vložila do tohoto ustanovení, upravující institut souhlasu poškozeného s trestním stíháním, trestný čin opilství, pokud vykazuje znaky některého z trestných činů v taxativním výčtu uvedených nebo znaky trestného činu znásilnění.

V případě trestných činů v tomto ustanovení neuvedených, i kdyby k nim došlo mezi příbuznými nebo osobami v obdobném vztahu, by orgány činné v trestním řízení souhlas poškozeného obdržet nemusely, resp. takový souhlas není ani vyžadován a zásada oficiality a zásada legality by se v takovém případě uplatnila v plném rozsahu.

Další podmínkou nezbytnou pro aplikaci institutu svolení poškozeného je, vedle příbuzenského či obdobného vztahu, že v souvislosti s trestným činem uvedeným ve výčtu § 163 TŘ :

- a) nebyla způsobena smrt,
- b) poškozený je schopen dát souhlas, tj. v udělení souhlasu mu nebrání duševní choroba nebo porucha, pro kterou byl zbaven způsobilosti k právním úkonům, nebo pro kterou byla jeho způsobilost k právním úkonům omezena,
- c) poškozeným není osoba mladší než patnácti let,
- d) je zřejmé, že neexistují okolnosti, ze kterých by bylo možno usuzovat, že souhlas nebyl dán nebo byl vzat zpět v tísní vyvolané výhrůžkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností.

⁷¹ Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 530

Pokud by některá z těchto podmínek neměla být dodržena, pak se opět v plné míře uplatní zásada oficiality, a to i tehdy, jednalo-li by se o trestný čin uvedený ve výčtu § 163, k němuž došlo mezi osobami v tomto ustanovení zmiňovanými, bez ohledu na udělený nebo neudělený souhlas poškozeného.

Pokud jde o otázku zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům, pak nepostačuje pouhá existence takové choroby nebo poruchy, ale je vyžadováno pravomocné rozhodnutí soudu vydaného v občanskoprávním řízení, kterým je takové zbavení nebo omezení způsobilosti k právním úkonům potvrzeno.

Nelze proto dovozovat, že by v některých případech trestných činů vyjmenovaných v § 163 odst. 1 TŘ souhlas k trestnímu stíhání dát mohl či nemohl, popř. že by ho za něho dal jeho opatrovník, popř. by ho odmítl dát, a jeho úkon by byl posléze schválen soudem⁷².

Stran věkové hranice 15-ti let platí, že taková osoba je oprávněna udělit souhlas k trestnímu stíhání, pokud v době spáchání trestného činu již dovršila tuto věkovou hranici nebo pokud tuto věkovou hranici dovršila v době, kdy má být rozhodnuto o započetí trestního stíhání. Praxe není jednotná v tom, jak postupovat, pokud poškozený dovrší 15-ti let v průběhu trestního řízení následujícího po zahájení trestního stíhání. Jeden názor vychází z toho, že souhlasu zde není dodatečně třeba, protože v době zahájení trestního stíhání poškozenému bylo méně než 15 let, a tedy se v plné míře uplatní zásada oficiality jako zákonem stanovená výjimka v § 163a odst. 1 písm. c). Takový poškozený ani nemůže vzít zpět souhlas se zahájením trestního stíhání. Jiný názor staví na tvrzení, že dovršením věku 15-ti let v průběhu trestního řízení následujícího po zahájení trestního stíhání vzniká povinnost orgánu činnému v trestním řízení takovou osobu poučit a následně vyžadovat souhlas, a to po zákonném zástupci. Domníváme se, že správný je první z výše uvedených přístupů, neboť ke spáchání trestného činu (hmotněprávní pohled), ale i k zahájení trestního stíhání (procesní hledisko) došlo před dovršením 15 roku věku a samotná délka trestního řízení (jako subjektivní kategorie), pokud by měla být určujícím faktorem, by vyvolávala právní nejistotu za předpokladu, že by probíhající trestní stíhání mohlo být zmařeno zpětvzetím nebo neudělením souhlasu poškozeného (resp. jeho zákonného zástupce) při dovršení 15-ti let.

⁷² Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 546.

Zakotvení institutu svolení poškozeného je jistě velkým přínosem do celého trestního řízení. Zájem státu na trestním stíhání pachatele, který se v těchto případech někdy dostával do konfliktu se zájmem poškozeného, byl poprvé potlačen ve prospěch poškozeného⁷³. Dříve, před přijetím novely vnašející do našeho právního pořádku tento institut, nebyly ojedinělé případy, kdy v důsledku nedbalostního trestného činu např. v silniční dopravě musely orgány činné v trestním řízení stíhat manžela za škodu na zdraví způsobené jeho manželce, ačkoli ta si trestní stíhání svého manžela nepřála. Jak uvádí P. Vantuch⁷⁴, znamená to, že již (přijetím institutu svolení poškozeného – pozn. autora) nemusí docházet ke společensky nežádoucím situacím z minulosti, kdy manžel, který se dopustil trestného činu v silniční dopravě, byl soudem uznán vinným a odsouzen k nepodmíněnému trestu odnětí svobody, zatímco poškozená, těžce zraněná manželka byla odkázána na péči společnosti v léčebně pro dlouhodobě nemocné, či u cizích lidí a děti na výchovu v dětském domově, či u příbuzných nebo známých.

Jak dále P. Vantuch uvádí, za naprosto totožné situace v současnosti stačí, aby poškozená manželka nedala souhlas ke stíhání manžela, který ji při dopravní nehodě nedbalostním jednáním zranil, a manžel nemůže být stíhán, obžalován ani odsouzen. Vzhledem k tomu může manžel pečovat o zraněnou manželku, věnovat se výchově dětí a celkové rodině, která tak není nucena pocítit druhý, velmi citelný dopad jeho jednání. Mnohdy aplikování uvedeného ustanovení může zabránit i třetímu negativnímu dopadu, v minulosti spojovanému s výkonem trestu odnětí svobody odsouzeným manželem, totiž rozpadu dříve bezproblémově strukturálně i funkčně fungující rodiny, jež však byla narušena absencí rodičů nezletilých dětí, tzn. manžela odsouzeného k nepodmíněnému trestu odnětí svobody a zraněné manželky.

Samotná úprava institutu svolení poškozeného, ač byla a je velmi přínosná pro trestní řízení, však na straně druhé vzbuzovala celou řadu sporných otázek. V této souvislosti J. Jelínek⁷⁵ uvádí, že jednou ze sporných otázek byla problematika příbuzenského či obdobného poměru jako procesněprávní podmínka pro uplatnění dispozičního práva poškozeného. Zákonodárce nedával jednoznačnou odpověď na

⁷³ Jelínek, J. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného – bilance a perspektivy. In *Kriminalistika*. 1996, roč. 29, č. 4, s. 294.

⁷⁴ Vantuch, P. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného, nebo na jeho návrh? In *Právní praxe*. 1994, roč. XLII, č. 3, s. 152.

otázku, ve kterém časovém okamžiku musí existovat příbuzenský nebo obdobný vztah mezi obviněným a poškozeným, tj. zda takový vztah zde musí být v době, kdy byl trestný čin spáchán, anebo v době, kdy se vede trestní řízení.

Komentované znění⁷⁶ k trestnímu řádu k tomu uvádí, vycházejíc z praxe, že poměr poškozeného a toho, vůči němuž má právo udělit nebo odepřít souhlas s trestním stíháním, musí s výjimkou trestného činu znásilnění podle § 185 TZ existovat v době, kdy se trestní stíhání vede, resp. má vést, nikoli v době, kdy byl čin spáchán. Proto v zahájeném trestním stíhání nelze pokračovat, jestliže v jeho průběhu takový poměr vznikne (např. poškozená a obviněný uzavřou sňatek nebo obviněný a poškozený uzavřou partnerství ve smyslu zákona č. 115/2006 Sb. atd.), a to nejen tehdy, jestliže poškozený souhlas odepře, ale i tehdy, jestliže o udělení souhlasu nebyl požádán.

Byl-li poškozeným souhlas k trestnímu stíhání dán, ale v jeho průběhu zanikne předpokládaný příbuzenský poměr, pak již poškozený nemůže vzít zpět svůj souhlas a tím zastavit trestní stíhání, neboť zánikem tohoto příbuzenského poměru ztrácí poškozený veškerá dispoziční oprávnění se souhlas souvisejícími, tedy i jeho zpětvzetí.

Z komentovaného znění dále vyplývá, že u trestného činu znásilnění podle § 185 TZ zákon připouští možnost odepřít souhlas k trestnímu stíhání vzhledem k manželskému poměru, poměru druha a družky nebo vztahu partnerství trvajícím jak v době, kdy se trestní stíhání vede, resp. má vést, tak v době spáchání činu.

Dalším problémem aplikační praxe, jak uvádí J. Jelínek⁷⁷, spočíval v nejednotnosti o tom, kdo je oprávněn dávat souhlas k trestnímu stíhání za poškozeného, který nemá plnou způsobilost k právním úkonům. Podle komentovaného znění⁷⁸ k trestnímu řádu, opírající se o znění platného zákona, jednájí za fyzické osoby, které nejsou způsobilé k právním úkonům (§ 26 ObčZ), kam se řadí i nezletilý (§ 9 ObčZ, resp. § 27 odst. 1 ObčZ), jejich zákonní zástupci, tj. rodiče (§ 27 odst. 1 ObčZ ve spojení s § 31, 32, 34, 36, 37a ZOR), resp. jiní zákonní zástupci jako osvojitelé (§ 63 a násl. ZOR), či poručník (§ 78 ZOR), popř. opatrovník (§ 37 odst. 2, § 37b, § 83 ZOR).

⁷⁵ Jelínek, J. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného – bilance a perspektivy. In Kriminallistika. 1996, roč. 29, č. 4, s. 297.

⁷⁶ Šámal, P. a kol. Trestní řád, 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, s. 1321.

⁷⁷ Jelínek, J. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného – bilance a perspektivy. In Kriminallistika. 1996, roč. 29, č. 4, s. 297-298.

⁷⁸ Šámal, P. a kol. Trestní řád, 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, s. 1321.

Vzhledem k tomu, že § 37 ZOR stanoví v odstavci prvním, že žádný z rodičů nemůže zastoupit své dítě, jde-li o právní úkony ve věcech, při nichž by mohlo dojít ke střetu zájmů mezi rodiči a dítětem nebo ke střetu zájmů dětí týchž rodičů (stačí tedy jen pravděpodobnost kolize zájmů), a protože v souladu s aplikační praxí je pravděpodobnost kolize zájmů mezi rodiči a dítětem obecně dána vždy za situace, kdy rodiče i dítě jsou účastníky jednoho řízení, pak v situaci, kdy by měl být stíhán některý z rodičů nezletilého dítěte (které samo právní úkon, tj. souhlas, případně odepření souhlasu udělit nemůže) a poškozeným v dané věci by bylo toto nezletilé dítě, bude třeba, aby takovému nezletilému dítěti byl ustanoven opatrovník (§ 37 odst. 2 ZOR), kterým zpravidla bude orgán sociálněprávní ochrany dětí. Bude tomu tak i navzdory dikci § 36 ZOR, jenž je vykládán⁷⁹ způsobem, že v běžných věcech může být dítě zastoupeno kterýmkoli z rodičů, v podstatných věcech nebo tam, kde zastoupení oběma rodiči výslovně vyžaduje právní předpis, je v případě nesouhlasu jednoho z rodičů možnost postupu podle § 49, tj. nahrazení souhlasu jednoho z rodičů rozhodnutím soudu.

Jak se uvádí v publikaci kolektivu autorů pod vedením M. Růžičky⁸⁰, do řešení této otázky výrazně zasáhla novela trestního řádu provedená zákonem č. 265/2001 Sb., jestliže v ustanovení §163a odst. 1 TŘ zcela nově upravila případy, kdy souhlasu poškozeného s trestním stíháním pro kterýkoli z trestných činů, jež jsou uvedeny ve výčtu v §163 odst. 1 TŘ, není třeba (*viz výše – pozn. autora*). Jak se dále píše v této publikaci, v případě, že je poškozeným osoba s duševní chorobou nebo poruchou, pro niž byla zbavena způsobilosti k právním úkonům, nebo pro niž byla tato její způsobilost omezena, nebo je takovým poškozeným osoba mladší 15-ti let, souhlasu s trestním stíháním není třeba. Pokud je poškozeným osoba mladší 18-ti let, která již dovršila věk 15-ti let, takže se na ní úprava obsažená v §163a odst. 1 písm. c) TŘ nevztahuje, vykonává práva takového poškozeného jeho zákonný zástupce (k otázce zákonného zástupce viz výše).

V praxi byla rovněž řešena otázka vztahu § 163 TŘ a § 44 odst. 1 TŘ, tedy posouzení, zda osoba, která je v postavení spoluobviněného může v téže věci vykonávat práva poškozeného. V rozhodnutí č. 34/1992 Sb. byl publikován závěr, že § 163 TŘ je ve vztahu k § 44 odst. 1 TŘ ustanovením speciálním, když v § 163

⁷⁹ Hrušková, M. a kol. Zákon o rodině. 4. vydání. Praha: C.H.Beck, 2009, s. 137.

TŘ je obsaženo širší právo, než práva, která poškozený nemůže vykonávat, je-li zároveň v téže věci v postavení osoby spoluobviněné. Jak z uvedeného rozhodnutí vyplývá, zákonodárce v § 163 TŘ chrání rodinné vztahy poškozeného a toto právo “stojí” v hierarchii práv poškozeného nad takovými právy, která jsou určena právě typicky pro poškozené, jako např. v § 43 odst. 3 TŘ (návrh na náhradu škody v penězích, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení), v § 47 odst. 4 TŘ (návrh na zajištění nároku), ale i v § 50 odst. 1 TŘ (zastupování zmocněncem) nebo v § 154 TŘ (náhrada nákladů právního zastupování).

V příspěvku J. Jelínka⁸¹ je rovněž řešena otázka dispozičního oprávnění poškozeného podle § 163 TŘ, tedy dát souhlas k trestnímu stíhání, ve vztahu k osobě, která je k poškozenému v poměru obdobném rodinnému.

Jak J. Jelínek uvádí, podmínka udělení souhlasu poškozeným k trestnímu stíhání nebo pokračování v něm je vyžadována v případě, že obviněnou osobou je nebo by mohla být osoba, vůči níž by měl poškozený právo odepřít poskytnout výpověď jako svědek. V ustanovení § 100 odst. 2 TŘ je ve výčtu těchto osob, vůči nimž může poškozený nevypovídat, i osoba žijící s poškozeným v poměru obdobném vztahu rodinnému. Jak dále uvádí J. Jelínek, Krajský soud v Českých Budějovicích ve svém rozhodnutí pod sp.zn. 4 To 935/94 rozhodl, že obsahem pojmu “osoba žijící s poškozeným v poměru obdobném vztahu rodinnému” odpovídá např. “poměr druha a družky, poměr sešvagřených osob, poměr jednoho z rodičů k nevlastnímu dítěti, pokud žije s tímto dítětem ve společné domácnosti, poměr občana k dítěti, pokud žije s tímto dítětem ve společné domácnosti, poměr občana k dítěti, které mu bylo svěřeno do výchovy, poměr budoucího osvojitele k dítěti, které má v prozatímní péči, poměr opatrovníka k dítěti opatrovanci, poměr pěstouna k dítěti, poměr manžela pěstouna k dítěti, které je v pěstounské péči apod. Současně tento vzájemný poměr mezi takovými osobami musí být ve skutečnosti natolik pevný, hluboký a intenzivní, že by újmu, kterou by utrpěla jedna z nich, druhá právem pociťovala jako újmu vlastní”. Za zmínku rovněž stojí uvést, že Krajský soud v Českých Budějovicích dále konstatoval, že osoby v poměru obdobném poměru rodinnému lze považovat i snoubence, byť ještě nežijí ve společné domácnosti a nehospodaří spolu, to za podmínky existence pevného, hlubokého a intenzivního vztahu mezi snoubenci.

⁸⁰ Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 544.

Praxe rovněž vyřešila otázku, jak postupovat v situacích, kdy pachatel poškodí jedním skutkem osobu, jejíž souhlas je podmínkou k zahájení trestního stíhání či pokračování v něm, ale i osobu, od níž orgány činné v trestním řízení souhlas žádat nemusejí. V takovém případě, neudělí-li osoba, jejíž souhlasu je třeba, tento souhlas, bude vedeno trestní stíhání proti pachateli pouze pro trestný čin spáchaný vůči osobě bez tohoto dispozičního oprávnění.

Obdobný přístup se bude týkat jednočinného souběhu trestných činů za předpokladu, že souhlasu s trestním stíháním pachatele bude třeba pouze u některého z trestných činů spáchaných jedním skutkem a ten udělen nebyl. V takovém případě bude vedeno trestní stíhání jen pro trestný čin či trestné činy, u něhož/nichž souhlasu poškozeného není třeba a v odůvodnění příslušného procesního rozhodnutí se uvede, proč je konkrétní skutek posuzován bez zohlednění i trestného činu se svolením poškozeného. Analogicky bude postupováno v případě pokračující trestné činnosti stran jednoho či několika dílčích útoků pokračujícího trestného činu, u nichž je vyžadován souhlas a ten udělen nebyl. Nedání souhlasu tedy bude znamenat, že ohledně těch dílčích útoků, k nimž souhlas nebyl dán, nebude moci být vedeno trestní stíhání.

Poškozený disponuje tímto oprávněním udělit souhlas s trestním stíháním po celou dobu jeho trvání. Toto vyplývá z odstavce druhého § 163, který umožňuje poškozenému výslovným prohlášením jednou poskytnutý souhlas vzít zpět, a to až do doby, než se odvolací soud odebere k závěrečné poradě. Je povinností orgánu činného v trestním řízení dotázat se poškozeného na udělení tohoto souhlasu. Tento dotaz musí být učiněn před samotným zahájením trestního stíhání. Pokud trestní stíhání již probíhá, pak je tohoto souhlasu třeba bezprostředně poté, co vyjde najevo příbuzenský poměr poškozeného a pachatele. Toto platí i pro řízení před soudem. Skutečnost udělení souhlasu nemůže být vyvozována např. z podání trestního oznámení, nebo z uplatnění nároku na náhradu škody. Není tomu ani tehdy, když poškozený využije svého zákonného práva nevypovídat. Vzhledem k tomu, že před účinností novely č. 265/2001 Sb. docházelo k situacím, kdy poškození často tápali ve svém rozhodnutí udělit nebo neudělit tento souhlas, čímž se prodlužovalo samotné trestní řízení, zavedla tato novela omezení pro udělení nebo neudělení souhlasu s trestním stíháním (současný §163a odst. 2 TR). Účinností této novely platí, že nevyjádří-li se

⁸¹ Jelínek, J. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného – bilance a perspektivy. In *Kriminalistika*. 1996, roč. 29, č. 4, s.

poškozený ihned po té, co je vyzván příslušným orgánem činným v trestním řízení, bude mu poskytnuta maximální 30ti denní lhůta k vyjádření. Nevyužije-li poškozený této lhůty, pak nebude trestní řízení přípustné (§ 11 odst. 1 písm. i) TŘ), neboť takový souhlas již nelze udělit. Nastanou tedy následky, jako by souhlas s trestním stíháním byl odepřen nebo vzat zpět. Vzhledem k tomu, že o těchto následcích musí být poškozený řádně poučen, pak nedostatek takového poučení bude znamenat, že poškozený bude mít možnost udělit tento souhlas k trestnímu stíhání i po uplynutí stanovené lhůty k jeho vyjádření. V takovém případě bude nejzazším okamžikem k udělení souhlasu doba, kdy bude poškozený řádně poučen, resp. v situaci, kdy se nevyjádří, ač se mu tohoto dodatečného řádného poučení dostane, uplynutím nově stanovené lhůty.

Souhlas poškozeného musí být dán výslovně ve vztahu k trestnímu stíhání konkrétní osoby. Nepostačuje jen obecný poukaz na to, že se vyslovuje souhlas s trestním stíháním, aniž by bylo zdůrazněno, o jakého konkrétního obviněného se jedná. Byl-li souhlas poškozeného dán ve vztahu k trestnímu stíhání určitého obviněného a ukáže-li se, že je namístě stíhat jiného obviněného, ať již zároveň s prvním obviněným nebo po zastavení trestního stíhání prvního obviněného, musí poškozený vždy vyjádřit souhlas také se stíháním druhého obviněného, má-li k němu vztah uvedený v § 163 TŘ⁸².

Jestliže poškozený zemře a do své smrti neudělal souhlas s trestním stíháním, nebude moci být trestní řízení zahájeno, případně nebude moci být v trestním řízení pokračováno, bylo-li již zahájeno, neboť toto jeho oprávnění nepřechází jeho smrtí na právního nástupce – dědice. Jak k tomu uvádí i J. Jelínek⁸³, z ustanovení § 45 odst. 3 TŘ vyplývá, že na právního nástupce poškozeného přecházejí jen práva z uplatněného nároku na náhradu škody (od 1.7.2011 i z uplatněného nároku na vydání bezdůvodného obohacení – pozn. autora). Podle J. Jelínka nemůže být nedostatek souhlasu zhojen ani použitím § 15 ObčZ (právo na ochranu osobnosti zemřelé fyzické osoby, které přechází na manžela, děti, případně rodiče tohoto zemřelého), neboť ten je ve vztahu k § 163 odst. 1 TŘ ustanovením obecným. Z toho lze dovodit, že rovněž není možné, aby jednou poskytnutý souhlas zemřelého poškozeného byl po jeho smrti vzat jeho právním nástupcem zpět, neboť takové právo na právního nástupce nepřechází. Takové

299-300.

⁸² Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 540.

pojetí zákona by bylo absurdní zejména v situacích, kdy by právním nástupcem byla osoba obviněná z trestného činu uvedeného ve výčtu § 163 TŘ.

2.9.13. Zajištění nároku poškozeného

Institut zajištění nároku poškozeného (§ 47 a násl. TŘ) je konstruován jako předběžné opatření, kterým trestní řád poskytuje poškozenému, jenž řádně a včas uplatnil svůj nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, větší jistotu, že v případě, bude-li obviněný uznán vinným trestným činem, domůže se tohoto nároku (neboli, tímto institutem se zajišťuje vykonatelnost rozhodnutí).

Aplikace tohoto institutu je vázána na kumulativní splnění několika podmínek. První odstavec § 47 TŘ stanoví předpoklad důvodné obavy, že uspokojení nároku poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení způsobené (získaného) trestným činem bude mařeno nebo ztěžováno. Kdy bude naplněna taková důvodná obava, to bude třeba posuzovat individuálně případ od případu. Bude se, nicméně, jednat o případy podezřelých úkonů souvisejících s majetkem obviněného. Zajistit takový majetek však lze jen ve vztahu k osobě, vůči níž bylo podle § 160 odst. 1 TŘ zahájeno trestní stíhání.

Majetkem obviněného se mají na mysli věci, pohledávky a jiná práva a penězi ocenitelné hodnoty, které náležejí obviněnému. Předmětem zajištění je i majetek, ve vztahu k němuž je obviněný v postavení podílového spoluvlastníka nebo který spadá do společného jmění manželů v době trvání manželství⁸⁴.

Naopak majetek, který by obviněný nabyt trestnou činností, není majetkem poškozeného. V takovém případě by v úvahu přicházel postup podle § 78, resp. §79 a násl. TŘ.

Vzhledem ke skutečnosti, že zajištěním dochází k zásahu do práva vlastnického, je výslovně stanoveno, že lze tento nárok poškozeného zajistit pouze do pravděpodobné výše způsobené škody, nemajetkové újmy nebo až do pravděpodobného rozsahu bezdůvodného obohacení. Ukáže-li se, že předpokládaná výše způsobené škody, nemajetkové újmy nebo pravděpodobný rozsah bezdůvodného obohacení je nižší, je třeba v souladu s § 48 odst. 2 TŘ takové zajištění omezit. Jestliže byly zajištěním postiženy věci náležející jiné

⁸³ Jelínek, J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998, str. 99.

⁸⁴ Srovnej např. rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.4.1977, sp.zn. Tpj 98/1976 nebo rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 3.12.1976, sp.zn. 4 To 3/76.

osobě než obviněnému, vyjmou se ze zajištění. O těchto opatřeních rozhodne v přípravném řízení státní zástupce, po podání obžaloby soud, a to i bez návrhu.

V § 47 odst. 5 TR upravuje případy, kdy je zajištění vyloučeno, resp. věci, které nemohou být předmětem zajištění. Předně, první věta tohoto odstavce stanoví, že zajišťovat nelze nárok, který nelze v trestním řízení uplatnit. Půjde např. o případy, kdy již o nároku rozhodl jiný orgán. Jedná se o logické vyústění povahy institutu zajištění, které je možné jen tehdy, je-li nárok poškozeného uplatnitelný v rámci trestního řízení. Není-li takového nároku, např. proto, že již o něm bylo rozhodnuto jiným orgánem (res iudicata), pak institut zajištění pozbývá své opodstatnění. Dále jsou ze zajištění vyloučeny nebo zajištění nepodléhají:

- věci, které nelze podle občanskoprávních předpisů postihnout výkonem soudního rozhodnutí (tj. věci ve vlastnictví obviněného, které jsou nezbytné k uspokojování životních potřeb obviněného a jeho rodiny nebo k plnění jeho pracovních úkolů, jakož i jiné věci, jejichž prodej by byl v rozporu s dobrými mravy; vyloučeny jsou zejména běžné oděvní součásti, obvyklé vybavení domácnosti, snubní prsten a předměty obdobné povahy, zdravotnické potřeby a jiné věci, které obviněný potřebuje vzhledem ke své nemoci nebo tělesné vadě, hotové peníze do částky 1 000 Kč),
- peněžité dávky sociální péče, dávky pomoci v hmotné nouzi a z dávek státní sociální podpory příspěvek na bydlení a dávky státní sociální podpory vyplácené obviněnému podle zvláštního zákona jednorázově,
- pohledávky obviněného na výplatu odměny z pracovněprávního nebo obdobného poměru,
- pohledávky obviněného na výplatu výživného,
- pohledávky na výplatu dávek z nemocenského a důchodového pojištění a
- dávky státní sociální podpory, které nejsou vypláceny jednorázově

do výše součtu měsíčních odůvodněných nákladů na bydlení stanovených zvláštním právním předpisem prokázaných obviněným a částky životního minima stanovené podle zvláštních právních předpisů na osobu obviněného a osoby, o jejichž výchovu a výživu je obviněný povinen pečovat, pokud nemají vlastní zdroj příjmů.

O zajištění nároku poškozeného rozhoduje soud na návrh státního zástupce nebo poškozeného, v přípravném řízení státní zástupce na návrh poškozeného. V přípravném řízení může státní zástupce nárok zajistit i bez návrhu poškozeného,

vyžaduje-li to ochrana jeho zájmů, zejména hrozí-li nebezpečí z prodlení (§ 47 odst. 2 TŘ).

Jak se uvádí v komentovaném znění⁸⁵ trestního řádu, v návrhu je třeba odůvodnit důvodnou obavu, že uspokojení nároku poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení způsobené (získaného) trestným činem bude mařeno nebo ztěžováno, a to zpravidla konkrétními skutečnostmi vztahujícími se k jednání obviněného.

Návrh by rovněž měl obsahovat výčet majetku obviněného (movitého i nemovitého), o kterém má poškozený povědomí, kde se nachází, zejména pak majetek nacházející se mimo místo trvalého bydliště obviněného (§ 47 odst. 3 TŘ).

O tomto návrhu se rozhoduje usnesením, proti kterému je v souladu s § 49 TŘ přípustná stížnost, jež nemá odkladný účinek. O zajištění nároku poškozeného musí být poškozený vyrozuměn (§ 47 odst. 9 TŘ). Činí se tak doručením opisu usnesení. Byla-li proti usnesení podána stížnost, je třeba poškozenému doručit i rozhodnutí soudu rozhodujícímu o podané stížnosti.

Obsahem usnesení o zajištění nároku poškozeného je soupis těch částí majetku poškozeného, které budou použity pro účely zajištění. Dále se v tomto usnesení obviněnému zakázou jakékoli dispozice s takto vymezeným majetkem poté, co mu bude toto usnesení oznámeno. Není-li obsahem tohoto usnesení tento výčet majetku, resp. bude-li sepsován při samotném výkonu tohoto rozhodnutí, zakázou se mu jakékoli dispozice s majetkem, k jehož soupisu má teprve dojít. Dále bude obviněnému tímto usnesením uložena povinnost do 15 dnů od oznámení usnesení sdělit, zda a kdo má k majetku předkupní nebo jiné právo. Při té příležitosti musí být poučen o odpovědnosti za škodu v případě, že mu uložené povinnosti poruší (§ 47 odst. 4 TŘ). Trestní řád také stanoví neúčinnost právních úkonů obviněného vůči zajištěnému majetku (po dobu trvání zajištění), jež by byly v rozporu s povinnostmi uloženými výše citovaným usnesením. Jedná se o absolutní neúčinnost takových právních úkonů. Výjimkou jsou pouze takové úkony, které by odvracely bezprostředně hrozící škodu (§ 47 odst. 6 TŘ). Uplatňují-li třetí osoby jakékoli právo k zajištěným věcem (zajištěnému majetku), pak musí postupovat podle zvláštního předpisu (§ 47 odst. 8 TŘ). Tím má trestní řád na

⁸⁵ Šámal, P. a kol. Trestní řád. 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, s. 341.

mysli občanský soudní řád a příslušný hmotněprávní předpis (občanský zákoník, obchodní zákoník, ...).

Postup orgánů činných v trestním řízení při výkonu rozhodnutí o zajištění majetku je odkazem trestního řádu upraven v zákoně č. 279/2003 Sb. , o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení a o změně některých zákonů (§ 47 odst. 10 TŘ). V § 47 odst. 7 TŘ se vyžaduje předchozí souhlas soudu a v přípravném řízení státního zástupce s nakládáním s majetkem obviněného, na nějž se vztahuje zajištění, v rámci výkonu rozhodnutí, s výjimkou případu, kdy je výkon rozhodnutí prováděn k uspokojení pohledávky státu, neboť zneužití výkonu rozhodnutí v takovém případě nepřichází v úvahu.

Významným ustanovením, vloženým do trestního řádu zákonem č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení a o změně některých zákonů, z hlediska zajištění nároku poškozeného je § 47a TŘ, který upravuje peněžní jistotu. Peněžitou jistotou je finanční částka, složená obviněným, nebo s jeho souhlasem (který musí být vždy ověřen) jinou osobou na účet soudu u peněžitého ústavu. Tato finanční částka je skládána z důvodu odvrácení zajištění nároku poškozeného majetkem obviněného. Složením této peněžní jistoty se posiluje naděje poškozeného, že jeho nárok bude uspokojen. Konkrétní výše peněžní jistoty je dána výší pravděpodobného nároku poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení (srovnej § 47 odst. 1 TŘ).

Pochopitelně může nastat situace, kdy poskytnutá peněžní jistota této výše nedosahuje. Ohledně té části pravděpodobného nároku poškozeného na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, která není zajištěna peněžní jistotou, bude na místě postup podle § 47 TŘ, tj. zajištění na majetku obviněného.

Skládá-li tuto peněžní jistotu osoba odlišná od obviněného, musí být seznámena s podstatou obvinění a se skutečnostmi, které vedly nebo by mohly vést k zajištění. V této souvislosti je třeba si uvědomit skutečnost, že peněžní jistota má předně sloužit k zaplacení nároku poškozeného v trestním řízení za předpokladu, že nerozhodne soud (nebo v přípravném řízení státní zástupce) jinak, tedy zejména tuto peněžní jistotu nezruší (protože nárok nelze poškozenému v trestním řízení přiznat nebo pominuly důvody pro zajištění nároku poškozeného) nebo neomezí (nárok je podstatně nižší). Neboli, nerozhodne-li

soud jinak a pravomocným rozsudkem byl poškozenému přiznán jeho nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, je tento nárok uspokojen soudem přímo z této peněžité jistoty. I v tomto směru by se osobě poskytující tuto peněžní jistotu za obviněného mělo dostat náležitého poučení.

Pro rozhodnutí soudu (nebo státního zástupce) o zrušení nebo omezení peněžité jistoty je přípustná stížnost, jež má odkladný účinek.

V § 48 TR je uveden výčet důvodů, pro něž soud a v přípravném řízení státní zástupce zruší, případně omezí usnesením zajištění. Proti tomuto usnesení je rovněž přípustná stížnost, která má odkladný účinek (§ 49 TR).

Ke zrušení zajištění nároku poškozeného na majetku obviněného předně dojde tehdy, pomine-li důvod, pro které bylo zajištění nařízeno. K takové situaci může dojít např. tehdy, když nárok poškozeného byl plně uspokojen nebo poškozený výslovně prohlásil, že náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení způsobené (získaného) trestným činem nebude v trestním řízení uplatňovat, či o nároku poškozeného bylo rozhodnuto v občanskoprávním nebo jiném řízení apod. Soud po zrušení zajištění však nemůže rozhodovat o tom, komu má být původně zajištěný majetek předán (srov. R 31/1970)⁸⁶.

Jako druhý důvod pro zrušení zajištění je uvedeno pravomocné zastavení trestního stíhání nebo skončení trestního stíhání pravomocným zprošťujícím rozsudkem.

Třetím důvodem je skutečnost, že uplynuly dva měsíce ode dne, kdy nabyli právní moci rozsudek, jímž byl obžalovaný uznán vinným, nebo ode dne, kdy nabylo právní moci usnesení, jímž byla věc postoupena jinému orgánu.

V případě, že poškozenému bude jeho nárok přiznán, neznamená to, že by tím automaticky měl možnost přímo se uspokojit na zajištěném majetku obviněného. Poškozený musí v takovém případě svůj nárok uplatnit cestou výkonu rozhodnutí (§ 251 a násl. OSŘ). Poškozený, kterému byl nárok pravomocně přiznán, by tak měl ihned po právní moci rozsudku podat návrh na výkon rozhodnutí. Pokud byl odkázán stran svého nároku na řízení ve věcech občanskoprávních, pak by měl bezodkladně podat žalobu na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení v občanskoprávním řízení. Společně s touto žalobou by

⁸⁶ Šámal, P. a kol. Trestní řád. 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, s. 353.

měl podat návrh na vydání předběžného opatření podle § 75 odst. 1. druhé věty OSŘ a požadovat, aby nebylo s majetkem, který byl v trestním řízení zajištěn, nakládáno, případně aby se povinný zdržel výkonu dispozičních práv (§ 76 odst. 1 písm. e) a f) OSŘ), to vše s odůvodněním, že je zde obava, že by výkon soudního rozhodnutí byl ohrožen (§ 74 odst. 1 OSŘ).

V porovnání s peněžní jistotou se tak tento způsob zajištění, resp. způsob uspokojení nároku poškozeného jeví jako značně složitý. Jak výše uvedeno, podle § 47a odst. 3 TŘ soud přiznaný nárok poškozeného uhradí přímo z peněžité jistoty poskytnuté podle § 47a odst. 1 TŘ. Není tak vyžadován další postup stran výkonu rozhodnutí.

Pokud jde o omezení zajištění podle odstavce druhého § 48 TŘ, pak komentované znění⁸⁷ k trestnímu řádu k tomu uvádí jako příklad situace, kdy se ukáže, že zajištění není třeba v rozsahu, v němž bylo nařízeno (první věta druhého odstavce § 48 TŘ), případ, kdy obviněný (obžalovaný) zčásti škodu, nemajetkovou újmu nebo bezdůvodné obohacení způsobenou (získané) trestným činem nahradil.

Jestliže byly zajištěním postíženy věci náležející jiné osobě než obviněnému, vyjmou se ze zajištění (§ 48 odst. 2 druhá věta TŘ).

2.9.14. Právo poškozeného napadnout rozsudek odvoláním, právo přednést ústně toto odvolání a právo na přednes konečného návrhu

Poškozený, který uplatnil nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, má možnost podat odvolání proti rozsudku pro nesprávnost výroku o náhradě škody, nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení (§ 246 odst. 1 TŘ). Předpokladem je tedy včas a řádně uplatněný nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení.

Pokud poškozený neučinil takový návrh včas a řádně nebo se dokonce vzdal svých procesních práv ve smyslu § 43 odst. 4 TŘ, není oprávněn podat odvolání podle § 246 odst. 1 písm. d) TŘ, ani když o jeho nároku nebylo rozhodnuto a třebaže mu zůstala zachována jen procesní práva poškozeného podle § 43 odst. 1 TŘ⁸⁸.

⁸⁷ Šámal, P. a kol. Trestní řád. 6. vydání. Praha: C.H.Beck, 2008, s. 354.

⁸⁸ Šámal, P. a kolektiv. Trestní řád. 6. vydání, Praha: C.H.Beck, 2008, str. 1935.

Pokud poškozený, jenž uplatnil nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení, napadá odvoláním výroky prvoinstančního rozsudku, které ovšem ze zákona napadat nemůže, bude jeho odvolání zamítnuto, neboť bude posouzeno jako odvolání osoby neoprávněně k takovému odvolání. Pokud by však bylo z takového odvolání možné učinit závěr, že je odvoláním napadán i výrok o náhradě škody, nemajetkové újmy nebo o vydání bezdůvodného obohacení, nebo že je vytýkáno, že tento výrok chybí, případně je vytýkáno porušení procesního ustanovení, které se týká řízení, jenž předchází vydání rozsudku (tj. od zahájení úkonů trestního řízení až do vydání napadeného rozsudku), v důsledku jehož porušení mohlo dojít k tomu, že v rozsudku prvoinstančního soudu není, nebo je nesprávný výrok o náhradě škody, nemajetkové újmy nebo o vydání bezdůvodného obohacení, pak § 254 odst. 1 TŘ ukládá odvolacímu soudu přezkumnou povinnost stran tohoto výroku.

Pokud by však poškozený nebyl k trestnímu řízení připuštěn a nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení nemohl uplatňovat, nemohl by tak učinit ani odvoláním (např. vytýkat chybějící výrok o náhradě škody, nemajetkové újmy nebo o vydání bezdůvodného obohacení), přestože disponuje procesními právy podle § 43 odst. 1 TŘ. Odvolat se nemůže ani ten poškozený, který se vzdal práv přiznaných mu trestním řádem.

Odvolání však není možné (z pohledu poškozeného) proti výroku, jímž je obžalovaný zproštěn obvinění ze spáchání trestného činu, a kterým soud odkázal poškozeného, aby svůj nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení uplatnil v jiném řízení (§ 229 odst. 3 TŘ).

Pokud obžalovaný byl odsouzen, ale soud zcela nebo zčásti neodkázal poškozeného s uplatněným nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních nebo na řízení před jiným příslušným orgánem, je to rovněž důvodem k podání odvolání ze strany poškozeného.

Odvolání poškozeného je přípustné i proti takovému rozsudku, ve kterém soud neuložil povinnost úhrady škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení odsouzenému za trestný čin, kterým způsobil jinému majetkovou nebo nemajetkovou škodu, případně kterým získal na úkor jiného bezdůvodné obohacení, nebrání-li tomu zákonná překážka, výše škody (nemajetkové újmy, bezdůvodného obohacení) je součástí popisu skutku uvedeného ve výroku rozsudku o vině, škoda (nemajetková újma, bezdůvodné

obohaceni) nebyla (nebylo) v této výši v mezidobí uhrazena (uhrazeno) a nárok byl poškozeným řádně a včas uplatněn (§ 228 odst. 1 TŘ).

Odvolání za poškozeného může učinit i jeho zmocněnec, zákonný zástupce, ustanovený opatrovník nebo společný zmocněnec.

Stejně jako u hlavního líčení má poškozený možnost přednést svůj návrh, případně pouze na něj odkázat, je-li již součástí spisu, disponuje tímto oprávněním i poškozený, který podal odvolání. Stejně tak je obdobou závěrečné řeči v hlavním líčení konečný návrh; i v jeho případě se jedná o přednesení stanoviska poškozeného a učinění návrhu vůči soudu, jak by měl tento soud rozhodnout.

2.9.15. Poškozený a odklony českého trestního řízení

Odklony v trestním řízení představují procesní alternativy ve vztahu k tradičnímu trestnímu řízení⁸⁹. V českém trestním řízení se jedná o narovnání, zahrnující i odložení věci za současného schválení narovnání, dále pak podmíněné zastavení trestního stíhání, trestní příkaz a podmíněné odložení podání návrhu na potrestání; u mladistvích lze použít vedle narovnání a podmíněného zastavení trestního stíhání zcela specifický institut, kterým je odstoupení od trestního stíhání (§ 69 – 71 ZOM).

Institut narovnání byl přijat na základě Doporučení Rady Evropy č. Rec (87) 18 ze dne 17.9.1987 o zjednodušení trestního řízení. Tento institut vychází z dohody mezi státním zastupitelstvím či jiným orgánem a pachatelem. Na základě této dohody se příslušný orgán zavazuje zastavit trestní stíhání, pokud pachatel dostojí ujednaným podmínkám. Takovou podmínkou může být odškodnění poškozeného, ale i propadnutí věci nebo zaplacení pokuty. V narovnacím řízení se zpravidla vyřizují málo závažné trestné činy vzhledem k jejich povaze nebo vzhledem k okolnostem případu. Rozhodnutí příslušného orgánu nabídnout pachateli narovnání je zpravidla založeno na skutečnosti, že podle názoru tohoto orgánu okolnosti případu jsou takové, že ani obecný zájem, ani soukromý zájem nevyžadují vyřídit věc ve veřejném jednání, přičemž je zde

⁸⁹ Vedle procesních odklonů, upravených v trestním řádu, existují ještě odklony hmotněprávní, upravené v trestním zákoně. Těmito hmotněprávními odklony jsou upuštění od potrestání, podmíněné upuštění od potrestání s dohledem, tresty a trestní opatření nespojená s odnětím svobody.

možnost postupovat takovým způsobem, aby důsledky činu byly stejné, jako kdyby rozhodl soud⁹⁰.

Podmíněné zastavení trestního stíhání je prozatímním rozhodnutím, v němž se stanoví zkušební doba, během které je obviněnému uloženo, aby splnil nějakou povinnost. V tomto případě i nadále trvá trestní odpovědnost pachatele, jakož i celá věc je nadále sledována příslušnými orgány činnými v trestním řízení. Z povahy tohoto institutu je zřejmé, že jeho využití přichází v úvahu tehdy, pokud lze mít za to, že by odsuzujícím rozsudkem byl obžalovaný odsouzen k podmíněnému trestu odnětí svobody a zároveň existuje vysoká pravděpodobnost, že by se v této zkušební době osvědčil. Jedná se tedy o snazší způsob vyřešení celé věci, kterým se dosáhne téhož, jakoby se dosáhlo vedením celého řízení.

Institut trestního příkazu nachází své místo ve věcech, které jsou skutkově a právně méně složité. Podle § 314e odst. 6 TŘ má trestní příkaz povahu odsuzujícího rozsudku. Podle odstavce prvního téhož ustanovení může samosoudce bez projednání věci v hlavním líčení vydat trestní příkaz, jestliže skutkový stav je spolehlivě prokázán opatřenými důkazy, a to i ve zjednodušeném řízení konaném po zkráceném přípravném řízení.

Institut podmíněného odložení podání návrhu na potrestání je jakousi poslední možností poskytnutou státním zástupcem podezřelému, že nebude podán návrh na potrestání, to za předpokladu, že se opětovně nedopustí protiprávního jednání a dostojí stanoveným podmínkám po celou zkušební dobu (§ 179g a 179h TŘ).

Podle § 70 ZOM může soud pro mládež a v přípravném řízení státní zástupce v řízení o provinění, na které trestní zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje tři léta, z důvodu chybějícího veřejného zájmu na dalším stíhání mladistvého a s přihlédnutím k stupni nebezpečnosti provinění pro společnost a osobě mladistvého odstoupit od trestního stíhání mladistvého, jestliže trestní stíhání není účelné a potrestání není nutné k odvrácení mladistvého od páčání dalších provinění. Jedná se tedy o další formu odklonu, specificky upravenou pro účely trestního řízení s mladistvými, jejímž cílem je, ostatně jako celého ZOM, zaručit splnění výchovného účelu řízení s mladistvými.

S ohledem na zaměření této práce se nadále stran procesněprávních odklonů budeme zabývat pouze souvislostmi, které se týkají poškozeného a jeho postavení

⁹⁰ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str.

a účasti na procesních odklonech. Z výše uvedeného výčtu bude dále pozornost věnována zejména podmíněnému zastavení trestního stíhání, podmíněnému odložení podání návrhu na potrestání, narovnání a odstoupení od trestního stíhání mladistvého. V jejich případech se jedná o instituty, které posilují práva poškozeného, směřují ke smírnému ukončení narušeného vztahu pachatele a poškozeného, jakož i k odstranění škodlivých následků trestného činu.

Postavení poškozeného je posíleno v tom smyslu, že poškozený je v souladu s § 307 odst. 5 TŘ oprávněn podat stížnost proti rozhodnutí, kterým došlo k podmíněnému zastavení trestního stíhání a podle § 308 odst. 4 TŘ může podat stížnost proti rozhodnutí, kterým se stanoví, že se obviněný ve zkušební době osvědčil. Stejně je tomu v případě podmíněného odložení podání návrhu na potrestání (§ 179g odst. 4 TŘ a § 179h odst. 4 TŘ).

Ustanovení § 307 odst. 1 písm. b) TŘ, stejně jako ustanovení § 179g odst. 1 písm. b) TŘ stanoví jako jednu z podmínek pro aplikaci některé z forem odklonů náhradu škody obviněným (podezřelým), když v případě podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 307 odst. 1 písm. b) TŘ) umožňuje namísto úhrady škody jen uzavření dohody s poškozeným o její náhradě, případně učinění jiných potřebných opatření k její náhradě. V případě podmíněného odložení podání návrhu na potrestání (§ 179g TŘ) umožňuje nově i vydání bezdůvodného obohacení činem získané. Stejně tak ustanovení § 307 odst. 1 písm. c) TŘ nově umožňuje obviněnému jako jednu z podmínek pro aplikaci podmíněného zastavení trestního stíhání, aby vydal bezdůvodné obohacení činem získané, nebo s poškozeným o jeho vydání uzavřel dohodu, anebo učinil jiná vhodná opatření k jeho vydání.

Pojem škoda v těchto ustanoveních je třeba chápat ve smyslu majetkové škody. Jedná se tedy o újmu v majetkové sféře poškozeného, která je vyjádřitelná v penězích a o kterou se ztenčil majetek poškozeného, jakož i ušlý zisk poškozeného. Tento závěr vychází jednak z výkladu pojmu poškozeného podle § 43 TŘ (trestní řád nezavádí jinou, speciální, definici poškozeného pro účely odklonů) ve spojení s pojmem škoda tak, jak je v tomto ustanovení vykládán, jednak ze znění podmínek dalšího z odklonů, narovnání, kde se hovoří i o jiné újmě, tedy nejen o škodě majetkové.

Z výše uvedeného vyplývá, že v případě narovnání je rovněž jednou z podmínek v § 309 odst. 1 písm. b) TŘ úhrada škody způsobená přečinem,

případně provedení potřebných úkonů k její úhradě. Vedle toho přichází v úvahu aplikace i jiné podmínky, a to odčinění újmy vzniklé trestným činem, když zároveň touto jinou újmou se rozumí i ublížení na zdraví, či způsobení nemajetkové (tj. např. morální nebo jiné) újmy tak, jak je definována v § 43 odst. 1 TŘ. V § 309 odst. 1 písm. c) TŘ (narovnání) se stejně jako v případě podmíněného zastavení trestního stíhání (§ 307 odst. 1 písm. c) TŘ) nově umožňuje obviněnému jako jednu z podmínek pro aplikaci narovnání, aby vydal bezdůvodné obohacení získané přečinem nebo učinil jiná vhodná opatření k jeho vydání.

Významný rozdíl mezi výše uvedenými formami odklonů (podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání) spočívá v udělení souhlasu poškozeného. Pokud by totiž nastala situace, která by umožnila aplikaci některé z forem odklonů a poškozený, který má právo uplatnit nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy nebo nárok na vydání bezdůvodného obohacení (§ 43 odst. 3 TŘ), by byl pasivní, pak v případě podmíněného zastavení trestního stíhání, kde souhlas poškozeného není zákonem vyžadován, může obviněný (pouze) náhradu škody nebo vydání bezdůvodného obohacení řešit např. soudní úschovou finanční částky nebo jejím zasláním poškozenému, tedy učiní opatření k náhradě škody nebo k vydání bezdůvodného obohacení vzniklé v důsledku trestného činu. V případě narovnání je situace složitější, neboť zákon vyžaduje i souhlas poškozeného. Bude-li poškozený pasivní, tj. neudělí-li souhlas k narovnání, narovnání nebude možné pro nedostatek souhlasu poškozeného, který nemůže být nijak nahrazen. Na stranu druhou, obviněný může cestou narovnání, jak řečeno výše, řešit i odčinění jiné újmy vzniklé trestným činem (tj. ublížení na zdraví, či způsobení nemajetkové (tj. např. morální nebo jiné) újmy).

Toto silnější (významnější) postavení poškozeného v rámci narovnání oproti podmíněnému zastavení trestního stíhání, kde jeho souhlas vyžadován není, je zřejmě pozůstatkem úpravy účinné před novelou provedenou zákonem č. 181/2011 Sb., neboť před touto novelou bylo v adhezním řízení možné uplatňovat pouze majetkovou škodu. Zájem státu v případě narovnání ustoupil zájmu poškozeného při rozhodování o tom, zda plným odškodněním (tj. i jiné újmy, kterou nebylo možno v adhezním řízení uplatnit) cestou narovnání byla celá věc s obviněným vyřízena a trestní stíhání obviněného bylo zastaveno. Po účinnosti citované novely je v adhezním řízení možné uplatnit náhradu nejen majetkové

škody, ale i nemajetkové újmy či požadovat vydání bezdůvodného obohacení. Určitá výhoda narovnání tak po účinnosti citované novely pominula, nikoli však zcela. I nyní lze institutem narovnání vyřešit celou věc již v trestním řízení a předejít tak situaci, kdy soud odkáže poškozeného s jeho nárokem na občanskoprávní řízení. Pochopitelně výše uvedeným nestíráme další výhody narovnání, resp. odklonů obecně. Jedná se pouze o úvahy ve smyslu zaměření této práce.

Konečně je třeba připomenout, že souhlas poškozeného je plně v jeho dispozici, poškozený k udělení tohoto souhlasu nemůže být jakkoli nucen a jakékoli pochybnosti stran dobrovolného udělení souhlasu poškozeným musí být vyřešeny soudem před tím, než o schválení narovnání rozhodne. Nedostatek souhlasu poškozeného nemůže být nikterak nahrazen, tj. nemůže být uzavřena a schválena dohoda o narovnání, a to ani tehdy, kdyby všechny ostatní podmínky potřebné ke schválení narovnání soudem byly splněny, např. obviněným učiněná opatření směřující k náhradě škody, nemajetkové újmy či k vydání bezdůvodného obohacení by byla i soudem považována za dostačující.

Za povšimnutí stojí, že trestní řád v případě podmíněného zastavení trestního stíhání a podmíněného odložení podání návrhu na potrestání nepočítá s tím, že by těmito formami odklonů mohla být řešena náhrada nemajetkové újmy.

Stran odstoupení od trestního stíhání mladistvého, jako alternativního způsobu vyřízení trestní věci, upraveného v ZOM, platí, že pro aplikaci tohoto typu odklonu v případě, že proviněním, u něž odstoupení od trestního stíhání přichází v úvahu, vznikla škoda, je nezbytná alespoň částečná náhrada takto vzniklé škody mladistvým pachatelem a souhlas poškozeného s takovou náhradou – odškodněním. Došlo-li proviněním k bezdůvodnému obohacení na straně mladistvého pachatele, pak je třeba, aby alespoň částečně bylo vráceno toto bezdůvodné obohacení, a rovněž poškozený musí souhlasit s takovým rozsahem vrácení bezdůvodného obohacení. Jestliže tedy nebyla uhrazena celá škoda ze strany mladistvého pachatele, případně z jeho strany vráceno celé bezdůvodné obohacení, pak ohledně zbytku případně neuhrané škody nebo nevydaného bezdůvodného obohacení je ryze na poškozeném, aby si úhradu (vydání) tohoto zbytku případně zajistil v dohodě s mladistvým, která by měla být uzavřena ještě

v době předcházející vydání rozhodnutí, kterým se odstupuje od trestního stíhání mladistvého.

Je tomu tak z toho důvodu, že odstoupením od trestního stíhání mladistvého se zastavuje jeho trestní stíhání a poškozený nedisponuje žádným prostředkem, kterým by případně mohl způsobit, aby bylo v trestním stíhání mladistvého pokračováno např. z důvodu, že mladistvý neuhradil zbytek způsobené škody či nevydal zbytek bezdůvodného obohacení, když totiž ani proti usnesení o odstoupení od trestního stíhání mladistvého nemůže podat stížnost. Zákon tak umožňuje poškozenému pouze, aby udělil souhlas s náhradou škody, resp. vydáním bezdůvodného obohacení ze strany mladistvého. Z toho důvodu by poškozený měl mít před udělením takového souhlasu zajištěnu úhradu neuhrazené části škody či nevydaného bezdůvodného obohacení stejně jako v případě dohody o náhradě škody, dohody o odčinění jiné újmy vzniklé přečinem nebo dohody o vydání bezdůvodného obohacení získaného přečinem ve smyslu rozhodnutí o schválení narovnání (tedy např. notářský zápis se souhlasem k vykonatelnosti, soudní smír, zajištění ve formě ručení apod.).

Ani v případě odstoupení od trestního stíhání mladistvého zákon nepočítá s tím, že by touto formou odklonu mohla být řešena náhrada nemajetkové újmy.

Závěrem k pojednání o jednotlivých formách odklonů si pouze v krátkosti povíme něco o trestním příkazu ve spojení s postavením poškozeného.

Podle § 314e odst. 6 TŘ má trestní příkaz účinky odsuzujícího rozsudku, které nastávají jeho doručením obviněnému. Chce-li poškozený dosáhnout toho, aby o jeho nároku na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení bylo rozhodnuto v trestním příkazu, musí tento svůj nárok řádně a včas uplatnit (§ 43 odst. 3 TŘ). Byl-li poškozeným jeho nárok řádně a včas uplatněn, má trestní příkaz obsahovat i výrok o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení. Takový trestní příkaz se poté doručuje i poškozenému (§ 314f odst. 2 TŘ).

V § 314 g je uveden výčet osob oprávněných podat odpor proti trestnímu příkazu. Těmito oprávněnými osobami je obviněný, osoby, které jsou oprávněny podat v jeho prospěch odvolání, a státní zástupce (jak v jeho prospěch, tak v jeho neprospěch). Poškozený v tomto výčtu není. Tato skutečnost je odbornou veřejností často kritizována. Pokud by totiž nastala situace, že by samosoudce

vydal trestní příkaz a např. by výrok o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení v trestním příkazu neuvedl, ač by měl dostatek podkladů pro takové rozhodnutí, pak náprava takového rozhodnutí poškozeným není možná. Stejně tomu bude v případě, kdy výrok o náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo o vydání bezdůvodného obohacení bude vadný. Domníváme se proto, že de lege ferenda by měla být posílena práva poškozeného i v tom směru, že poškozený bude mít možnost podat odpor proti trestnímu příkazu, nastanou-li situace výše uvedené.

Pro úplnost je třeba uvést, že v případech trestního stíhání obviněného pro trestný čin uvedený v § 163 TŘ (zde trestní řád nesprávně uvádí odkaz na § 163a TŘ) má zpětvzetí souhlasu poškozeným nejpozději do okamžiku prvního doručení některé z oprávněných osob účinky odporu, neboli trestní příkaz se ze zákona zrušuje a navíc, právě pro nedostatek souhlasu poškozeného, musí dojít k zastavení trestního stíhání obviněného.

2.9.16. Právo poškozeného podat stížnost proti usnesení soudu o povolení obnovy řízení

Trestní řád nepřiznává poškozenému právo podat návrh na obnovu řízení. Vyrozumět poškozeného o veřejném zasedání konaném o návrhu na povolení obnovy řízení je však třeba podle § 233 odst. 1 TŘ v těch případech, je-li návrh na povolení obnovy řízení podán proto, že vyšly najevo skutečnosti nebo důkazy soudu dříve neznámé, které by mohly samy o sobě nebo ve spojení se skutečnostmi a důkazy známými už dříve odůvodnit jiné rozhodnutí o přiznaném nároku poškozeného na náhradu škody⁹¹.

Pokud obnova řízení je povolena na návrh oprávněné osoby (§ 280 TŘ), pak poškozenému v souladu s § 141 odst. 2, § 142 odst. 1 a § 286 odst. 3 TŘ přísluší právo stížnosti proti usnesení o povolení obnovy, to ovšem za předpokladu, že obnova je povolena výslovně ve výroku o přiznaném nároku na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení.

Jak se uvádí v komentovaném znění⁹² trestního řádu, vyskytují se však i názory opřené o výklad ustanovení § 142 odst. 1 TŘ, podle nichž poškozený je osobou oprávněnou k podání stížnosti nejen ve výše uvedeném případě. Jestliže totiž soud povolí obnovu řízení a zruší výrok o vině, trestu a náhradě škody v

⁹¹ Stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu České republiky z 22. ledna 1991 č.j. Tpj 89/90

napadeném rozhodnutí, jde o takové rozhodnutí, které se poškozeného bezprostředně dotýká. Zrušení výroku zakládajícího povinnost obžalovaného nahradit škodu způsobenou trestným činem se totiž přímo vztahuje k právům, která pro poškozeného vyplývají z pravomocného rozhodnutí. Protože každý výrok o náhradě škody má nutně svůj podklad ve výroku o vině, tak také každé rozhodnutí, jímž se výrok o vině zruší, se přímo poškozeného dotkne. Jak se dále v komentovaném znění uvádí, odlišné pohledy na oprávnění poškozeného jsou tu zřejmě způsobeny nedůsledností zákona, který výslovně nestanoví, že poškozenému je nutno rozhodnutí o obnově oznámit, tzn. aby se o něm procesně upraveným postupem dozvěděl a mohl je případně stížností napadnout. Pak ovšem je nutno okruh stěžovatelů dovodit z ustanovení obecného (srov. § 142 odst. 1 TŘ).

2.9.17. Související otázky s právy poškozeného

Vedle těchto práv poškozeného, přímo s poškozeným spojovaných, disponuje poškozený i dalšími oprávněními za předpokladu, že v trestním řízení vystupuje i v postavení svědka. Tato okolnost musí být orgánem činným v trestním řízení vzata v potaz již v přípravném řízení, kdy takovému poškozenému musí být poskytnuto poučení nejen coby poškozenému, ale i jako svědkovi, tzn., že musí být poučen jak o právech poškozeného, tak o právech svědka.

Samotné postavení osoby jako poškozeného a zároveň svědka v jedné věci s sebou přináší i řadu praktických problémů způsobených vzájemnou kolizí jednotlivých oprávnění poškozeného na jedné straně a svědka na straně druhé. Typickým případem kolize postavení osoby jako poškozeného a jako svědka v přípravném řízení je úprava v § 65 odst. 1 a 2 TŘ. V § 65 odst. 1 je upraveno oprávnění, mimo jiné i poškozeného, nahlížet do spisů, činit si z nich výpisky a poznámky a pořizovat si na své náklady jejich kopie. Tato práva však v přípravném řízení mohou být státním zástupcem nebo policejním orgánem odepřena, pokud by tím mohl být ohrožen nebo mařen průběh této fáze trestního řízení. Vzhledem k tomu, že poškozený může být zároveň nositelem důkazu, osobou, která má podat svědectví o tom, co vlastními smysly vnímala, mohlo by umožněním nahlédnout do vyšetřujícího spisu dojít ke zkreslení hodnoty takového

⁹² Šámal, P. a kolektiv. Trestní řád. 6. vydání, Praha: C.H.Beck, 2008, str. 2285.

důkazního prostředku, zejména pak tam, kde je osoba takového svědka stěžejním důkazem v dané věci.

Ke kolizi práv osoby vystupující jako poškozený a zároveň jako svědek může dojít také v řízení před soudem. Poškozený je totiž oprávněn být účasten u hlavního líčení, kde zároveň může navrhnout důkazy a klást otázky osobám, jejichž výslech je prováděn. Na straně druhé poškozený, který je v tomtéž řízení i svědkem, by neměl být přítomen výslechu obžalovaného a jiných svědků, nebyl-li ještě vyslechnut (§ 209 odst. 1 TŘ).

Tento zřejmý rozkol byl judikaturou vyřešen tak, že takový poškozený má být vyslechnut bezprostředně po výslechu obžalovaného, přičemž jeho výpověď by měla předsedou senátu být poměřována s ohledem jednak na skutečnosti, které mu mohly být známé v důsledku uplatňování práv poškozeného, jednak na informace získané z výslechu obžalovaného. Další v úvahu přicházející možností je situace, kdy je poškozený zastoupen zmocněncem. V takovém případě nic nebrání tomu, aby se poškozený účastnil hlavního líčení až po výslechu obžalovaného, případně i jiných svědků, neboť za účelem výkonu jeho práv je zastupován zmocněncem.

Problematika dvojjedinečného postavení osoby jako poškozeného a jako svědka však není jediným praktickým problémem, se kterým se musela praxe více či méně vypořádat. Velmi diskutovanou otázkou v souvislosti s osobou poškozeného bylo i vymezení rozsahu jejího oprávnění zjišťovat skutkový stav, vyjadřovat se k otázce viny obžalovaného, případně i otázkou trestu.

J. Jelínek⁹³ ve své publikaci cituje příspěvek V. Mandáka v Bulletinu advokacie, když uvádí, že při hlavním líčení je poškozený oprávněn ingerovat při zjišťování skutečného stavu velmi široce, a to zásadně stejným způsobem jako prokurátor či obžalovaný. Není pochyb, že jeho činnost při dokazování, zejména kladení otázek a důkazní návrhy, mohou být činěny nejen ve směru jeho nároku na náhradu majetkové škody (a nyní i na náhradu nemajetkové újmy nebo na vydání bezdůvodného obohacení – pozn. autora) ale i v těch směrech, které mají vliv na posouzení viny obžalovaného. To proto, že v hlavním líčení může jako poškozený vystupovat i osoba, které sice byla způsobena majetková škoda (nebo nemajetková újma či se na její úkor jiný bezdůvodně obohatil – pozn. autora), ale nárok na její náhradu (na vydání bezdůvodného obohacení) z jakéhokoli důvodu neuplatňuje.

⁹³ Jelínek, J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998, str. 50-51.

Jak je dále uváděno, předpokladem přiznání nároku na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení je odsuzující výrok o vině. Nicméně i poškozený neuplatňující náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení bude mít zájem na tom, aby se mu dostalo zadostiučinění, jež bude mít svůj základ v odsuzujícím rozsudku. Proto je správný závěr o tom, že i poškozený, který neuplatňuje nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení se může v průběhu dokazování či kladení otázek vyslychaným osobám snažit o prokázání viny obžalovaného, jakož i v závěrečné řeči se vině obžalovaného věnovat. Tento závěr je dále rozšířen i o možnost poškozeného vyjadřovat se k otázce trestu nebo ochranného opatření. Otázkami viny, ale i trestu a ochranných opatření, jak uvádí J.Jelínek, se poškozený může zabývat v potřebné míře potud, pokud se týkají jeho zájmové sféry, jež byla skutkem obviněného dotčena.

3 VYMEZENÍ POJMU OBĚŤ TRESTNÉHO ČINU

3.1. Základní vymezení a odlišnosti mezi pojmy poškozený a oběť trestného činu

Mezi vymezením pojmu oběť a pojmu poškozený existují v právních řádech různých států rozdíly, které se liší v závislosti na tom, jak je ta která osoba konkrétním právním řádem vymezena. Obecně lze konstatovat, že pojem oběť není vždy ekvivalentní pojmu poškozený. Pokud jde o české právní prostředí⁹⁴, pak pojem oběť trestného činu byl do našeho právního pořádku vnesen poměrně nedávno zákonem č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti a o změně a doplnění některých zákonů (dále jen „ZOOTČ“)⁹⁵, ačkoli je třeba na tomto místě zároveň přiznat, že s tímto pojmem operovaly i takové obory jako je kriminalistická viktimologie⁹⁶, a to ještě před přijetím tohoto zákona. Nejednalo se však o použití tohoto pojmu v rámci právního řádu, ale o definici osoby, která byla (a je) předmětem vědy, zabývající se především naukou o takovýchto osobách a jejich vztahu k pachatelům trestné činnosti. Než se však budeme věnovat ZOOTČ, je třeba se nejdříve alespoň rámcově zmínit o nejčastěji citovaných mezinárodních dokumentech, ve kterých je tento pojem zmiňován a odkud byl do našeho právního pořádku převzat.

3.1.1. Úprava v mezinárodních dokumentech a předpisech Evropské unie

Problematicke obětí trestných činů nebylo v české literatuře doposud věnováno toliko pozornosti, jako tomu je v případě poškozeného, kde existuje celá řada článků a publikací. Přitom otázka postavení obětí a posilňování jejich práv není záležitostí nikterak novou. Je sice pravdou, že např. ve srovnání s osobou, vůči které je vedeno trestní stíhání, je problematika postavení oběti relativně mladou

⁹⁴ Právní úprava upravující podmínky, za nichž oběti trestných činů mohou žádat stát o kompenzaci, byla již v roce 1964 přijata ve Velké Británii, v roce 1973 ve Finsku, v roce 1974 v Irsku, v roce 1975 Norsku a Holandsku, v roce 1976 v Německu, v roce 1977 ve Francii, v roce 1978 ve Švédsku, v roce 1982 v Rakousku, v roce 1984 v Lucembursku a Švýcarsku, v roce 1985 v Belgii, v roce 1991 v Portugalsku [Čiřarová, D. Aktuální otázky statusu obětí trestného činu resp. poškozeného. In Sborník příspěvků z teoretického semináře s mezinárodní účastí na téma "Trestněprávní prostředky boje proti kriminalitě", který se konal ve dnech 9.-10. října 2008 ve Frantiřkově Lázni. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2008, str. 39].

⁹⁵ Ačkoli lze namítat, že již v minulosti byly vydány zákony, které operovaly s problematikou odškodňování obětí, jak o tom hovoří M. Růžička ve své publikaci na str. 601 (např. zákon č. 333/1920 Sb., o náhradě škody obětem politické persequce za války 1914-1918, nebo zákon č. 185/1947 Sb., o mimořádné jednorázové dávce a mimořádné dávce z nadměrných přírůstků na majetku).

⁹⁶ K pojetí obětí z hlediska kriminalistického viz např. Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J. Kriminalistika. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: C.H.Beck, 2004, s. 66 a z hlediska viktimologického (kriminologického) např. Kaiser, G. Kriminologie. Úvod do základů. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1994, s. 241.

záležitostí⁹⁷, nicméně prvopočátky úprav věnovaných obětem trestných činů spadají již do 80. let minulého století⁹⁸.

V této době, zejména ve spojení s tzv. restorativní (obnovující) justicí⁹⁹, zdůrazňujícím práva obětí a jejich ochranu, mimosoudní projednávání trestních věcí, či uplatňování alternativních trestů ve vztahu ke klasickému trestu odnětí svobody¹⁰⁰, začaly diskuse na půdě Rady Evropy, Evropské unie nebo Organizace spojených národů o zesílení práv obětí trestných činů.

3.1.1.1. Rada Evropy

Z významných dokumentů Rady Evropy, věnujících se podpoře práv obětí trestných činů, je třeba zmínit např. Rezoluci (77) 27 Výboru ministrů Rady Evropy o odškodňování obětí násilných trestných činů, obsahující doporučení členským státům, aby osobám, které utrpěly těžkou újmu na zdraví jako následek trestného činu nebo pozůstalým po osobě, která zemřela v důsledku trestného činu, poskytly jednorázovou nebo opakující se kompenzaci.¹⁰¹

Z dalších dokumentů Rady Evropy zmiňme např. Doporučení č. R. (83) 4 z 23. června 1983 o účasti veřejnosti na politice kriminality, Doporučení č. R. (85) 4 z 26. března 1985 o domácím násilí, Doporučení č. R. (85) 11 z 28. června 1985 o postavení obětí v rámci trestního práva a trestního řízení, Doporučení č. R. (87) 21 ze 17. září 1987 o pomoci obětem a prevenci viktimizace nebo Doporučení č. (2006) 8 ze 14. června 2006 o pomoci obětem trestných činů.

Dalším velmi důležitým dokumentem vzniklým na půdě Rady Evropy je Evropská úmluva o odškodňování obětí násilných trestných činů, přijatá v roce 1983 (k této úmluvě přistoupila ČR v roce 1999, ve sbírce mezinárodních smluv byla vyhlášena pod č. 141/2000 a vstoupila v platnost 1.1.2001). Tato úmluva, která však nemá bezprostřední účinky, zakládá povinnost státu poskytnout osobám, které utrpěly těžkou újmu na zdraví následkem úmyslného násilného

⁹⁷ V souvislosti s osobou, proti které bylo vedeno trestní stíhání, resp. v souvislosti s úpravou práv takové osoby je třeba zmínit např. dokument Magna charta libertatum z roku 1215, Habeas Corpuse Act z roku 1679, Deklaraci práv člověka a občana z roku 1789 nebo Všeobecnou deklaraci lidských práv z roku 1948.

⁹⁸ Ačkoli lze namítat, že pojem obětí byl zmíněn již v Úmluvě o ochraně lidských práv a svobod z roku 1950. V tomto dokumentu je však pojem obětí použit ve spojení s osobou, která byla neoprávněně zatknuta (čl. 5 odst. 5). U nás se problematika obětí začala dostávat do centra pozornosti až v 90. letech minulého století.

⁹⁹ Koncept restorativní justice zaměřuje pozornost především na konflikt, který vznikl mezi obětí trestného činu a jejím pachatelem jako reakce na spáchaný trestný čin, a směřující k obnovení trestným činem narušeného nebo ohroženého systému chráněných hodnot a sociálních vztahů. Opakem je tzv. atributivní (odplatná, trestající) justice.

¹⁰⁰ Záhora, J. Európske štandardy pre postavenie a odškodňovanie obetí trestných činov. In Obete kriminality – Victims of Crime. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010, str. 31.

¹⁰¹ Záhora, J. Európske štandardy pre postavenie a odškodňovanie obetí trestných činov. In Obete kriminality – Victims of Crime. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010, str. 32.

trestného činu, nebo takovým osobám, které byly na osobě zemřelé v důsledku trestného činu závislé, finanční odškodnění za předpokladu, že jej není možné poskytnout jinak (princip subsidiarity). Odškodnění tedy podle této úmluvy nemusí být poskytováno, nejde-li o trestný čin mající násilný charakter nebo tehdy, jde-li o nedbalostní trestný čin. Násilnost pak může mít jak povahu fyzického násilí, tak povahu psychického násilí, ovšem to jen tehdy, že vyvolala předvídaný následek, tedy těžkou újmu na zdraví nebo smrt. Přitom není podmínkou trestné stíhání pachatele nebo dokonce jeho potrestání (může tak jít podle důvodové zprávy i o jednání v krajní nouzi¹⁰²). Tento nárok vůči státu, v němž došlo ke spáchání trestného činu, mají jednak občané státu přistoupivšího k úmluvě a jednak občané těch států Rady Evropy, kteří ve státě, kde došlo k trestnému činu, mají trvalý pobyt.

Odškodňuje se ušlý výdělek, léčebné výlohy, pohřebné a ušlé výživné (nikoli přiměřené zadostiučinění, ztížení společenského uplatnění nebo bolestné). Ke ztrátě nebo snížení nároku může dojít v závislosti na finanční situaci žadatele (princip solidarity), ale i v důsledku chování oběti. Pokud totiž oběť pachatele vyprovokovala k trestnému činu nebo oběť odmítla lékařskou péči, bude takové jednání oběti s velkou pravděpodobností vést ke ztrátě, případně jen snížení jejího nároku. Obdobné následky nastanou tehdy, že sama oběť je členem organizace, jenž páchá násilné trestné činy, nebo tehdy, pokud by takové poskytnutí odškodnění bylo nespravedlivé či v rozporu s veřejným pořádkem. Ke zkrácení odškodnění může dojít i v důsledku opatření přijatými státy, jež mají zabránit dvojímu odškodnění.

Některá práva obětí nalezneme upravena také v Úmluvě o prevenci terorismu nebo Úmluvě proti obchodu s lidskými bytostmi.

Z dalších významných dokumentů Rady Evropy, které se věnují kromě jiného i otázkám obětí, zmiňme alespoň Doporučení č. (2005) 9 o ochraně svědků a osob spolupracujících s justicí, Doporučení č. (2002) 5 o ochraně žen vůči násilí, Směrnici Výboru ministrů Rady Evropy o ochraně obětí teroristických útoků, Doporučení č. (2000) 11 o postupu proti obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování, Doporučení č. R (99) 19 ohledně mediace v trestních

¹⁰² Zde je vhodné si povšimnout rozdílnosti v právních úpravách. Některé státy jednání v krajní nouzi považují za omluvitelné jednání nebo dokonce procesní obranu. Tzn., že takové jednání je i nadále protiprávní. Podle českého trestního zákona je jednání v krajní nouzi jednou z okolností vylučujících protiprávnost, neboli osoba jednajících v krajní nouzi se nemůže dopustit tímto jednáním trestného činu.

věcech, Doporučení č. R (87) 13 týkající se zastrašování svědků a práva na obhajobu.

T. Gřivna se ve svém příspěvku „Účinky europeizace na postavení oběti a poškozeného v trestním řízení i mimo něj“¹⁰³ zmiňuje i o Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod. V této souvislosti uvádí, že úmluva nemá ustanovení speciálně upravující práva obětí trestných činů, ani nezaručuje právo oběti na podání žaloby a vedení trestního stíhání proti pachateli, jakož ani negarantuje právo uplatnit proti obviněnému nárok na náhradu škody v rámci trestního řízení. Jak dále uvádí, jestliže vnitrostátní právo umožňuje oběti podat soukromou žalobu v trestním řízení nebo uplatnit v něm nárok na náhradu škody, pak se oběť stává subjektem práv zaručených čl. 6 (právo na spravedlivý proces) Úmluvy. Dále uvádí, že jiná je situace u osob, které byly poškozeny porušením čl. 2 (právo na život) nebo čl. 3 (zákaz mučení), popř. čl. 8 (právo na respektování soukromého a rodinného života) Úmluvy. Podle judikatury Evropského soudu pro lidská práva má tato osoba právo na reálnou účast na řízení vedeném proti odpovědným osobám, právo být informován o jeho průběhu, právo nahlížet do spisu. Konečně má velmi významné právo, aby její stížnost byla projednána kontradiktorně. Závěrem pak T. Gřivna uvádí, že je třeba zdůraznit dvě specifika. Za první, uvedená práva se posuzují z hlediska čl. 2, čl. 3, čl. 8, resp. čl. 13 a nikoliv z hlediska čl. 6 Úmluvy. Za druhé, čl. 3 Úmluvy je závazkem na existenci prostředků, nikoliv závazkem na dosažení výsledku.

3.1.1.2. Organizace spojených národů

Mezi nejčastěji citované dokumenty Organizace spojených národů souvisejících s problematikou obětí patří Deklarace OSN č. 40/34 z roku 1985 o základních principech spravedlnosti pro oběti trestného činu a pro oběti zneužívání moci (dále jen „Deklarace“).

Deklarace za oběť označuje osoby, kterým byla individuálně nebo kolektivně způsobena škoda včetně fyzické nebo duševní újmy, emocionálního strádání, materiální škody nebo značné škody na jejich základních právech jednáním (konáním) nebo opomenutím, které je v rozporu s vnitrostátními zákony členských států, včetně těch, které zakazují zneužití moci. V souladu s touto Deklarací mohla být osoba pokládána za oběť bez ohledu na to, zda byl pachatel

odhalen, zadržen, stíhán nebo odsouzen, a také bez ohledu na příbuzenský vztah mezi pachatelem a obětí. Pojem oběť se za určitých okolností vztahuje rovněž na nejbližší členy rodiny nebo na osoby, které jsou v bezprostřední péči oběti, a na osoby, kterým byla způsobena škoda při pokusu pomoci obětem nebo které se ocitly v obtížném postavení při zabraňování viktimizaci.¹⁰⁴

Pojem oběť se objevuje např. i v Opčním protokolu k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech (u nás publikovaný pod č. 169/1991 Sb. – Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí), Dodatkovém protokolu k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů a Dodatkovém protokolu k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter (u nás publikované pod č. 168/1991 Sb. - Sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí).¹⁰⁵

3.1.1.3. Evropská unie

Rovněž i v agendě Evropské unie nalezneme již od osmdesátých let minulého století dokumenty upravující postavení obětí.

Problematiku harmonizace práv a zájmů obětí lze charakterizovat jednak ve smyslu snahy o harmonizaci postavení oběti v trestním řízení, jednak úpravy povinnosti státu odškodnit oběť trestného činu. Pokud jde o postavení oběti v trestním řízení, pak právně závazné dokumenty v této oblasti často v důsledku značných odlišností v národních úpravách umožňují jednotlivým členským státům aplikovat různé výjimky, případně ponechávají na jednotlivých státech, aby sami „vhodným způsobem“ regulovaly postavení těchto osob. Oproti tomu otázky týkající se odškodnění byly již dříve součástí právních úprav některých členských zemí, proto proces harmonizace probíhal stran této problematiky mnohem snadněji.

V roce 1981 Evropský parlament přijal Rezoluci o odškodnění obětí násilných činů. Po přijetí Amsterdamské smlouvy byl přijat tzv. Vídeňský akční plán, kde

¹⁰³ Grívna, T. Účinky europeizace na postavení oběti a poškozeného v trestním řízení i mimo něj. In *Acta Universitatis Carolinae*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, ročník 2008, č. 2, str. 64.

¹⁰⁴ Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 602.

¹⁰⁵ Z dalších mezinárodních smluv, operujících s pojmem oběť, lze dále zmínit např. Úmluvu o právech dítěte (čl. 39), Úmluvu proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání (čl. 5 odst. 1 písm. c), čl. 14, čl. 21 odst. 1 písm. c), čl. 22 odst. 1), Úmluva proti korupci (čl. 32), Úmluva proti nadnárodnímu organizovanému zločinu (čl. 25) a dodatkový Protokol k této úmluvě (čl. 6-8).

v bodě 19 se doporučilo vytvořit účinný systém kompenzace obětí trestných činů. Následně na zasedání Rady v Tampere (1999) zazněl požadavek vytvořit minimální standardy na ochranu obětí trestných činů, zejména přístup obětí ke spravedlnosti a jejich právo na odškodnění, včetně nákladů na právní pomoc. Kromě toho byl vysloven požadavek, aby byly vytvořeny národní programy na finanční opatření a zapojení mimovládních organizací do pomoci a ochrany obětí¹⁰⁶.

Výsledkem výše popsaného procesu bylo Rámcové rozhodnutí Rady Evropské unie 2001/220/SVV z roku 2001 o postavení obětí v trestním řízení. T. Gřivna¹⁰⁷ k tomu uvádí, že cílem rámcového rozhodnutí je zajistit obětem srovnatelně vysokou úroveň ochrany bez ohledu na členský stát, ve kterém se nachází. Rámcové rozhodnutí se neomezuje na řešení otázky pouze v trestním řízení, ale též na pomoc obětem před zahájením trestního řízení a po jeho skončení.

V tomto rámcovém rozhodnutí je za oběť považována pouze fyzická osoba¹⁰⁸, která utrpěla újmu, a to újmu v podobě fyzického a psychického poškození, emocionálního utrpení, ekonomické ztráty, přímo způsobenou konáním nebo nekonáním, které je porušením trestního práva členských států¹⁰⁹.

Toto rámcové rozhodnutí ukládá členským státům povinnost zajistit obětem trestného činu reálné a přiměřené postavení v trestním řízení, které bude respektovat osobní důstojnost takových obětí a uznávat jejich práva a oprávněné zájmy. Dále ukládá členským státům povinnost specifického zacházení s oběťmi, které jsou zvláště ohrožené, aniž by však tento pojem definovalo. Přitom lze vysledovat různé přístupy napříč členskými státy k této záležitosti. Lze se setkat s přístupy, kdy specifická péče je věnována a za zvláště ohrožené jsou považovány osoby např. mladistvé nebo osoby psychicky postižené, ale rovněž s přístupy, kdy zvláště ohroženou osobou jsou oběti např. domácího násilí, terorismu apod., tedy osoby nacházející se v mnohem složitější situaci, než oběti jiných trestných činů. Pochopitelně se lze setkat i s přístupy, které jsou kombinací obou předešlých.

¹⁰⁶ Záhora, J. Európske štandardy pre postavenie a odškodňovanie obetí trestných činov. In *Obete kriminality – Victims of Crime*. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010, str. 35.

¹⁰⁷ Gřivna, T. Účinky europeizace na postavení obětí a poškozeného v trestním řízení i mimo něj. In *Acta Universitatis Carolinae*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, ročník 2008, č. 2, str. 66.

¹⁰⁸ Vyjasnění pojmu oběť v tom smyslu, že se vztahuje toliko na fyzické osoby, vyřešil v rámci prejudiciální otázky Soudní dvůr Evropské unie.

¹⁰⁹ Záhora, J. Európske štandardy pre postavenie a odškodňovanie obetí trestných činov. In *Obete kriminality – Victims of Crime*. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010, str. 36.

Rovněž pojetí specifického zacházení je chápáno (a realizováno) různě. T. Gřivna¹¹⁰ např. uvádí na straně jedné specifičnost audio či audiovizuálních nahrávek či přenosů, na straně druhé např. finanční výpomoc či ochranu před zveřejňováním informací týkajících se mladistvých.

Vzhledem ke skutečnosti, že český trestní řád do účinnosti zákona č. 52/2009 Sb. považoval za zvláště ohrožené oběti pouze svědky, a to děti mladší 15 let (§102 odst. 1 TŘ) nebo osoby, včetně osob jim blízkých, kterým v souvislosti s podáním svědectví zřejmě hrozí újma na zdraví nebo jiné vážné nebezpečí porušení jejich základních práv (§ 55 odst. 2 TŘ), bylo citovaným zákonem č. 52/2009 Sb. vloženo do českého trestného řádu, mimo jiné, ustanovení § 8b, které počítá s ochranou obětí, pokud jde o zveřejňování jejich osobních údajů, a to nejenom osob v postavení svědka. Více k tomu také např. v kapitole 2.5. („Poškozený a poskytování informací o trestním řízení“).

Rámcové rozhodnutí dále ukládá členským státům povinnost zaručit obětem být vyslechnuti v průběhu řízení (v nezbytné míře vzhledem k řízení) a umožnit jim předložit důkazy.

Významným právem obětí, rezultujícím z tohoto rámcového rozhodnutí, je právo oběti na informace. Může se přitom jednat o informace poskytované bez žádosti nebo na žádost s možností je odmítnout, nepřeje-li si je oběť přijímat. Pod tímto právem se má na mysli zejména přístup oběti k informacím majícím zabezpečit ochranu jejich zájmů, a to pokud možno v jazyku, kterému rozumí. J. Záhora¹¹¹ uvádí tento výčet informací:

- typ služeb nebo organizací, na které se mohou obrátit o pomoc
- druh pomoci, kterou mohou získat
- kde a jak mohou oznámit trestný čin
- postupy následující po takovém oznámení a jejich postavení v souvislosti s takovými postupy
- jak a za jakých podmínek mohou získat ochranu
- v jakém rozsahu a za jakých podmínek mají přístup k právnímu poradenství, právní pomoci, nebo k jakémukoli jinému druhu poradenství, na který mají nárok

¹¹⁰ Gřivna, T. Účinky europeizace na postavení obětí a poškozeného v trestním řízení i mimo něj. In Acta Universitatis Carolinae. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, ročník 2008, č. 2, str. 67.

¹¹¹ Záhora, J. Európske štandardy pre postavenie a odškodňovanie obetí trestných činov. In Obete kriminality – Victims of Crime. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010, str. 37. Obdobně Gřivna, T. Účinky europeizace na postavení obětí a poškozeného v trestním řízení i mimo něj. In Acta Universitatis Carolinae. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, ročník 2008, č. 2, str. 68.

- požadavky na vznik nároku na odškodnění
- pokud trvale žijí v jiném členském státě, všechny dostupné opatření na ochranu jejich zájmů
- v případě, že si to oběť přeje, musí být průběžně informována o výsledku jejího trestního oznámení, o relevantních faktorech, které jí umožní, aby v případě trestního stíhání věděla o trestním řízení vedeném proti osobám stíhaným pro trestné činy, které se jí týkají, s výjimkou případů, kdy by řádné projednání případu mohlo být nepříznivě ovlivněné, a o soudním rozsudku
- o propuštění osoby, která je stíhaná nebo odsouzená za trestný čin, pokud by oběti mohlo hrozit nebezpečí.

K výše uvedenému výčtu lze uvést, že informace o typu služeb nebo organizací, na které se mohou oběti obrátit o pomoc, o druhu pomoci, kterou mohou získat, o postupech následujících po trestním oznámení, o postavení obětí v souvislosti s takovými postupy a informace o všech dostupných opatřeních na ochranu zájmů obětí, pokud trvale žijí v jiném členském státě, v právním řádu České republiky upraveny nejsou.

Pokud jde o informaci obětem o tom, kde a jak mohou oznámit trestný čin, pak tato rovněž není výslovně upravena, z § 158 odst. 2 a § 59 odst. 3 TŘ lze však dovodit, že je lze podat u orgánu činného v trestním řízení, zejména pak u policejního orgánu nebo státního zastupitelství (výjimečně i soudu).

Informace o tom, jak a za jakých podmínek mohou oběti získat ochranu, je v podmínkách české právní úpravy řešena pouze v souvislosti s utajeným svědkem (§ 55 odst. 2 TŘ) a v souvislosti s poskytováním zvláštní ochrany a pomoci svědkům a dalším osobám, kterým v souvislosti s trestním řízením zřejmě hrozí újma na zdraví nebo jiné vážné nebezpečí (zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením).

Poškozený s nárokem na náhradu škody má podle § 46 a § 51a TŘ právo na podání informace o právní pomoci, jakož má být poučen podle § 46 TŘ o právu uplatnit tento nárok (§43 odst. 3 TŘ). Otázka poskytnutí peněžité pomoci oběti, resp. podání informace tuto pomoc žádat, je upravena v § 14 zákona č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti.

K předposlední odrážce uvedeného výčtu je nejprve potřeba uvést, že se jedná o informace, o jejichž poskytnutí musí oběť nejprve požádat. Z tohoto vyplývá, že

se jí musí dostat poučení žádat tento druh informací. Podle stávající právní úpravy v České republice jsou pouze některá meritorní rozhodnutí doručována těm poškozeným, kteří se stali subjekty adhezního řízení. O konečném vyřízení trestního oznámení naše právní úprava nemá žádné ustanovení, pouze podle § 158 odst. 2 TŘ má oznamovatel, požádá-li o to, právo být vyrozuměn o učiněných opatřeních v souvislosti s podaným trestním oznámením, a to do jednoho měsíce od takového oznámení.

O relevantních faktorech, které oběti umožní, aby v případě trestního stíhání věděla o trestním řízení vedeném proti osobám stíhaným pro trestné činy, které se jí týkají, s výjimkou případů, kdy by řádné projednání případu mohlo být nepříznivě ovlivněné, je oběť informována jen v rámci jejich práv podle trestního řádu; tyto informace však neumožňují oběti, aby věděla o všem, co se celého trestního řízení týká. Jak uvádí T. Gřivna¹¹², poškozenému, který neuplatnil nárok na náhradu škody, není doručován rozsudek nebo není vyrozumíván o veřejném zasedání o odvolání apod.

Podání informace o propuštění osoby, která je stíhaná nebo odsouzená za trestný čin, pokud by oběti mohlo hrozit nebezpečí, je v současném trestním řádu upravena v § 44a. Taková informace je ovšem podávána opět na žádost oběti. Pro poskytnutí takové informace není rozhodující závažnost trestného činu, ale pouhá existence hrozby nebezpečí pobytu takové osoby (obviněného nebo odsouzeného) na svobodě. Ačkoli o tom trestní řád mlčí, lze mít za to, že by podání takové informace mělo dopadat i na přerušování výkonu trestu odnětí svobody, ochranného léčení a zabezpečovací detence.

Každý členský stát má podle čl. 7. rámcového rozhodnutí rovněž povinnost nabídnout v souladu s příslušnými vnitrostátními předpisy oběti, jež má postavení strany nebo svědka, možnost náhrady nákladů vzniklých v souvislosti s její oprávněnou účastí na trestním řízení. V podmínkách českého trestního řádu má svědek nárok na náhradu nutných výdajů, tzv. svědečné (§ 104 TŘ). Podle § 154 odst. 1 TŘ pak platí, že byl-li poškozenému alespoň zčásti přiznán nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo na vydání bezdůvodného obohacení, je odsouzený, jemuž byla povinnost k náhradě škody nebo nemajetkové újmy v penězích nebo k vydání bezdůvodného obohacení uložena, povinen nahradit poškozenému též náklady potřebné k účelnému uplatnění tohoto

nároku v trestním řízení, včetně nákladů vzniklých přibráním zmocněnce. Podle odst. 2 téhož ustanovení mohou být tyto náklady soudem přiznány i takovému poškozenému, kterému nebylo z uplatněného nároku přiznáno nic, to ovšem jen odůvodňuje-li to povaha věci a okolnosti případu a pouze na návrh takového poškozeného.

Rámcové rozhodnutí dále ukládá členským státům povinnost (a z toho vyplývající právo oběti) zabezpečit, aby v případě, že je ohrožena bezpečnost oběti, nebo její rodiny, nebo jejího soukromí, případně existuje vážné riziko represálií vůči této osobě, vhodnou ochranu. Tato ochrana představuje i ochranu fotografického zobrazení oběti a její rodiny (případně osob v obdobném postavení). Stát má rovněž povinnost zamezit kontaktu mezi pachatelem a obětí v budově soudu, není-li pro účely soudního řízení takového kontaktu třeba. Jak dále vyplývá z rámcového rozhodnutí, v případě potřeby by státy měly zajistit, aby se v budově soudu nacházely samostatné čekací prostory pro oběti. Rovněž pro účely svědecké výpovědi obětí při hlavním líčení by jim měl soud umožnit takový způsob podání svědecké výpovědi, aby se předešlo nepříznivým dopadům na tyto osoby a zároveň byl splněn účel hlavní líčení, resp. podání svědecké výpovědi.

Jak k tomu uvádí T.Gřivna¹¹³, ochrana může podobu fyzické ochrany, utajení důkazu, různých způsobů výslechu svědka, vyloučení přítomnosti obviněného při výslechu oběti apod. Dále uvádí, že náš trestní řád poskytuje k ochraně oběti tyto instituty: utajení svědka (§ 55 odst. 2 TŘ), vykázání obžalovaného z jednacích síně a další opatření předsedy senátu (§ 209 odst. 1 TŘ). Ochranu svědkovi (osobě blízké) lze poskytnout i podle zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením. K problematice zobrazování oběti viz výše.

Je-li ohrožena bezpečnost nebo jiný důležitý zájem svědků, pamatuje § 200 odst. 1 TŘ pro hlavní líčení a § 238 TŘ pro veřejné zasedání na možnost vyloučit veřejnost z účasti na takovém jednání.

Otázka zajištění zamezení kontaktu mezi obětí a pachatelem je upravena v podmínkách českého právního řádu nedostatečně. V zásadě jen částečně tomuto ustanovení rámcového rozhodnutí odpovídá § 209 TŘ, podle kterého předseda

¹¹² Gřivna, T. Účinky europeizace na postavení oběti a poškozeného v trestním řízení i mimo něj. In Acta Universitatis Carolinae. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, ročník 2008, č. 2, str. 70.

senátu k ochraně svědka učiní opatření vhodné k zajištění jeho bezpečnosti nebo utajení jeho totožnosti.

Dalším významným právem, které je v rámcovém rozhodnutí zakotveno, je právo oběti na to, aby bylo v přiměřené lhůtě vydáno rozhodnutí o odškodnění oběti ze strany pachatele v průběhu trestního řízení, s výjimkou případů, kdy vnitrostátní právo stanovuje odškodnění, které se má přiznat jiným způsobem¹¹⁴. Oběti mají rovněž právo na vydání svého, v průběhu trestního řízení zabaveného, majetku, není-li jej již pro účely trestního řízení třeba. Rovněž je povinností státu vytvořit právní rámec pro možnost pachatele poskytnout oběti přiměřené odškodnění.

Po novele trestního řádu, uskutečněné zákonem č. 181/2011 Sb., s účinností od 1.7.2011, umožňuje český trestní řád poškozenému, aby uplatnil v rámci trestního řízení nárok na náhradu škody nebo nemajetkové újmy v penězích, jež byla poškozenému trestným činem způsobena, nebo aby mu bylo vydáno bezdůvodné obohacení, které obžalovaný na jeho úkor trestným činem získal¹¹⁵.

Stran možností, které má pachatel k tomu, aby mohl poskytnout oběti přiměřené odškodnění, lze v podmínkách českého právního řádu uvést např. § 48 odst. 3 TZ, kde jednou z podmínek podmíněného upuštění od potrestání s dohledem je náhrada škody nebo odčinění nemajetkové újmy pachatelem, kterou trestným činem způsobil, nebo vydání bezdůvodného obohacení pachatelem, které získal trestným činem. Obdobná možnost je upravena i v ustanovení § 60 odst. 4 TZ upravující trest domácího vězení, § 63 odst. 2 TZ, upravující výměru trestu obecně prospěšných prací nebo v souvislosti s podmíněným odkladem výkonu trestu odnětí svobody (§ 82 odst. 2 TZ) či podmíněným odkladem výkonu trestu odnětí svobody s dohledem (§ 85 odst. 2 TZ) apod. Trestní řád obdobně konstruuje podmínku pro podmíněné odložení podání návrhu na potrestání (§ 179g TŘ), podmíněné zastavení trestního stíhání (§ 307 TŘ), narovnání (§ 309 TŘ) apod.

Rámcové rozhodnutí rovněž ukládá členským státům povinnost podporovat mediaci v rámci trestního řízení, a to pro vybrané (vhodné) trestné činy, jakož i povinnost zajistit, že veškerá ujednání mezi obětí a pachatelem dosažená při

¹¹³ Gřivna, T. Účinky europeizace na postavení oběti a poškozeného v trestním řízení i mimo něj. In *Acta Universitatis Carolinae*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, ročník 2008, č. 2, str. 72.

¹¹⁴ Záhora, J. Európske štandardy pre postavenie a odškodňovanie obetí trestných činov. In *Obete kriminality – Victims of Crime*. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010, str. 38.

¹¹⁵ K tomu srovnej i § 228 TŘ.

mediaci budou vzata v úvahu v trestním řízení. Je přitom na úvaze členského státu, jakou formu mediaci zvolí. V České republice je otázka mediace řešena zákonem č. 257/2000 Sb., o probační a mediační službě, podle kterého taková mediace může být provedena pouze, je-li udělen souhlas obviněného a poškozeného. Tato probační a mediační služba je organizační složkou státu. Pokud se oběť a pachatel dohodnou v rámci mediace na odčinění vzniklé újmy (tedy např. na náhradě vzniklé škody, jiném opatření vedoucím k její náhradě, na vydání bezdůvodného obohacení apod.) může to být (za splnění dalších podmínek) důvodem k podmíněnému odložení podání návrhu na potrestání (§ 179g TŘ), k podmíněnému zastavení trestního stíhání (§ 307 TŘ), ke schválení narovnání a zastavení trestního stíhání (§ 309 TŘ), k odstoupení od trestního stíhání (§ 70 zákona o soudnictví ve věcech mládeže) nebo taková dohoda může být zohledněna ve smyslu polehčující okolnosti podle § 41 písm. j) TZ.

Vzhledem k možnosti, že oběť může mít trvalé bydliště v jiném státě, než je stát, ve kterém došlo ke spáchání trestného činu, je ze strany státu povinností vytvořit takové podmínky, které příslušným orgánům tohoto státu umožní učinit rozhodnutí, zda oběť může bezprostředně po spáchání trestného činu učinit prohlášení, jakož i jim umožní pro účely výslechu takové osoby aplikovat výslech prostřednictvím video konferenčního nebo telefonického konferenčního hovoru. Tento závazek je řešen v § 158 odst. 8 TŘ, který upravuje výslech oběti – svědka jako neodkladný úkon, jenž je použitelný i v případech, kdy svědek je cizincem opouštějícím Českou republiku. Výslech prostřednictvím videotelefonu a telefonu je řešen v § 444 TŘ.

Obětem trestného činu s trvalým pobytem v jiném státě má být rovněž poskytnuta možnost nahlásit tento trestný čin ve svém domovském státě.

T. Gřivna¹¹⁶ výklad k rámcovému rozhodnutí uzavírá tím, že toto rozhodnutí upravuje rovněž závazek členských států podporovat, rozvíjet a zlepšovat spolupráci mezi jednotlivými členskými státy, jenž má směřovat k zabezpečení efektivnější ochrany zájmů obětí, dále závazek podporovat specializované služby a subjekty pro pomoc obětem, závazek podporovat školení osob, které se podílejí na řízení nebo mají jiné kontakty s oběťmi, zejména pokud jde o policisty nebo právníky a konečně závazek podporovat v rámci celého řízení postupné vytváření

¹¹⁶ Gřivna, T. Účinky europeizace na postavení oběti a poškozeného v trestním řízení i mimo něj. In Acta Universitatis Carolinae. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, ročník 2008, č. 2, str. 77.

podmínek nezbytných pro předcházení druhotnému poškození obětí a pro zamezení vzniku zbytečných tlaků (tj. zabránit tzv. sekundární viktimizaci).

Problematicke odškodňování obětí ze strany státu se věnují různé teorie, mající vliv na právní úpravy různých států. Lze se např. setkat s teorií odpovědnosti státu za spáchaný trestný čin, podle níž stát poskytuje odškodnění obětem trestných činů z důvodu, že jim na svém území neposkytnul dostatečnou ochranu nebo proto, že stát zakázal soukromou mstu a tudíž musí oběť odškodnit, když ta se nemůže pomstít. Jiná teorie staví na vzájemné solidaritě jedinců společnosti, tedy poskytnutí odškodnění „všemi“ těm jedincům, kteří jsou více zranitelní, než ostatní. Se solidaritou jde ruku v ruce spravedlnost, tedy tím, že je oběť odškodněna, „ztrácí“ pocit nespravedlnosti, což zároveň umožňuje státu přijmout mírnější, ale efektivnější trestní politiku.

Odškodňování obětí v mezinárodních dokumentech obecně je založeno na subsidiaritě odškodnění ze strany státu, proporcionalitě odškodnění a újmy, sociální potřebnosti finanční pomoci podle situace oběti. Přihlíží se též k chování a dosavadnímu životu oběti¹¹⁷.

Významným dokumentem věnujícím se odškodňování obětí trestných činů, vydaný orgánem Evropské unie, je Směrnice Rady 2004/80/ES z 29. dubna 2004 o odškodňování obětí trestných činů. Tato směrnice má za cíl usnadnění přístupu obětem trestných činů v tzv. přeshraničních situacích, tj. v případech, kdy k trestnému činu došlo na území jiného členského státu než je stát trvalého bydliště oběti. Oběť má pak v takové situaci na základě tzv. teritoriálního principu možnost podat žádost o odškodnění nejen ve státě svého trvalého pobytu, ale i druhém státě, přičemž odškodné vyplácí oběti ten stát, na jehož území ke spáchání trestného činu došlo. V této souvislosti mají státy povinnost minimalizovat administrativní formality, které jsou od žadatele vyžadované.

Členské státy musí určit jeden nebo více orgánů příslušných k přijetí žádosti (tzv. asistenční orgány) a k rozhodování o žádostech (tzv. rozhodující orgány)¹¹⁸.

Je také jejich povinností zajistit těmto osobám přístup k informacím o tom, jakým způsobem a kde mohou o odškodné zažádat (tuto pomoc má zabezpečit asistenční orgán), jakož i zabezpečit spravedlivé a přiměřené odškodnění pro oběti

¹¹⁷ Grivna, T. Účinky europeizace na postavení oběti a poškozeného v trestním řízení i mimo něj. In Acta Universitatis Carolinae. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, ročník 2008, č. 2, str. 76-77.

úmyslných násilných trestných činů spáchaných na jejich území. Směrnice mimo jiné zavádí Standardní formulář, jehož prostřednictvím jsou podávány žádosti a předáváno rozhodnutí. Směrnice také upravuje i případný výslech žadatele, popř. jiné osoby.

Alespoň v krátkosti by bylo na tomto místě vhodné zmínit rovněž Směrnici Rady 2004/81/ES z 29. dubna 2004 o povoleních na trvalý pobyt, vydávaných státním příslušníkům třetích zemí, kteří jsou oběťmi nezákonného obchodování s lidmi anebo kteří byly předmětem jednání umožňující nelegální přistěhovalectví a kteří spolupracovali s příslušnými orgány. Z hlediska působnosti směrnice tato dopadá na státní příslušníky třetích zemí, kteří jsou oběťmi nezákonného obchodování s lidmi, a to i když na území členského státu vstoupili nelegálně, dosáhli-li věku zletilosti podle právního řádu příslušného členského státu a výjimečně i v případě nezletilých. Když příslušné orgány dospějí k závěru, že osoba spadá pod působnost směrnice, informují tuto osobu o možnostech, jenž ze směrnice vyplývají a poskytnou ji dostatečnou dobu na rozmyšlenou, zda budou s příslušnými orgány spolupracovat. Po té, co doba na rozmyšlenou uplyne, jakož i tehdy, když příslušník třetí země splní podmínky pro udělení pobytu, je jí tento pobyt povolen na dobu šesti měsíců s možností obnovy, budou-li splněny příslušné podmínky¹¹⁹.

Výše naznačený směr, kterým se vyvíjí právní úpravy (ať již se jedná o právně závazné nebo nezávazné dokumenty), reflektuje ještě jednu významnou skutečnost, a to, že předmětem zájmu jsou i práva oběti trestného činu na poskytnutí informace a na dostatečnou ochranu. S tím jde ruku v ruce potřeba chránit osobnost a soukromí oběti trestného činu, zejména pak v případech osob mladistvých. Oběť trestného činu je totiž velmi často sekundárně viktimizována tím, že případ je v hledáčku nejrůznějších médií, které často nešetrným způsobem uvádějí detailní informace týkající se osoby oběti, její rodiny a soukromí. Takový přístup pak často vede k dalšímu poškozování oběti.

Mělo by tedy být cílem zákonodárce maximálně omezit okruh informací o oběti trestného činu, to při současném respektování ústavně zakotveného práva na informace. Zákonodárce by měl zajistit obětem trestného činu, zejména pak

¹¹⁸ Gřivna, T. Účinky europeizace na postavení oběti a poškozeného v trestním řízení i mimo něj. In Acta Universitatis Carolinae. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, ročník 2008, č. 2, str. 80.

osobám mladším 18 let, ale rovněž osobám - obětem trestných činů směřujících proti životu či zdraví osoby (případně směřující do sexuální oblasti) dostatečnou ochranu, která by takové sekundární viktimizaci v co největší míře zabránila.

V případě právnických osob je však situace zcela odlišná, neboť u právnické osoby nehrozí onen bezprostřední následek, jenž by se projevil nepříznivě v její osobnosti nebo psychice, jako je tomu u osob fyzických. Proto tato zvýšená ochrana v jejich případech není vyžadována. Rovněž není třeba poskytovat takovou ochranu těm zletilým fyzickým osobám, u nichž došlo ke škodě v majetkové oblasti, nikoli k zásahu do jejich fyzické či psychické integrity.

3.1.2. Oběť trestného činu – různé pohledy

Pokud jde o pojem oběť trestného činu, pak např. J. Ivor¹²⁰ rozlišuje tři různé úrovně chápání tohoto pojmu:

1. V nejširším chápání se za oběť považuje člověk nebo skupina lidí, kteří utrpěli jakoukoli újmu způsobenou nejen trestným činem, ale i válkou, diskriminací nebo živelními pohromami.
2. V širším pojetí je obětí osoba, organizace, morální nebo právní pořádek, který je poškozený nebo zničený trestným činem.
3. V úzkém pojetí je obětí jen fyzická osoba, která utrpěla trestným činem jakoukoli újmu (na životě, zdraví, majetku, cti a jiných právech).¹²¹

Již z tohoto výčtu lze vypožorovat to, co budeme dále rozebírat, tedy, že pojem oběti není ekvivalentem pojmu poškozený. Pojem oběť trestného činu náš právní pořádek ještě donedávna neznal. Trestní právo znalo a zná výše uváděný pojem poškozený, nicméně již z uvedených pojmů je zřejmé, že tento pojem se pojmu oběť dotýká pouze z části a že pojem oběť trestného činu je pojmem v některých aspektech širším, v jiných užším.

D. Císařová¹²² rovněž uvádí tři skupiny obětí (resp. osob poškozených trestným činem). První skupinu tvoří osoby, které plní ve společnosti takovou funkci, že jsou z titulu této své společenské role vystaveny určitému vyššímu

¹¹⁹ Záhora, J. Európske štandardy pre postavenie a odškodňovanie obetí trestných činov. In Obete kriminality – Victims of Crime. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010, str. 42.

¹²⁰ Ivor, J. Obete kriminality jako mnohostranný a interdisciplinární fenomén. In Obete kriminality – Victims of Crime. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010, str. 21.

¹²¹ Právě toto třetí, užší pojetí vymezení pojmu oběť bylo základem pro přijetí Deklarace OSN č. 40/34 z roku 1985 o základních principech spravedlnosti pro oběti trestného činu a pro oběti zneužívání moci.

¹²² Císařová, D. Aktuální otázky statusu obětí trestného činu resp. poškozeného. In Sborník příspěvků z teoretického semináře s mezinárodní účastí na téma "Trestněprávní prostředky boje proti kriminalitě", který se konal ve dnech 9.-10. října 2008 ve Františkových Lázních. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2008, str. 39 – 40.

ohrožení, resp. nebezpečí, než ostatní občané. Zejména se podle D. Císařové jedná o pracovníky Bezpečnosti a armády, ale i příslušníky některých dalších profesí, kteří jsou z titulu svého zaměstnání více ohroženi útoky pachatelů trestných činů než ostatní občané. Jsou to např. poštovní doručovatelé, osoby, které nosí tržby, resp. peníze z podniků do podniků atd. V případech těchto osob se tedy jedná o osoby, jejichž role ve společnosti je vnímána jako role pozitivní. Druhou skupinu pak podle D. Císařové tvoří osoby, které jsou svým způsobem neutrální. Jde o náhodné oběti trestných činů, resp. o osoby bez zvláštních vztahů k pachateli. Do třetí skupiny pak lze zařadit ty poškozené, kteří svým chováním určitým způsobem „přispěli“ ke spáchání trestného činu, tj. kteří sehráli určitou negativní společenskou roli. Typicky se může jednat o neopatrné, lehkomyšlné, či protiprávní chování.

Nelze si rovněž nevšimnout rozdílnosti názorů stran vymezení, který z těchto pojmů zahrnuje i pojem druhý. Např. v učebnici autorů J. Musila a kol.¹²³ je pojem oběť trestné činnosti (trestných činů) i taková osoba, které byla újma způsobena zprostředkovaně, nikoli pouze v přímé souvislosti s trestným činem, a dále i nejbližší členové rodiny přímé oběti trestného činu a osoby, které byly odkázány na její péči, pokud jim vznikla nějaká újma. Z tohoto úhlu pohledu se újmou rozumí i škoda psychická, emocionální strádání, omezení základních práv, jakož i četné další nepříjemnosti, jež oběť musí snášet v souvislosti s druhotnou viktimizací, tj. následným trestním řízením.

Obdobnou koncepci zastává i V. Král¹²⁴, který navíc pod poškozeným vnímá toho, komu je přiznáno určité postavení v trestním řízení v důsledku způsobené újmy trestným činem, když zároveň uzavírá, že i když tato osoba – poškozený – využije všech zákonem mu přiznaných oprávnění, ještě to nemusí nutně znamenat, že jeho nárok na náhradu škody bude uspokojen. Obětí je pak podle V. Krále ten, u něhož v důsledku trestného činu a následném vzniku újmy došlo ke zhoršení sociálního postavení, přičemž není důležité, zda je pachatel znám. V. Král tedy základní rozdíl mezi poškozeným a obětí spatřuje v tom, že u poškozeného je rozhodující jeho vymezení v procesněprávní rovině, tj. určení jeho práv v trestním řízení, jejichž prostřednictvím je poškozenému umožněno

¹²³ Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 2., podstatně přepracované vydání. Praha: C. H. Beck, 2003, s.266 a 267.

¹²⁴ Král, V. Odškodňování obětí trestné činnosti. Zákony s poznámkami. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1998, s. IX.

spolupodílet se na odhalení pachatele a jeho potrestání, zatímco v případě oběti je kladen důraz na hledisko sociální.

Existují ale i názory opačné, např. učebnice autorů D. Císařové a kol.¹²⁵ považuje pojem oběť trestného činu za pojem užší pojmu poškozený¹²⁶, neboť byl do ZOOTČ zpracován jen v souvislosti s poskytnutím peněžité pomoci.

Obdobně jako J. Ivor i J. Jelínek¹²⁷ rozlišuje tři úrovně chápání pojmu oběti, když jeho závěry vycházejí z kriminologického chápání pojmu oběť používaného v kriminologické, resp. viktimologické literatuře a mezinárodních dokumentech. Nejširší pojetí je takové, které považuje za oběť každého, kdo utrpěl škodlivý následek v důsledku vnější či vnitřní události (válka, živelní pohroma, nemoc). V užším pojetí se za oběť pokládají fyzické a právnické osoby poškozené trestným činem na majetku, těle, cti nebo jiných právech. V nejužším pojetí je obětí člověk, který utrpěl trestným činem jakoukoli újmu (na životě, zdraví, majetku, cti a jiných právech).

Srovnáním institutu poškozeného a institutu oběti pak J. Jelínek¹²⁸ uzavírá, že poškozený tak, jak je vymezen v § 43 odst. 1 TŘ, má nejbližší k pojetí oběti v užším chápání. Nejde však o rovnost mezi těmito pojmy, ale blízkost, kdy pojem poškozený je v lecčems širší, v lecčems užší než pojem oběť trestného činu. Širší vymezení pojmu poškozený spočívá v tom, že za poškozeného je považována vedle fyzické osoby i osoba právnická. Naopak užší chápání spočívá v tom, že poškozeným není tzv. nepřímá oběť trestného činu, zejména pak osoby, které jsou na přímou oběť silně citově vázány a nebo na ni existenčně odkázány, popř. které utrpěly nějakou újmu v souvislosti s jakoukoli formou pomoci přímé oběti zločinu. Kromě toho trestní právo fakticky preferuje poškozené, kteří utrpěli majetkovou finančně vyčíslitelnou škodu, zatímco z aspektů viktimologických není takováto preference odůvodněná. J. Jelínek uzavírá, že pojem poškozený podle trestního řádu je širší než pojem oběť v ZOOTČ, neboť zahrnuje i osobu právnickou, které byla způsobena majetková, morální nebo jiná škoda, zatímco obětí podle ZOOTČ může být pouze fyzická osoba, které v důsledku trestného činu vznikla škoda na zdraví nebo osoba pozůstalá po oběti, která v důsledku trestného činu zemřela, byla-li rodičem, manželem nebo dítětem zemřelého a

¹²⁵ Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol. Trestní právo procesní. 4., aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2006, s.196.

¹²⁶ Ke stejnému závěru o užším významu pojmu oběť dochází i učebnice J. Jelínka a kol. Trestní právo procesní. 1. Vydání. Praha: Eurolex Bohemia, 2002, s. 168 a 169.

¹²⁷ Jelínek, J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998, str. 31 a násl.

současně v době jeho smrti s ním žila v domácnosti, nebo osoba, které zemřelý poskytoval nebo byl povinen poskytovat výživu (§ 2 odst. 1 a 2 ZOOTČ).

V této souvislosti se jeví jako velmi zajímavé vymezení oběti u našich jižních sousedů, v Rakousku. V novém rakouském trestním řádu, který nabyl účinnosti 1. ledna 2008, získala oběť zcela nové postavení účastníka řízení, bez ohledu na to, zda vystupuje jako svědek nebo jako civilní žalobce. Jak uvádí L. Pühringer¹²⁹, podstatným zlepšením komplexní reformy trestního řádu z roku 2008 byla implementace právního vymezení pojmu „oběť“ v § 65 rakouského trestního řádu, hned na začátku 4. Kapitoly, kde jsou zakotveny práva obětí.

V § 65 zákon rozlišuje tři kategorie obětí z hlediska zranitelnosti, když podle tohoto ustanovení obětí se rozumí:

- Každá osoba, která byla vystavena násilí nebo nebezpečné hrozbě nebo do jejíž sexuální integrity mohlo být zasaženo úmyslným trestným činem. Přitom musí být zdůrazněno, že škoda není vyžadována. Jako příklad trestných činů, na které se toto vztahuje, je uváděno: ublížení na zdraví, nátlak, vyhrožování, ale také trestné činy proti majetku jako krádež spojená s vyhrožováním, loupež, vydírání, ale rovněž sem spadají oběti nebezpečného pronásledování (stalking).
- Druhá kategorie dopadá na případy, u kterých trestným činem mohla být způsobena smrt osoby. V těchto případech jsou obětí manžel nebo manželka, partner nebo partnerka, příbuzný v přímé linii nebo sourozenec. Ostatní příbuzní jsou považováni za oběti pouze, pokud byly svědky činu.
- Třetí kategorie představuje tzv. „sběrnou“ kategorii. Sem spadá každá další osoba, která utrpěla škodu v důsledku trestného činu nebo která mohla být poškozena na svých chráněných statcích.

Jak autorka uvádí, z poslední, sběrné, kategorie vyplývá, že tato zahrnuje nejenom fyzické osoby, ale rovněž osoby právnické. Ačkoli tedy podnětem k přijetí nového trestního řádu v Rakousku bylo výše citované Rámcové rozhodnutí Rady Evropské unie 2001/220/SVV z roku 2001 o postavení obětí v trestním řízení, je definice oběti v rakouském trestním řádu širší než definice v tomto Rámcovém rozhodnutí.

¹²⁸ Jelínek, J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998, str. 31 a násled.

¹²⁹ Pühringer, L. The rights of victims in the criminal proceedings in Austria. In Obete kriminality – Victims of Crime. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010, str. 99.

Zajímavý je i pohled kriminologický, resp. viktimologický. Jak např. uvádí T. Gřivna¹³⁰ ve své příspěvku, pro kriminologii je příznačné, že se neomezuje jen na legální (juristické) pojetí kriminality, ale zkoumá i některé sociálně patologické jevy, které de lege lata nejsou trestným činem. Obdobně viktimologie se neomezuje na zkoumání oběti tak, jak případně vymezuje zákon poškozeného v trestním řádu, ale vychází z vlastního pojetí oběti jako fyzické osoby, která byla bezprostředně dotčena trestným činem. Někdy jsou pod pojem oběť zahrnovány i osoby blízké oběti, kterých se následek činu týká zprostředkovaně. Z pohledu viktimologie je oběť subjektem zvláštní péče. Na druhou stranu, jak uvádí T. Gřivna, trestní předpisy (trestní řád) mají odlišný pohled na oběť. Oběť je buď objektem zájmů orgánů činných v trestním řízení (jako nositel důkazu) nebo procesním subjektem, resp. stranou, která je nadána určitým rozsahem práv a povinností (poškozený).

T. Gřivna toto úvodní vymezení svého příspěvku uzavírá tím, že tato práva a povinnosti byly historicky spjaty s konkrétní rolí, kterou měl v trestním řízení poškozený sehrát. Poškozený tak vystupoval jako soukromý nebo subsidiární žalobce nebo jako soukromý účastník – adherent. Zákonodárci tedy dříve nešlo o oběť jako subjekt zvláštní péče, ale o poškozeného, který je nadán právy a povinnostmi, jejichž výkon směřuje především k naplnění účelu trestního řízení. Práva a povinnosti poškozeného pak končí tam, kde by mohly přesáhnout rámec účelu trestního řízení nebo zpomalit jeho dosažení. Až teprve novější právní úpravy jsou ovlivňovány trendem posilování práv poškozeného, což souvisí právě s poznatky viktimologickými a také s postupným rozšiřováním účelu trestního řízení, a potažmo i s koncepcí restorativní justice.

Je tedy možno dojít k závěru, ke kterému dochází i Růžička¹³¹, že je nezbytné rozlišovat pojmy poškozený jako součást trestněprocesní úpravy a oběti z hlediska nejrůznějších právních úprav včetně mezinárodních smluv a jiných mezinárodních dokumentů, resp. oběti trestné činnosti jako speciálního pojmu užívaného v ZOOTČ a v Evropské úmluvě o odškodňování obětí násilných trestných činů, o oběti jako výrazu užívaného v kriminologii (viktimologii), či kriminalistické vědě nemluvě.

¹³⁰ Gřivna, T. Vliv europeizace na procesní postavení poškozeného a oběti v trestním řízení. In Harmonizácia procesných práv v trestnom konaní v členských štátoch Európskej únie : zborník materiálov z medzinárodného vedeckého seminára konaného v rámci projektu VEGA č. 1/0011/08 v Trnave dňa 10.06.2009. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2009, str. 81.

¹³¹ Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 603.

3.2. Odškodňování obětí trestné činnosti

Jak jsme si výše uvedli, problematikou odškodňování obětí trestné činnosti se v podmínkách České republiky věnuje ZOOTČ. Jak uvádí J. Kuchta¹³², tento zákon respektuje závazky vyplývající z Evropské úmluvy o odškodňování obětí násilných trestných činů spočívající zejména v závazku přispět na odškodnění těm, kteří utrpěli těžké ublížení na zdraví následkem úmyslného trestného činu a těm, kteří byli v péči osoby, která následkem takového činu zemřela (čl. 2 odst. 1 Úmluvy), v závazku pokrýt odškodněním alespoň ušlý výdělek, výlohy léčby a hospitalizace, výlohy spojené s pohřbem a pokud jde o vyživované osoby, i ušlé výživné (čl. 4 Úmluvy), a v závazku přijmout opatření k tomu, aby případní žadatelé měli k dispozici informace o systému odškodňování (čl. 11 Úmluvy). Současně stát vytvořil i příslušné zdroje pro odškodňování, jejichž součástí je i příspěvek obviněného v rámci narovnání podle trestního řádu. Jak je dále v tomto příspěvku uvedeno, zákon je koncipován tak, že na jeho podkladě vznikají právní vztahy mezi státem a obětí. Vztahu mezi pachatelem trestného činu a obětí, které přísluší nárok na náhradu škody, se tento zákon přímo netýká. Při splnění podmínek požadovaných zákonem pak vzniká oběti na poskytnutí pomoci nárok, o jehož výši rozhoduje státní orgán – ministerstvo spravedlnosti podle okolností případu a poměrů oběti.

Podle ZOOTČ se nahrazuje pouze závažnější újma na zdraví (tj. taková újma, která je v souladu s vyhláškou č. 440/2001 Sb. bodově ohodnocena alespoň 100 body), nikoli újma majetková nebo bagatelní škody na zdraví (tj. takové, které nedosahují výše 100 bodů podle citované vyhlášky). Smyslem zákona tak je odškodnit jen ty oběti, pro něž škoda na zdraví představuje zásadní změnu životních podmínek, ke které došlo trestným činem a kterou tyto oběti nejsou schopni navrátit do stavu před spácháním trestného činu. Přitom je třeba si uvědomit, že smyslem zákona není nahradit celou újmu oběti, ale pouze ji zmírnit. Je tomu tak i mimo jiné proto, že oběť má nadále zůstat aktivní při uplatňování svých nároků vůči pachateli. Teprve plným neuhrazením vzniklé škody (resp. je-li zřejmé, že nebude uhrazena) bude tato peněžitá pomoc poskytnuta, a to paušálně ve výši 25.000,- Kč, případně ve výši odpovídající ztrátě na výdělku a nákladům spojeným s léčením. Maximálně je tato peněžitá pomoc limitována 150.000,- Kč.

¹³² Kuchta, J. Odškodňování obětí trestných činů v České republice. In Obete kriminality – Victims of Crime. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010, str. 65.

V případě pozůstalých po oběti náleží těmto osobám paušální částka 150.000, - Kč. Maximální výše peněžité pomoci u těchto osob je stanovena částkou 450.000, - Kč. Pokud je pozůstalých po oběti více jak tři, pak je každému z pozůstalých poskytnuta peněžítá pomoc, jenž je rovnoměrně krácena tak, aby byla dodržena maximální výše 450.000, - Kč. Zákon přitom vychází z důkazní povinnosti na straně oběti. Oběť, která žádá o poskytnutí peněžní náhrady, musí veškeré skutečnosti doložit ministerstvu spravedlnosti (výše škody, že se stal skutek, že byla v adhezním řízení uplatněna náhrada škody apod.).

Nárok na peněžitou pomoc od státu však není automatický. Zákon uvádí výčet důvodů, pro které peněžítá pomoc nebude poskytnuta. Bude tomu jednak proto, že oběť je zároveň spoluobviněným z trestného činu (příčemž není rozhodující, zda později dojde k vyloučení věci do samostatného jednání) nebo účastníkem trestného činu. Jako další důvod neposkytnutí peněžité pomoci je situace, kdy by oběť jakýmkoli způsobem znemožňovala objasnění trestné činnosti nebo neposkytla souhlas s trestním stíháním pachatele (§ 163 TR). Konečně, důležitým faktorem k posouzení, zda peněžítá pomoc bude přiznána, je také skutečnost, zda oběť sama nese část viny na vzniku škody, jakož i to, zda uplatnila nárok na náhradu škody v adhezním řízení.

Samotná žádost o přiznání peněžité pomoci musí být podána nejpozději do jednoho roku ode dne, kdy se oběť dozvěděla o škodě způsobené trestným činem. Jedná se o lhůtu prekluzivní. Ministerstvo má následně tři měsíce na vyřízení této žádosti. Samotné projednání žádosti není správním řízením, proto se ohledně takové žádosti nevydávají žádná rozhodnutí, ale ministerstvo buď peněžitou pomoc poskytne nebo žádost zamítne. Zamítne-li ministerstvo žádost, musí zároveň uvést důvody takového postupu. V takovém případě má oběť možnost v uvedené jednoroční lhůtě svou žádost opravit (doplnit). Vzhledem k tomu, že se nejedná o správní řízení (a nevydává se žádné rozhodnutí), je vyloučeno i podání opravných prostředků.

Žádost sama o sobě není zákonem formalizována, pouze jsou stanoveny její obligatorní náležitosti, je proto povinností Ministerstva spravedlnosti pečlivě se zabývat obsahem každé takové žádosti. Zároveň jak trestní řád (§ 46 – obecná povinnost poučit poškozeného), tak ZOOTČ (§ 14) ukládá povinnost orgánům činným v trestním řízení poskytnout poučení oběti o podmínkách poskytnutí peněžité pomoci. V současné době lze na webových stránkách ministerstva

stáhnout dotazník, který formou jednoduchých otázek umožňuje oběti vyhotovení takovéto žádosti (tj. získání nezbytných údajů) a zároveň upozorňuje na potřebné doklady, které mají být k dotazníku (tj. žádosti) připojeny. Přitom řada těchto dokumentů může být nahrazena i čestným prohlášením.

ZOOTČ rovněž stanoví povinnost oběti vrátit poskytnutou peněžní pomoc do pěti let ode dne, kdy jí tato pomoc byla poskytnuta, to ovšem za předpokladu, že jí byla škoda v této době alespoň v části uhrazena. Peněžítá pomoc se pak vrací v částce takto nahrazené škody, maximálně však do výše poskytnuté peněžité pomoci. Neobdrží-li oběť v uvedené pětileté lhůtě ničeho na náhradu škody (nebo obdrží jen část náhrady), právo státu na vrácení poskytnuté peněžité pomoci v nenavrácené výši náhrady škody zaniká, resp. oběti nevzniká povinnost poskytnutou peněžitou pomoc vracet.

I za předpokladu, že by oběť v pětileté lhůtě obdržela něčeho na náhradu škody, ale státu tuto částku neposkytla, uplynutím dvou let po uplynutí této pětileté lhůty právo státu na vrácení této částky zaniká, pokud toto právo stát v této lhůtě neuplatnil. Stát, resp. jeho jménem Ministerstvo spravedlnosti, má rovněž možnost na žádost oběti, odůvodňuje-li to její sociální situace, nároku na vrácení poskytnuté peněžité pomoci se vzdát.

Podle ZOOTČ je pomoc poskytována nejen občanům České republiky, ale i cizím státním příslušníkům (§ 14a až 14d vymezuje podmínky pro občany ČR a osoby s trvalým pobytem na území státu EU, § 14e pak podmínky v případě ostatních cizích státních příslušníků, a to v rozsahu a za podmínek, které upravuje mezinárodní smlouva, která byla vyhlášena a kterou je ČR vázána).

4 PŘEHLED VYBRANÝCH ZAHRANIČNÍCH PRÁVNÍCH ÚPRAV

4.1. Úprava podle polského trestního řádu

V polském trestním řádu je trestní řízení založeno na zásadě legality s tím, že v některých případech se uplatňuje zásada oportunity. V případě činu stíhaného z moci úřední je povinností příslušného orgánu započít s přípravným řízením a toto provést a je rovněž povinností orgánu v postavení veřejného žalobce vznést obžalobu, odůvodňuje-li to dosavadní průběh trestního řízení. Vedle toho může být trestní řízení zahájeno i na návrh a dále pak je vedeno rovněž z moci úřední. Osoba podávající návrh musí být řádně poučena o svých právech. Samotné soudní řízení je zahajováno na základě žádosti. Tuto žádost může podat oprávněná osoba, kterým může být za splnění dalších podmínek i poškozený.

Poškozeným je ten, jehož zájmy byly trestným činem poškozeny nebo ohroženy. Může jím být jak osoba fyzická, tak osoba právnická, dále pak státní orgán, samosprávná nebo společenská instituce (i bez právní subjektivity)¹³³, jakož i pojišťovna¹³⁴. Poškozený je účastníkem trestního řízení.

Stran procesních úkonů nezletilého nebo osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům platí obdobně jako v naší právní úpravě, že tyto úkony provádí zákonný zástupce, nebo ten, kdo o tuto osobu trvale pečuje. Došlo-li trestným činem k úmrtí, pak je výkon jednotlivých práv svěřen pozůstalým nebo veřejnému žalobci, nejsou-li pozůstalí známi. V případech, kdy zákon umožňuje tzv. subsidiární nebo soukromou žalobu, může být poškozený zastoupen advokátem (resp. až třemi advokáty). V případě, že poškozený není osobou fyzickou, práva poškozeného vykonává příslušný orgán, který je oprávněn za takovou osobu jednat.

Vedle postavení účastníka přiznává polský trestní řád poškozenému postavení podpůrného žalobce. Toto pojetí podpůrného žalobce je ovšem třeba chápat v širším slova smyslu, než jako tomu bylo podle rakouského trestního řádu z roku 1873 (viz výše), podle kterého se soukromý účastník stal podpůrným žalobcem teprve převzetím trestního stíhání, upustil-li od něj státní zástupce. Podle polského

¹³³ Práva poškozeného může vykonávat i orgán kontroly, který trestný čin odhalil, jedná-li se o škodu na majetku samosprávné nebo společenské instituce, není-li tato instituce zastoupena svým orgánem.

¹³⁴ Pojišťovna však pouze do výše uhrazené škody poškozenému, nebo škody, k jejíž úhradě je povinna.

trestního řádu toto postavení má již ve fázi zahájení soudního řízení, aby mohl v řízení před soudem uplatnit svá práva, přiznaná mu zákonem. Mezi tyto práva se řadí i nárok na náhradu škody. Nezbytné ovšem je, aby poškozený prohlásil, že bude v řízení zastávat post podpůrného žalobce. Toto prohlášení musí být učiněno do zahájení hlavního líčení. Učiní-li poškozený takové prohlášení, může v řízení vystupovat buď vedle veřejného žalobce (tzn., že obhajováním svých soukromých nároků zároveň „spolupracuje“ s veřejným žalobcem), nebo po odstoupení veřejného žalobce od žaloby (a za splnění další procesních podmínek) může poškozený u soudu podat obžalobu, která musí být zpracována a podepsána advokátem.

Než k tomu však dojde, musí být splněn určitý procesní postup. Předně, veřejný žalobce musí odstoupit od žaloby, tj. zastavit trestní stíhání, případně i odmítnout takové trestní stíhání zahájit. V takovém případě má poškozený možnost obrátit se stížností na státního zástupce, který je bezprostředně nadřízený odstoupivšímu státnímu zástupci. Tento nadřízený státní zástupce buď stížnosti vyhoví, nebo ji musí postoupit soudu. Vyhoví-li soud stížnosti poškozeného a zruší usnesení státního zástupce, záleží i nadále na státním zástupci, zda po provedení úkonů stanovených soudem (které jsou závazné), směřujících k odstranění nejasností případu, obžalobu podá a přehodnotí důkazy, neboť není v pravomoci soudu uložit státnímu zástupci takovou povinnost. Teprve nyní, v případě, že by státní zástupce nepodal obžalobu, se otvírá poškozenému možnost podat obžalobu u soudu. Bude-li poškozený chtít využít této právem přiznané možnosti, musí tak učinit nejpozději do jednoho měsíce od okamžiku, kdy mu bylo doručeno usnesení státního zástupce.

Veřejný žalobce však má i nadále možnost vstoupit do řízení, je-li obžaloba poškozeným vzata zpět. K učinění rozhodnutí mu zákon poskytuje čtrnácti denní lhůtu počítanou od okamžiku doručení sdělení o zpětvzetí obžaloby poškozeným.

Poškozený může v souladu s polským trestním řádem vystupovat rovněž jako soukromý žalobce, tzn., že v případě některých trestných činů, které jsou vymezeny polským trestním zákonem, je poškozený oprávněn sám podat obžalobu, a to v subjektivní lhůtě jednoho roku, počítané ode dne, kdy se dozví, kdo je pachatelem trestného činu. Nejpozději však takovou žalobu může podat ve lhůtě tří let od okamžiku spáchání trestného činu.

Z důvodu veřejného zájmu je polským trestním řádem zachováno veřejnému žalobci právo zahájit trestní řízení, případně do něj vstoupit, bylo-li již zahájeno. Stran promlčecích lhůt platí totéž, co bylo uvedeno u poškozeného. Pokud již trestní řízení bylo zahájeno poškozeným soukromou žalobou, pak vstupem veřejného žalobce do řízení se z poškozeného stává vedlejší žalobce.

Podáním soukromé žaloby však ještě nedochází k nařízení hlavního líčení. Nejprve je totiž vyžadováno, aby se konalo smírčí řízení, případně mediační řízení (o nahrazení smírčího řízení mediačním řízením rozhoduje soud, a to buď na návrh, nebo udělí-li k tomu souhlas obě strany). Teprve za předpokladu, že smírčím nebo mediačním řízením není dosaženo smíru (dohody), je nařízeno hlavní líčení. Naopak smír (dohoda), ale i nedostavení se bez omluvy soukromého žalobce k smírčímu řízení je důvodem k zastavení řízení.

Soukromá žaloba může být vzata zpět. Jednou zpět vzatou soukromou žalobu již není možné opětovně podat. Stejně důsledky jako zpětvzetí soukromé žaloby má i nedostavení se bez omluvy k hlavnímu líčení.

Pokud se soukromý žalobce dopustil v souvislosti s trestným činem, ohledně něhož podává soukromou žalobu proti obviněnému, sám trestného činu, který je rovněž uveden ve výčtu polského trestního zákona, může se tento obviněný bránit vzájemnou žalobou. Tato žaloba je projednána společně se soukromou žalobou v jednom řízení.

Vedle výše uvedených institutů je v polském občanském soudním řádu upraven institut občanskoprávního žalobce. V této souvislosti pouze zmíníme, že v důsledku úpravy tohoto institutu občanskoprávního žalobce v polském občanském soudním řádu, umožňuje polský trestní řád otázky, jenž souvisí s občanskoprávní žalobou, a které sám polský trestní řád neupravuje, posuzovat per analogiam podle občanského soudního řádu.

Rovněž polský trestní řád obsahuje tzv. odklony od trestního řízení, a to v podobě podmíněného zastavení trestního řízení a mediace. O podmíněném zastavení trestního řízení rozhoduje pouze soud na podkladě návrhu veřejného žalobce. Poškozený musí být o podání takového návrhu informován a v této souvislosti poučen o svých právech, neboť je oprávněn proti takovému rozhodnutí podat stížnost. Cílem mediace je dosažení dohody mezi poškozeným a pachatelem za současné účasti vyjednávače – mediátora, a to ještě před tím, než se věc

dostane před soud. Výsledky mediace jsou důležitým podkladem pro veřejného žalobce při rozhodování o podání návrhu soudu.

4.2. Úprava podle německého trestního řádu

V německém trestním řádu se rovněž uplatňuje zásada legality a zásada ofiiciality. Výjimky ze zásady legality se vztahují k bagatelním trestným činům. Německý právní řád nevymezuje pojem poškozeného. V souladu s teorií je poškozeným osoba, které byla v důsledku trestného činu způsobena škoda na jeho právním statku.

Německý trestní zákoník upravuje dispoziční právo poškozeného v ustanoveních o tzv. trestním návrhu, zmocnění ke stíhání a žádosti o potrestání. U skutkových podstat trestných činů ve zvláštní části trestního zákoníku je vždy uvedeno, zda jde o návrhový delikt. Rozlišováno je, zda jde o tzv. absolutní návrhové delikty (mezi poškozeným a pachatelem nemusí být žádný bližší vztah), relativní návrhové delikty (mezi poškozeným a pachatelem je blízký vztah) a relativní veřejnožalobní delikty (orgány činné v trestním řízení mohou zahájit trestní stíhání a podat žalobu místo nebo vedle poškozeného, je-li na tom veřejný zájem)¹³⁵.

Z výčtu práv poškozeného lze uvést např. právo nahlížet do spisů, právo žádat informace o výsledku soudního řízení, právo požádat o právní pomoc apod.

Poškozený může v trestním řízení vystupovat jako soukromý nebo jako podpůrný žalobce. Jako soukromý žalobce může poškozený vystupovat u soukromožalobních deliktů, které jsou vymezeny německým trestním řádem. Přitom u některých těchto deliktů je podmínkou připuštění soukromé žaloby předchozí neúspěšné smírcí řízení. To na stranu druhou nevylučuje veřejného žalobce z podání veřejné žaloby i u těchto soukromožalobních deliktů. Je věcí veřejného žalobce, aby zvážil, zda existuje takový veřejný zájem, jenž by odůvodňoval podání veřejné žaloby, nebyla-li podána soukromá žaloba. Může rovněž v kterémkoli stadiu řízení převzít soukromou žalobu. Naopak, k žádnému z výše uvedenému postupu nemůže být nucen, je tedy pouze na jeho uvážení, zda převezme iniciativu namísto soukromého žalobce. Soukromá žaloba může být poškozeným kdykoli vzata zpět. V takovém případě ji však nelze opětovně podat.

¹³⁵ Růžička, M., Půry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 647.

Vystupuje-li poškozený jako podpůrný žalobce, pak může stát pouze vedle žalobce veřejného (tzv. vedlejší žalobce). Německý trestní řád neumožňuje, aby podpůrný žalobce mohl stát i namísto veřejného žalobce. Připojení se podpůrného žalobce k veřejné žalobě je možné v kterémkoli stadiu trestního řízení na základě písemného prohlášení o vstupu do řízení. V případě podání odvolání je to možné i po vyhlášení rozsudku. Německý trestní řád stanoví trestné činy, u nichž přichází v úvahu, aby bylo poškozenému umožněno se připojit k veřejné žalobě. Podpůrným žalobcem může být i návrhovátelem, na základě jehož návrhu byla podána veřejná žaloba.

Pro postavení vedlejšího žalobce je typická závislost na veřejném žalobci. Ta se projevuje tím, že s výjimkou práv přiznaných vedlejšímu žalobci trestním řádem, nemůže vedlejší žalobce žádným jiným způsobem ovlivňovat průběh řízení. Tato závislost je zřejmá např. tím, že neoznámení vedlejšímu žalobci konání hlavního líčení nebo nezachování lhůty k přípravě, jakož i nedoručování rozhodnutí pro veřejného žalobce (nikoli však meritorního rozsudku), nemůže nijak ovlivnit řízení samotné. Dokonce i uplynutí lhůty k podání odvolání veřejnému žalobci má za následek uplynutí lhůty k podání odvolání vedlejšímu žalobci, a to navzdory tomu, že fakticky by vedlejší žalobce měl k dispozici ještě nějakou lhůtu (např. proto, že mu byl rozsudek doručen později než veřejnému žalobci a tedy i během lhůty k podání odvolání u něj začal později).

V případě, že veřejný žalobce nepodá obžalobu, k jejímuž podání dal podnět poškozený, umožňuje německý trestní řád poškozenému „vynutit si“ podání obžaloby, a to tak, že do dvou týdnů od okamžiku, kdy je poškozenému oznámeno zamítavé rozhodnutí veřejného žalobce, podá stížnost k nadřízenému veřejnému žalobci. Nebude-li poškozenému ani na základě stížnosti vyhověno, má poškozený možnost se obrátit návrhem na vrchní zemský soud. Nezamítne-li tento soud návrh poškozeného, nařídí veřejnému žalobci podání obžaloby. Další možností je, že soud nařídí vyšetřování a pověří jím pověřeného nebo dožádaného soudce.

V německém trestním řádu je rovněž upraveno adhezní řízení. Vzhledem k značné podobnosti s českým adhezním řízením se nebudeme úpravě adhezního řízení v německé právní úpravě na tomto místě více věnovat.

Z hlediska odklonů na tomto místě uvedme institut narovnání. V případě narovnání dochází k podmíněnému nebo bezpodmínečnému zastavení trestního

stíhání. Právě snaha pachatele poskytnout plnění ve prospěch poškozeného je důvodem pro nevznesení žaloby. K narovnání může dojít rovněž prostřednictvím veřejného žalobce, který je oprávněn jej nařídit. Samotné narovnání je realizováno prostřednictvím nestranného sociálního pracovníka, který není jen sdělovatelem zájmů jedné ze stran, tj. obviněného nebo poškozeného. Naopak, jak poškozený, tak obviněný diskutují s tímto sociálním pracovníkem, který takto shromažďuje podklady pro mediaci. Následně je provedeno narovnání mezi obviněným pachatelem a poškozeným. Trestní řád neurčuje, v jakých případech by mělo dojít k narovnání, nevymezuje typy trestných činů, u nichž je možné provést narovnání, je proto na státním zástupci a soudu, aby v případech, kdy se takový postup jeví adekvátní, zvážili tento postup řešící celou věc mezi obviněným a poškozeným, není-li takový postup v rozporu s přáním poškozeného.

Pokud jde o problematiku odškodňování obětí trestných činů, pak např. publikace M. Růžičky a kolektivu¹³⁶ k tomu uvádí, že odškodňování je upraveno zákonem o odškodňování obětí násilných trestných činů. Jak se v této publikaci uvádí, odškodnění je poskytováno obětem úmyslných protiprávních útoků, resp. násilných trestných činů. Nárok na odškodnění také vzniká obětem sexuálního zneužívání. Na straně druhé odškodnění není poskytováno za trestné činy, které nejsou spojeny s násilným útokem na fyzickou integritu osoby, jako např. podvod či vloupání. Předpokladem nároku na odškodnění je způsobení tělesné či psychické újmy násilným útokem. Měsíčně je odškodnění placeno jen v případě trvalé újmy na zdraví. Právo na odškodnění je přiznáno nejen oběti trestného činu, v případě její smrti mají nárok na odškodnění také manžel a manželka a dále též rodiče. Rozvedený manžel může také obdržet odškodnění, avšak jen v případě, že mu oběť byla povinna poskytovat výživu. Nárok na odškodnění mají němečtí občané a osoby (cizinci) pobývající legálně na území Německa. Občané členských států EU a cizinci, kteří se na území Německa nelegálně zdržují již více než tři roky, mohou obdržet plnou výši odškodnění. Turisté mají nárok na jednorázové odškodnění (platbu) podle závažnosti zranění. Zákon o odškodňování obětí násilných trestných činů je založen na územním principu, což tedy znamená, že odškodnění je poskytováno jen v tom případě, že násilný útok byl spáchán na území SRN. Oběť musí přispět k objasnění trestného činu a zjištění jeho pachatele, což vyžaduje zvláště oznámení trestného činu příslušným orgánům (tj.

policii či státnímu zástupci). V případech sexuálního zneužívání nebo domácího násilí se však na požadavku oznámení trestného činu netrvá. Žádost o odškodnění je možné podat ihned po způsobení škody trestným činem bez ohledu na to, zda již bylo vyšetřování trestného činu zahájeno. Žadatel tedy nemusí čekat na výsledek policejního vyšetřování či trestního řízení. Přiznání odškodnění je zcela nezávislé na usvědčení či potrestání pachatele trestného činu. Žadatel o odškodnění však musí předložit dostatečné důkazy o způsobení škody trestným činem. Zejména v případech, kdy pachatel není znám nebo nejsou k dispozici další důkazy, je třeba prokázat, že byl trestný čin spáchán. Oběti násilných trestných činů mají nárok na lékařskou péči v nemocnici, rehabilitaci, ošetrovatelskou službu, psychologickou terapii, dále odškodnění za ztrátu na výdělku, psychickou újmu a další ekonomické ztráty. Výše poskytnuté částky závisí na způsobené újmě na zdraví a ztráty na výdělku. Odškodnění bude odepřeno v případě, že oběť je odpovědná za způsobenou škodu či zranění nebo v případě, že žádost o odškodnění je nedůvodná.

4.3. Úprava podle rakouského trestního řádu

Rakouský trestní řád, reformovaný v roce 2004, posílil postavení poškozeného. I tento trestní řád je postaven na zásadě legality a oficiality. Poškozený může v trestním řízení vystupovat jako soukromý účastník (i jako svědek), pokud mu trestným činem byla způsobena škoda a pokud se připojí k trestnímu řízení. V tomto postavení může uplatňovat soukromoprávní nároky (nárok na náhradu škody) a podporovat obžalobu. Za tím účelem může nahlížet do spisů, shromažďovat a předkládat důkazy, klást otázky svědků, případně podávat opravné prostředky. Má právo být informován o průběhu trestního řízení, o propuštění pachatele z vězení nebo vazby, o tom, na koho se obrátit s žádostí o pomoc apod. Mezi další významná oprávnění poškozeného patří v případě některých deliktů oprávnění podat návrh nebo udělit zmocnění veřejnému žalobci ke stíhání těchto deliktů.

Poškozený jako soukromý účastník může rovněž podat a vést, případně převzít veřejnou žalobu, a to po té, co veřejný žalobce odstoupí od stíhání a poškozený prohlásí, že bude v trestním stíhání pokračovat. V takovém případě vystupuje v postavení podpůrného žalobce a jeho postavení je obdobné postavení veřejného

¹³⁶ Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007,

žalobce¹³⁷. K takovému prohlášení je mu poskytnuta 14-ti denní lhůta počínající doručením vyrozumění o odstoupení od trestního stíhání veřejným žalobcem¹³⁸. Převzetí veřejné žaloby nebrání veřejnému žalobci, aby ji opětovně převzal. V takovém případě se z poškozeného – podpůrného žalobce stává opět soukromý účastník.

Rakouský trestní řád zná rovněž institut soukromé žaloby, kterou může osoba, které byla způsobena škoda trestným činem, zahájit trestní řízení. Podmínkou ovšem je, že se musí jednat o trestný čin, u nějž to trestní zákon umožňuje (tzv. soukromožalobní delikt). Takováto žaloba musí být soukromým žalobcem podána u soudu, který vedl vyšetřování, nebo u předsedy radní komory (nevedlo-li se vyšetřování), a to ústně (do protokolu) nebo písemně v subjektivní prekluzivní lhůtě 6 týdnů. Podle toho, komu je podávána, musí buď obsahovat žádost o provedení přípravného vyšetřování, nebo žádost o potrestání pachatele. Soukromý žalobce má stejné postavení jako veřejný žalobce. Nečinnost soukromého žalobce má za následek nevyvratitelnou právní domněnku, že soukromý žalobce upustil (odstoupil) od trestního stíhání.

I v rakouském trestním řádu je pamatováno na možnost poškozeného uplatnit svůj nárok na náhradu škody v trestním (adhezním) řízení.

Pokud jde o otázku odklonu v podobě mimosoudního narovnání, pak zákon umožňuje státnímu zastupitelství požádat sociální pracovníky Asociace probační služby a sociální práce, aby poskytli dostatečné poučení podezřelému nebo obviněnému o tom, že spáchaný trestný čin může být narovnán mimosoudně. Takové narovnání může být ve formě nahrazení vzniklé materiální škody, případně v podobě jiné symbolické nápravy jako jsou obecně prospěšné práce, nevznikla-li materiální škoda nebo poškozeného není možné zjistit. Je-li poškozený znám, pak má být v souladu s dikcí zákona do takového mimosoudního narovnání zapojen, resp. má být učiněn pokus o jeho zapojení do takového narovnání.

Dalším formou odklonu je v trestním řádu upravená mediace, která je rovněž prostředkem k zastavení trestního řízení, s výjimkou trestných činů, o nichž

str. 652.

¹³⁷ Nemůže však podat obžalobu, aniž by jejímu podání předcházelo přípravné vyšetřování, nemá oprávněného prostředku (stížnost) proti usnesení radní komory, jakož ani nedisponuje oprávněním podat zmateční stížnost proti meritornímu rozsudku. Proti rozsudku se může odvolat, ovšem jen v rozsahu, v jakém by se mohl odvolat coby soukromý účastník. Je-li obviněným propuštěn z vazby, nedisponuje žádnou možností, jak tomu zabránit.

¹³⁸ Odstoupí-li veřejný žalobce ještě před započatím přípravného vyšetřování, je třeba, aby poškozený podal návrh na zavedení přípravného vyšetřování u radní komory, která rozhodne, zda mu vyhoví či nikoli.

rozhoduje senátní nebo porotní soud, jakož i v jiných případech zákonem stanovených.

Je-li trestní věc řešena odklonem, pak v případě dospělých pachatelů musí být dán nejen jejich souhlas, ale i souhlas poškozeného, který musí být předem informován o vůli pachatele nahradit způsobenou škodu (případně jiným způsobem urovnat celou věc).

Otázka odškodňování obětí trestných činů je řešena obdobně jako v německé právní úpravě. I v rakouské právní úpravě je odškodnění poskytováno rakouským občanům, občanům členských států EU a EHS, jakož i osobám, které se na území Rakouska legálně nacházejí (územím Rakouska je míněna i paluba rakouského letadla či lodi). Odškodnění se poskytuje v případě úmyslného trestného činu, za nějž pachateli hrozí až 6 měsíců odnětí svobody. Podmínkou ovšem je, že oběť spolupracuje při odhalování pachatele a k trestnému činu sama svých jednáním nepřispěla. Ani zde není podmínkou odškodnění, aby byl odhalen pachatel trestného činu. Při splnění těchto podmínek je zapotřebí, aby o toto odškodnění bylo zažádáno v průběhu trestního řízení, kde oběť vystupuje v roli soukromého účastníka, případně o toto odškodnění musí být zažádáno v civilním řízení.

4.4. Úprava podle slovenského trestního řádu

Podle § 46 odst. 1 slovenského trestního řádu¹³⁹ se za poškozeného považuje osoba, které bylo trestným činem ublíženo na zdraví, způsobena majetková, morální nebo jiná škoda a dále osoba, jejíž zákon chráněná práva a svobody byly porušeny či ohroženy trestným činem. Slovenský trestní řád přiznává poškozenému postavení strany v trestním řízení a tomu odpovídající práva. Vedle toho slovenský trestní řád definuje v § 47 odst. 3 poškozeného s právem na náhradu škody.

Poškozený jako strana trestního řízení disponuje širokými oprávněními. Nebudeme na tomto místě uvádět jejich výčet, pouze shrneme, že se jedná o obdobný výčet oprávnění, která jsou přiznávána naším trestním řádem¹⁴⁰ (např. poučovací a informační povinnost¹⁴¹ ze strany orgánů činných v trestním řízení, nahlížení do spisů, účast u hlavního líčení a veřejného zasedání o odvolání,

¹³⁹ Viz § 46 odst. 1 zákona č. 301/2005 Z.z.

¹⁴⁰ Tento výčet je uveden např. v publikaci Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezni řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007, str. 662 - 663.

uplatnění námitky podjatosti, doručování příslušných oznámení, rozsudků, vyjádření apod., souhlas se schválením narovnání a další oprávnění). Za zmínku ovšem stojí uvést, že § 271 slovenského trestního řádu ukládá příslušným orgánům provádějícím důkaz povinnost umožnit poškozenému, aby se ke každému z provedených důkazů vyjádřil, čímž ve spojení s jinými oprávněními (především výslechem svědka) je posilováno postavení poškozeného v řízení (a zároveň je tak nepřímo poškozený stavěn stran jeho oprávnění na stejnou úroveň jako obžalovaný).

Rovněž úprava řízení s mimořádně vysokým počtem poškozených je ve slovenském trestním řádu upravena jinak než podle českého trestního řádu¹⁴². Tak v situaci většího počtu poškozených, kdy tito poškození se nejsou schopni dohodnout na společném zástupci a zároveň je ohrožen účel a rychlý průběh trestního stíhání výkonem jejich práv, umožňuje slovenský trestní řád ustanovit v přípravném řízení po předchozím souhlasu některého z poškozených tohoto poškozeného jako společného zástupce ostatních poškozených. Tohoto poškozeného navrhuje soudu prokurátor a soud ustanovuje takové společné zástupce opatřením. Takovýchto poškozených může být až deset, přičemž každý z nich vykonává práva těch poškozených, které zastupuje. Nedá-li zastupovaný poškozený písemný souhlas, není zastupující poškozený oprávněn vzít zpět nárok tímto zastupovaným poškozeným uplatněný.

Je-li poškozených více než sto, rozhoduje v přípravném řízení o účasti poškozených v trestním řízení Nejvyšší soud usnesením, a to na návrh generálního prokurátora, který má v případě, že návrh nebyl Nejvyšším soudem zamítnut, povinnost usnesení Nejvyššího soudu vhodným způsobem uveřejnit.

V odstavci pátém § 47 je upravena situace, kdy při větším počtu poškozených ve stejné věci nebyl poškozeným v přípravném řízení ustanoven společný zástupce. V takovém případě je na soudu, aby rozhodl o připuštění poškozených v soudním řízení, případně aby poškozeným, kteří uplatnili nárok na náhradu škody, ustanovil společného zástupce.

Poškozený, který má podle zákona proti obviněnému nárok na náhradu škody, která mu byla způsobena trestným činem, je též oprávněn navrhnout, aby soud v odsuzujícím rozsudku uložil obžalovanému povinnost nahradit tuto škodu;

¹⁴¹ Srov. § 49 slovenského trestního řádu a § 46 českého trestního řádu, zejména pak odst. 1 § 49 slovenského trestního řádu, který nemá v českém trestním řádu obdobu. Slovenský trestní řád (zákon č. 301/2005 Z.z.) dostupný např. na: <http://jaspi.justice.gov.sk>

návrh je třeba učinit do skončení vyšetřování nebo zkráceného vyšetřování (§ 46 odst. 3 slovenského trestního řádu). Návrh na náhradu škody nelze podat, pokud již bylo o nároku rozhodnuto v občanskoprávním nebo v jiném příslušném řízení (§ 46 odst. 4 slovenského trestního řádu). Zde je tedy patrná stejnost úpravy slovenské a české, což je dáno historicky, kdy československá úprava trestního procesu byla přejata i do původního slovenského trestního řádu a i nový zákon č. 301/2005 Z.z. v této části nedoznal podstatných změn. Totéž se týká i následného postupu v situaci, kdy z výsledků dokazování anebo v případě, že by bylo zapotřebí provádět další dokazování nad rámec trestního řízení, aby mohlo být rozhodnuto o náhradě škody. V takovém případě soud odkáže poškozeného na občanskoprávní (nebo jiné) řízení. Tato povinnost platí i v případě, kdy je vydán ohledně obžalovaného zprošťující rozsudek nebo kdy je o nároku poškozeného rozhodnuto jen zčásti (§ 288 slovenského trestního řádu).

Podle slovenského trestního řádu (§ 211 odst. 1) má poškozený, stejně jako v české právní úpravě, dispoziční právo udělit souhlas s trestním stíháním pachatele. I zde je tento souhlas vázán na příbuzenský nebo obdobný vztah. Oproti tomu výjimka z tohoto dispozičního oprávnění je formulována odlišně. Podle § 211 odst. 2 slovenského trestního řádu není vyžadován souhlas poškozeného, byla – li činem uvedeným v odstavci prvním § 211 způsobena smrt (toto je stejné jako v případě české právní úpravy), nebo poškozeným je stát, obec, vyšší územní celek, právnická osoba s majetkovou účastí státu nebo právnická osoba, která hospodaří s veřejnými financemi. Obdoba českého ustanovení § 163a odst. 1 písm. d) nalezneme ve slovenském trestním řádu v § 212 odst. 4, kde je založena právní domněnka spočívající v tom, že souhlas byl udělen, nebyl-li dán nebo byl-li vzat zpět v tísní vyvolané výhrůžkami, nátlakem, závislostí nebo podřízeností. Stejně okolnosti platí pro případ znovudělení souhlasu, byl-li souhlas odepřen nebo vzat zpět (§ 212 odst. 3).

Slovenská právní úprava trestního řízení rovněž řeší otázku odklonů; stejně jako v české právní úpravě se jedná o institut podmíněného zastavení trestního stíhání a narovnání. Vedle toho upravuje i institut podmíněného zastavení trestního stíhání spolupracujícího obviněného.

K podmíněnému zastavení trestního stíhání (§ 216) může dojít v případě přečinu, za který může být obviněnému uložen trest odnětí svobody se zákonnou

¹⁴² Znění § 47 zákona 301/2005 Z.z. lze nalézt rovněž na webové adrese uvedené v poznámce výše.

horní hranicí pět let. Podmíněné zastavení trestního stíhání dle slovenské úpravy je svěřeno v době mezi vznesením obvinění a do podání obžaloby prokurátorovi, který tak může učinit na návrh policejního orgánu, ale může tak učinit i bez návrhu. Podmínkou je v obou případech souhlas obviněného. Další podmínkou podle odst. 1 § 216 je, že a) obviněný musí prohlásit, že spáchal skutek, za který je stíhán, a nejsou důvodné pochybnosti o tom, že jeho prohlášení bylo učiněno svobodně, vážně a určitě (srovnej podmínku pod písm. a) v § 307 odst. 1 českého TŘ – obviněný se k činu doznal), b) obviněný nahradil škodu, pokud byla činem způsobena, nebo s poškozeným o její náhradě uzavřel dohodu nebo učinil jiná opatření k její náhradě a c) vzhledem k osobě obviněného, s přihlédnutím k jeho dosavadnímu životu a k okolnostem případu lze takové rozhodnutí považovat za dostačující (podmínka b) a c) odpovídá české právní úpravě). Zkušební doba je ve slovenském trestním řádu delší, a to jeden až pět let (v české šest měsíců až dva roky). V odst. 6 § 216 se určuje, že použití tohoto odklonu není možné, pokud a) trestným činem byla způsobena smrt osoby, b) je vedeno trestní stíhání pro korupci a c) je vedeno trestní stíhání proti veřejnému činiteli nebo zahraničnímu veřejnému činiteli. Proti usnesení o podmíněném zastavení trestního stíhání může poškozený podat stížnost. Tato stížnost má odkladný účinek.

V § 218 slovenského trestního řádu je upraveno podmíněné zastavení trestního stíhání spolupracujícího obviněného, které naše trestní řízení doposud nezná. Podle tohoto ustanovení prokurátor může podmíněčně zastavit trestní stíhání obviněného, který se významnou mírou podílel na objasnění korupce, trestného činu založení, zosnování a podporování zločinecké skupiny, trestného činu založení, zosnování a podporování teroristické skupiny anebo zločinu spáchaného organizovanou skupinou, zločineckou skupinou anebo teroristickou skupinou, anebo na zjištění nebo usvědčení pachatele tohoto trestného činu a zájem společnosti na objasnění takého trestného činu převyšuje zájem na trestním stíhání obviněného; podmíněčně zastavit trestní stíhání se nesmí vůči organizátorovi, návodci anebo objednateli trestného činu, na jehož objasnění se podílel. Zkušební doba je dva roky až deset let. Obviněný a poškozený mohou proti takovému usnesení podat stížnost mající odkladný účinek.

Podle § 282 odst. 1 má soud v hlavním líčení nebo podle § 290 odst. 5 mimo hlavní líčení možnost podmíněně zastavit trestní stíhání, jsou-li splněny podmínky pro aplikaci této formy odklonu. Obdobně v případě podmíněného zastavení

trestního stíhání spolupracujícího obviněného se použijí ustanovení § 282 odst. 2 a § 290 odst. 5.

Institut narovnání je upraven v § 220 a násl. slovenského trestního řádu. Úprava podmínek narovnání je obdobná úpravě narovnání v českém trestním řádu. Narovnání tak přichází v úvahu v řízení o přečinu, na který zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let. V takovém případě může prokurátor se souhlasem obviněného a poškozeného rozhodnout o schválení narovnání¹⁴³ a zastavit trestní stíhání, pokud obviněný a) prohlásí, že spáchal skutek, pro který je stíhaný, a nejsou důvodné pochybnosti o tom, že jeho prohlášení bylo učiněno svobodně, vážně a určitě, b) nahradil škodu, pokud byla činem způsobena, nebo učinil jiná opatření na náhradu škody, nebo jinak odstranil újmu vzniklou trestným činem, a c) složí na účet soudu a v přípravném řízení na účet prokuratury peněžní částku určenou konkrétnímu adresátovi k obecně prospěšným účelům, a tato peněžní částka není zřejmě nepřiměřená závažnosti spáchaného trestného činu a vzhledem k povaze a závažnosti spáchaného činu, k míře, jakou byl trestným činem dotčen veřejný zájem, k osobě obviněného a jeho osobním a majetkovým poměrům je považován takovýto způsob vyřízení věci za dostačující.

V následujícím odstavci § 220 jsou, na rozdíl od české právní úpravy, uvedeny výjimky, kdy není možné narovnání schválit. Narovnání není možné schválit, pokud a) trestným činem byla způsobena smrt osoby, b) je vedené trestní stíhání pro korupci, anebo c) je vedené trestné stíhání proti veřejnému činiteli nebo zahraničnímu veřejnému činiteli.

Podle § 282 odst. 3 soud může v hlavním líčení schválit narovnání a zastavit trestní stíhání, pokud v hlavním líčení zjistí, že jsou splněny podmínky pro schválení narovnání. Obdobně bude postupovat, zjistí-li tyto skutečnosti mimo hlavní líčení (§ 290 odst. 5).

Pokud to okolnosti případu vyžadují, před rozhodnutím o schválení narovnání prokurátor vyslechne obviněného a poškozeného, zejména o způsobu a okolnostech uzavření narovnání, zda narovnání mezi nimi bylo uzavřeno dobrovolně a zda souhlasí se schválením narovnání; výsledkem obviněného zjistí, zda rozumí obsahu obvinění a zda si je vědomý důsledků schválení narovnání (§ 221). Prokurátor ani soud nemají povinnost uzavřené narovnání schválit.

¹⁴³ Slovenský trestní řád hovoří o smíru.

V takovém případě prohlášení obviněného, že spáchal skutek, pro nějž je stíhán, nemůže být použito jako důkaz (§ 226).

V ustanoveních § 232 a 233 je upraven institut dohody o vině a trestu. Stranou takové dohody je i poškozený, který úspěšně uplatnil nárok na náhradu škody a účastnil se tohoto mimosoudního řízení. Podle § 232 odst. 3 v případě, že nedošlo k dohodě o náhradě škody, prokurátor navrhne, aby soud poškozeného odkázal s nárokem na náhradu škody anebo její části na občanské soudní řízení nebo na jiné řízení.

Problematika odškodňování obětí trestných činů je řešena v zákoně č. 215/2006 Z.z., o odškodňování osob poškozených násilnými trestnými činy¹⁴⁴. Podle tohoto zákona se poškozeným rozumí osoba, které byla trestným činem způsobena újma na zdraví, pozůstalý manžel a dítě. V případě, že takové osoby nejsou, je poškozeným i pozůstalý rodič osoby, které byla trestným činem způsobena smrt. Újmou na zdraví se rozumí ublížení na zdraví, těžká újma na zdraví, smrt, znásilnění, sexuální násilí a sexuální zneužívání způsobené trestným činem jiné osoby (§ 2). O odškodnění může požádat poškozený, který je občanem Slovenské republiky nebo jiného členského státu anebo osobu bez státní příslušnosti, která má na území Slovenské republiky nebo na území jiného členského státu trvalý pobyt, pokud k újmě na zdraví došlo na území Slovenské republiky (§ 3 odst. 1). Odškodnění se neposkytne v případě, že poškozenému byla újma na zdraví plně uhrazena jinak, poškozený nedal souhlas s trestním stíháním nebo žadatelem je osoba, která je spoluobviněným (§ 3 odst. 2). Poškozený může požádat o odškodnění po nabytí právní moci rozsudku nebo trestního příkazu, kterým byl pachatel uznán vinným ze spáchání trestného činu, kterým byla poškozenému způsobena újma na zdraví, nebo zprošťujícího rozsudku z důvodu trestní neodpovědnosti pachatele pro nepřičetnost nebo věku anebo pokud nebyla poškozenému újma na zdraví plně nahrazena jinak (§ 4 odst. 1). V případě, že není pachatel trestného činu znám, nebo se zdržuje na neznámém místě nebo jeho trestnímu stíhání brání zákonná překážka a újma poškozenému nebyla uhrazena jinak, může poškozený požádat o odškodnění, pokud výsledky vyšetřování nebo zkráceného vyšetřování nevyvolávají důvodné pochybnosti o tom, že se stal trestný čin, kterým byla poškozené osobě způsobena újma na zdraví (§ 4 odst. 2). Výška odškodnění je stanovena až do výše 50násobku

¹⁴⁴ Dostupný např. na: <http://jaspi.justice.gov.sk>

minimální mzdy (§ 6), přičemž pravidla výpočtu jsou obsažena v § 5. Při tomto výpočtu se přihlíží k tomu, do jaké míry poškozený spoluzavinil újmu na zdraví a jaké opatření přijal, aby odškodnění získal od pachatele trestného činu, kterým mu byla způsobena újma na zdraví (§ 7). O poskytnutí odškodnění rozhoduje a odškodnění vyplácí na základě písemné žádosti poškozeného rozhodovací orgán, kterým je Ministerstvo spravedlnosti (§ 8 odst. 1). Žádost je třeba podat ve lhůtě 18 měsíců ode dne spáchání trestného činu, kterým byla způsobena újma na zdraví (§ 8 odst. 2). V případě, že byl rozsudek nebo trestní příkaz vyhlášen po této lhůtě, žádost je třeba podat ve lhůtě 6 měsíců ode dne nabytí právní moci takového rozhodnutí (§ 8 odst. 3). K žádosti podané po lhůtě se nebude přihlížet. K žádosti je třeba připojit pravomocný rozsudek nebo trestní příkaz nebo jiné poslední rozhodnutí orgánu činného v trestním řízení nebo soudu o trestném činu nebo o jeho oznámení, dále pak doklad o újmě na zdraví, která byla způsobena trestným činem a doklad o příbuzenském poměru anebo okruh oprávněných osob, jestliže byla trestným činem způsobena smrt (§ 9 odst. 2). Na žádosti je rovněž třeba uvést i jakékoli částečné úhrady újmy na zdraví, která byla nahrazena (§ 9 odst. 3). Ministerstvo spravedlnosti je povinno rozhodnout do 6 měsíců ode dne podání žádosti (§ 9 odst. 4). V případě, že Ministerstvo spravedlnosti nevyhoví žádosti nebo jí vyhoví pouze částečně, je poškozený oprávněn domáhat se odškodnění soudní žalobou proti Slovenské republice, která musí být podána do jednoho roku od doručení rozhodnutí o žádosti (§ 9 odst. 5). Jestliže byla občanu Slovenské republiky, občanu jiného členského státu s trvalým pobytem na území Slovenské republiky nebo osobě bez státní příslušnosti s trvalým pobytem na území Slovenské republiky nebo na území jiného členského státu způsobena újma na zdraví trestným činem spáchaným na území jiného členského státu, může takový poškozený podat žádost o odškodnění asistenčnímu orgánu Slovenské republiky, kterým je Ministerstvo spravedlnosti (§ 11 odst. 1 a 2). Asistenční orgán poskytne poškozenému informace týkající se možnosti žádat o odškodnění v členském státě, na jehož území byl spáchán trestný čin, příslušný formulář žádosti, nezbytnou pomoc při vyplnění žádosti a žádost spolu s dokumentací bezodkladně odešle rozhodovacímu orgánu příslušného členského státu, na jehož území byl trestný čin spáchán (§ 11 odst. 3 a 4). V § 12 je upraven obdobně postup pro případ žádosti o odškodnění občana členského státu s trvalým pobytem

na území jiného členského státu než Slovenské republiky v případě, že byl poškozen trestným činem, který se stal na Slovensku.

5 NÁVRHY DE LEGE FERENDA

5.1. Věcný záměr nového trestního řádu

V současné době jsme svědky postupné rekonstrukce celé řady právních předpisů napříč právním řádem (např. zákoník práce, správní řád, trestní zákoník, zákon o kolektivním investování jako příklad již v praxi platných a účinných právních předpisů, ale rovněž lze uvést předpisy, které v době psaní této práce jsou projednávány na půdě vlády nebo Parlamentu ČR, jako např. nové znění občanského zákoníku, či zákona o obchodních korporacích, rovněž se připravuje zákon o obětech trestných činů apod.). V souvislosti s rekonstrukcí hmotněprávních předpisů lze očekávat rovněž nová znění předpisů procesněprávních. Na tomto místě, vzhledem k zaměření této práce, se zaměříme na oblast trestněprocesněprávní, specificky pak na postavení poškozeného z pohledu možných budoucích úprav. Přitom bychom hned na tomto místě chtěli uvést, že se nemusí jednat o vyčerpávající výčet návrhů.

Určitým vodítkem při úvahách de lege ferenda nám může být legislativní radou vlády schválený věcný záměr nového trestního řádu¹⁴⁵ (dále jen „Věcný záměr“). V něm se mimo jiné uvádí, že směřuje „k výraznému posílení práv poškozeného v trestním řízení, zdokonalení dosavadních procesních mechanismů ochrany poškozeného v trestním řízení, rozšíření katalogu práv poškozeného a předpokládá přijetí samostatného zákona o obětech trestných činů, který by komplexně upravil práva obětí trestných činů, která nemají procesní charakter.“

Věcný záměr počítá s rozšířením definice poškozeného ze stávající úpravy v § 43 odst. 1 TŘ i na osobu, na jehož úkor se jiná osoba bezdůvodně obohatila. Jak jsme již uvedli výše, toto rozšíření definice poškozeného, včetně rozšíření jeho nároků, které může v adhezním řízení uplatňovat, bylo již do trestního řádu promítnuto nedávnou novelou účinnou od 1.7.2011. S účinností této novely může poškozený uplatňovat v adhezním řízení nejen náhradu materiální škody, ale též náhradu nemajetkové újmy a vydání bezdůvodného obohacení. V této souvislosti však nadále zůstává aktuální otázka stanovení způsobu určení výše takového nároku na náhradu nemajetkové škody (morální či jiná újma), když prováděcí předpis, se kterým počítá Věcný záměr, prozatím nebyl vydán a tedy zatím není

¹⁴⁵ Dostupný např. na: <http://portal.justice.cz>. [dne 3.9.2011]

zcela zřejmé, jakým způsobem bude určována paušální částka, o které Věcný záměr pojednává.

V souvislosti s náhradou nemajetkové újmy v penězích zůstává rovněž otázkou, do jaké míry bude toto nové oprávnění poškozeného realizovatelné. Pokud totiž vezmeme v úvahu, že za současné právní úpravy je náhrada nemajetkové újmy (v civilním řízení) řešena v prvním stupni na úrovni krajských soudů (tedy se jedná o otázky složitějšího charakteru) a uvážíme-li, že neexistuje paušalizované ohodnocení újmy (jako tomu je např. v případě škody na zdraví - §444 ObčZ), tedy ke stanovení výše přiměřeného zadostiučinění bude rozhodující, jak postižená strana prokáže intenzitu utrpěné újmy, což představuje mnohdy složité dokazování, lze mít za oprávněné pochybnost (i s ohledem na stávající praxi trestních soudů v případech – často skutkově jednoduchých – přiznání nároku na náhradu materiální škody v adhézním řízení), že trestní soudy z důvodů neprodlužování trestního stíhání a provádění dalšího složitého dokazování, překračující potřeby trestního řízení, budou nadále aplikovat zcela pochopitelnou praxi, kdy v takových případech budou odkazovat poškozené na občanskoprávní řízení.

Pokud jde o další obsahovou stránku Věcného záměru, pak ten se mimo jiné dotýká i novelou č. 265/2001 Sb. zavedeného § 43 odst. 2 TR. Tento odstavec způsoboval a způsobuje řadu problémů na straně osoby poškozené, zejména tehdy, kdy orgán činný v trestním řízení usoudí, že se nejedná o poškozeného, neboť vzniklá újma není způsobena zaviněním pachatele. Vzhledem ke skutečnosti, že proti takovému úsudku, o němž se podle platné právní úpravy nevydává žádné rozhodnutí, nemá (domnělý) poškozený možnost se bránit (což může vést ke zkrácení jeho práv, zejména pak v situaci, kdy později vyjde najevo, že taková osoba poškozeným je), počítá Věcný záměr s postupem, podle kterého bude (domnělý) poškozený moci navrhnout, aby o tomto jeho postavení (tj. přiznání postavení poškozeného) bylo rozhodnuto usnesením. Takový (domnělý) poškozený se pak bude moci bránit stížností. Tato stížnost však nebude mít odkladný účinek.

Oproti navrhovaným změnám podle Věcného záměru došlo k velmi podstatnému posunu ve prospěch poškozeného stran poskytování informací o pohybu obviněného nebo odsouzeného na svobodě (§44a). Stávající právní úprava s účinností od 1.1.2010 již přiznává poškozenému, kterému hrozí nebezpečí

v souvislosti s pobytem obviněného nebo odsouzeného na svobodě, právo na informace o propuštění obviněného z vazby, ze zadržení nebo odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody, ale též odsouzeného z výkonu ochranného léčení či zabezpečovací detence. Určitou slabinou tohoto ustanovení je však nadále přetrvávající vázanost poskytnutí takové informace na uvážení orgánu činného v trestním řízení.

Věcný záměr také počítá s rozšířením práv poškozeného. Poškozený by tak vedle stávajících práv měl disponovat právem, které by mu zajistilo, aby obdržel písemnou informaci od orgánu činného v trestním řízení, jejímž prostřednictvím by mu bylo sděleno, jakými právy v trestním řízení disponuje a jaké organizace poskytují pomoc obětem trestných činů, jakož i jaké služby tyto organizace poskytují.

V novém trestním řádu by mělo být nově upraveno předběžného opatření. Smyslem tohoto předběžného opatření bude poskytnout poškozenému ochranu, jež bude spočívat např. v zákazu styku s poškozeným, případně s konkrétně vymezenými osobami, a to včetně jejich vyhledávání. Další formou předběžného opatření bude např. zákaz návštěv konkrétně vymezených míst, akcí, zařízení nebo jiných prostředí, příkaz zdržovat se v místě svého pobytu, příkaz nezdržovat se na určitém místě, zákaz vycestovat za hranice České republiky. Poškozený bude mít právo podat návrh na vydání předběžného opatření v řízení před soudem a dát podnět k jeho vydání v přípravném řízení¹⁴⁶.

Dále se ve Věcném záměru uvádí, že bude nově upraveno jako zvláštní způsob řízení i řízení o dohodě o vině a trestu, jehož podstatou bude prohlášení viny obviněným a následné sjednání dohody o vině a trestu mezi obviněným a státním zástupcem za účasti obhájce a ve vymezených případech též poškozeného a schválení takové dohody soudem ve veřejném zasedání.

Pro trestné činy pomluvy, porušení povinnosti při správě cizího majetku z nedbalosti, poškozování spotřebitele, porušení práv k ochranné známce a jiným označením, porušení chráněných průmyslových práv a případně též dalších trestných činů bude přicházet v úvahu podání soukromé žaloby poškozeným. Jak se uvádí v komentáři Věcného záměru, soukromá žaloba se bude týkat těch trestných činů, u nichž veřejný zájem na stíhání do značné míry ustupuje zájmu soukromému. Konání trestního řízení před soudem tak bude odvislé od iniciativy

¹⁴⁶ Dostupné např. na: <http://portal.justice.cz>. [dne 3.9.2011]

soukromého žalobce. Jak se uvádí ve Věcném záměru, návrh vychází jak z pozitivních zkušeností s úpravami v trestním řádu rakouském z roku 1873 a uherském z roku 1896, tak i z poznatků zahraničních právních úprav (např. Polsko, Německo). Státnímu zástupci přesto zůstane zachováno právo soukromou žalobu převzít. Dojde-li k takovému převzetí v přípravném řízení a státní zástupce zastaví trestní stíhání, otevře se tím prostor pro podání soukromé žaloby.

Ve Věcném záměru se dále uvádí, že poškozený bude moci v případech, kdy státní zástupce pravomocně odložil věc z důvodu nedostatku veřejného zájmu na stíhání nebo v případech, kdy bylo zastaveno trestní stíhání ze stejného důvodu podat ve lhůtě 15 dnů od právní moci usnesení o odložení věci z důvodu nedostatku veřejného zájmu na stíhání nebo od vyrozumění o odložení podnětu nejvyšším státním zástupcem subsidiární žalobu. Po té, co bude taková žaloba podána, bude přezkoumána soudem za použití ustanovení o předběžném projednání či přezkoumání obžaloby podané státním zástupcem. Jak se uvádí ve Věcném záměru, soud bude moci subsidiární žalobu navíc zamítnout i z důvodu, že neskýtá dostatečný podklad pro projednání věci před soudem, nebo odmítnout z toho důvodu, že řízení je třeba doplnit. Proti těmto rozhodnutím bude moci poškozený podat stížnost, která bude mít odkladný účinek.

Věcný záměr ve výčtu nových procesních práv poškozeného rovněž počítá s

- právem poškozeného podat stížnost proti rozhodnutí o ukončení utajení, je-li utajovaným svědkem,
- podat odpor proti trestnímu příkazu,
- podat stížnost proti usnesení o postoupení věci a o zastavení trestního stíhání v rámci předběžného projednání obžaloby (podle stávající právní úpravy může poškozený ve stadiu předběžného projednání obžaloby podat stížnost pouze proti rozhodnutí o podmíněném zastavení trestního stíhání nebo rozhodnutí o schválení narovnání),
- požadovat náhradu škody, vydání bezdůvodného obohacení či náhradu morálního zadostiučinění v adhezním řízení, byť jde o poškozeného, který je současně v postavení utajovaného svědka, aniž by tak došlo k odtajnění jeho identity.

V novém trestním řádu by podle Věcného záměru neměla chybět rovněž ustanovení, která poskytnou poškozeným ochranu před neodůvodněným zveřejňováním údajů o jejich osobách. Zvláštní pozornost stran této ochrany bude

věnována těm poškozeným, vůči nimž byl spáchán trestný čin, kterým bylo zasazeno do osobní integrity poškozeného.

Problematika obětí trestných činů bude řešena samostatným zákonem o obětech trestných činů a jejich odškodňování. Tento zákon by měl dle Věcného záměru upravovat vytváření a podporu služeb pro poskytování pomoci obětem trestných činů, prevenci, pomoc obětem, včetně okamžité pomoci zajišťující ochranu, útočiště, materiální, lékařskou, psychologickou a sociální pomoc, proškolení soudců a ostatních orgánů činných v trestním řízení v této oblasti, dělení obětí na zvlášť ohrožené a ostatní, ochranu osobních údajů obětí včetně ochrany soukromí a osobní bezpečnosti, ochranu před sekundární viktimizací a informování obětí a odškodňování obětí trestné činnosti. Tímto postupem bude zachován pojem oběť trestného činu, coby pojem širší nežli pojem poškozený. Trestní řád se bude věnovat jenom procesnímu postavení poškozeného a jeho případným nárokům (náhrada škody, vydání bezdůvodného obohacení, přiznání nemajetkové újmy).

5.2. Úprava práv oběti trestného činu de lege ferenda

Důvodů pro samostatnou úpravu práv obětí trestných činů je celá řada. T. Gřivna¹⁴⁷ např. uvádí, že v popředí úvah o samostatné právní úpravě je to obnovení zájmu o oběť trestného činu, jakožto subjektu zvláštní péče ze strany státu. Jak dále uvádí, je to stát, který selhal v jedné ze svých základních funkcí, tj. zabezpečit, aby osoby pod jeho jurisdikcí byly chráněny před protiprávním zásahem do jejich zaručených práv a svobod. Proto by to měl být stát, který bude tento deficit kompenzovat alespoň tím, že zabezpečí oběti důstojné zacházení, že jí poskytne možnost zmírnit trauma, jež pro ni trestný čin znamená, a že jí umožní, bude-li si to přát, aby v průběhu trestního řízení sehrála skutečnou a přiměřenou úlohu. Zčásti se tedy jedná o určitá práva, jejichž uplatnění může mít vliv na průběh trestního řízení, zčásti jsou to taková práva, která s trestním řízením samotným nemají příliš společného.

Jak se dále uvádí v příspěvku T. Gřivny, zákon by měl upravovat: 1) otázky obecné (vymezení pojmu oběti, deklarace základních zásad zacházení s oběťmi a jejich práv), 2) specificky jednotlivá práva oběti a 3) právní rámec spolupráce

¹⁴⁷ Gřivna, T. Práva obětí de lege ferenda v České republice. In Obete kriminality – Victims of Crime. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010, str. 134.

s nevládními organizacemi, které se zabývají pomocí obětem trestných činů včetně způsobů financování.

Obětí se bude mít na mysli pouze osoba fyzická, a to taková, která v důsledku trestného činu přímo utrpěla újmu. Právnícká osoba za oběť považována nebude. To ale neznamená, že by právnícká osoba nemohla být poškozeným podle trestního řádu. Zákon bude rovněž pamatovat na pozůstalé po oběti, a to tím, že jim přizná některá práva oběti.

T. Gřivna mezi hlavními zásadami, na nichž bude zákon postaven, uvádí:

- respektování osobnosti a důstojnosti oběti,
- právo poskytovat a přijímat informace, včetně práva na informace o přístupu ke službám oběti, a to s ohledem na věk, zdravotní stav, rozumovou vyspělost,
- právo „rozumět“ a „být slyšen“,
- právo na ochranu,
- právo na ochranu osobních údajů,
- právo na odškodnění,
- právo na rovné zacházení bez ohledu na státní příslušnost, národnost, rasu, pohlaví, vyznání,
- zásada spolupráce orgánů činných v trestním řízení s Probační a mediační službou a nevládními organizacemi,
- zásada zvláštní průpravy orgánů činných v trestním řízení pro zacházení s oběťmi.

Pokud se týče základních práv oběti, je uváděn katalog pěti základních práv, a to právo na bezplatnou právní a jinou pomoc, právo na informace, právo na odškodnění, právo na ochranu soukromí a právo na ochranu před sekundární viktimizací.

Právo na bezplatnou právní a jinou pomoc představuje, jak uvádí T.Gřivna, tzv. okamžitou pomoc, při níž by oběť, která nemá nárok na náhradu škody, měla právo na bezplatné zastupování zmocněncem. V případě zvlášť ohrožených obětí by se jednalo i o další náklady řízení. Jinou pomocí se má na mysli pomoc lékařská, psychologická či sociální.

V případě práva na informace by se mělo rozlišovat mezi informacemi, které obdrží každá oběť i bez žádosti a informace poskytované na žádost oběti. V příspěvku T. Gřivny se uvádí tento výčet informací poskytovaných i bez žádosti

oběti: např. informace o službách nebo subjektech, na něž se mohou oběti obrátit s žádostí o pomoc; o druhu pomoci, kterou mohou získat; o řízení následujícím po trestním oznámení a o úloze oběti v řízení; o tom, jak a za jakých podmínek může oběť získat ochranu; o tom, v jakém rozsahu a za jakých podmínek má oběť přístup k právní pomoci nebo jakémukoli jinému druhu pomoci; o požadavcích, které podmiňují uplatnění nároku oběti na odškodnění.

Pokud jde o informace poskytované na žádost oběti, T. Gřivna uvádí např. informace o výsledku podaného trestního oznámení; o podstatných skutečnostech, jež jim v případě trestního stíhání umožní sledovat průběh trestního řízení; o rozhodnutí soudu ve věci. K těmto právům patří i již upravené právo oběti být informován o propuštění obviněného z vazby nebo odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody, ochranného léčení nebo zabezpečovací detence.

Pokud jde o právo na odškodnění, pak z důvodu dostatečnosti stávající úpravy se uvažuje o jejím začlenění do nového zákona. Zvažuje se i možnost, že by se rozšířil okruh oprávněných osob, jakož i, že by se v penězích odškodňovala i nemajetková újma.

Stran práva na ochranu soukromí bude navazováno na stávající úpravu v trestním řádu (§ 8a až 8c) a půjde především o ochranu před pachatelem, veřejností a médii.

Právo na ochranu před sekundární viktimizací bude podle T. Gřivny tvořeno souborem práv. Bude se jednat o právo na výslech osobou stejného pohlaví, právo na doprovod důvěrníka, nebo právo na výslech ve speciálních místnostech. Pod toto právo spadají i otázky vedení výslechu orgány činnými v trestním řízení, jež by měly za tím účelem být speciálně školeny.

Velmi významnou úlohu v souvislosti s péčí o oběti sehrává Probační a mediační služba. I podle dikce nového zákona by Probační a mediační služba plnila nadále tuto svou roli a zároveň by byla prostředníkem mezi ministerstvem spravedlnosti a nevládními organizacemi. Financování poskytovaných služeb těchto organizací by mělo být řešeno prostřednictvím fondu, do něhož by přicházely finanční prostředky v podobě uložených a uhrazených peněžitých trestů a pokut, jakož i prostředky, získané prostřednictvím institutu narovnání. Tyto příjmy by pak sloužily k úhradě nejen peněžité pomoci obětem, ale rovněž k úhradě další formy pomoci obětem.

Jak uvádí T.Gřivna ve svém příspěvku, nový zákon by doprovázela i změna některých ustanovení trestního řádu. Jednalo by se ovšem pouze o změny, které souvisejí s právy obětí, nikoli o komplexní změnu procesních práv poškozeného. Jednalo by se např. o právo oběti vyjádřit před orgány činnými v trestním řízení, zejména pak před soudem, stanovisko k trestnému činu.

ZÁVĚR

Jednou z procesních stran v trestním řízení je v souladu s § 12 odst. 6 TŘ i poškozený. Za tím účelem mu trestní řád a v řízení proti mladistvému pachateli ZOM propůjčují určitá procesní práva, která má poškozený k dispozici v průběhu trestního řízení. Tato práva nalezneme napříč trestním řádem, případně ZOM. Přes poměrně široký výčet těchto práv je však zřejmé (i v porovnání se zahraničními úpravami), že procesní postavení poškozeného není stále upraveno na takové úrovni, jakou by si bezesporu tato strana trestního řízení zasloužila.

Vedle pojmu poškozený však náš právní řád (a pochopitelně nejen náš, ale i právní řády jiných států, jakož i mezinárodní dokumenty a předpisy Evropské unie) používají pojem oběť trestného činu. V našem právním řádě je tento institut upraven v ZOOTČ, který se věnuje odškodňování obětí trestné činnosti. V době zpracování této práce je zároveň připravován velmi zásadní právní předpis, který bude upravovat postavení oběti tak, aby Česká republika dostála svým závazkům, které pro ni vyplývají z mezinárodních smluv a předpisů Evropské unie. Tento právní předpis bude doplňovat katalog procesních práv poškozeného, které jsou upraveny v trestním řádu, a které jsou k dispozici i oběti trestné činnosti. Institut oběti totiž není možné zaměňovat s institutem poškozeného, ačkoli se v mnohém tyto pojmy překrývají.

Smyslem této práce byla snaha vymezit oba tyto instituty a podat ucelený přehled jednotlivých jejich oprávnění.

Navzdory skutečnosti, že s účinností od 1.7.2011 platí novela trestního řádu, která bezesporu posílila postavení poškozeného v trestním řízení v tom smyslu, že každý poškozený má v současné době možnost uplatnit v adhezním řízení nárok na náhradu škody, nemajetkové újmy nebo nárok na vydání bezdůvodného obohacení, zůstávají v současné právní úpravě dosud nevyřešené otázky mající za následek, že postavení poškozeného není rovnovážné s postavením obviněného.

Lze tak upozornit např. na nedostatečnou, někdy až nesplněnou povinnost orgánů činných v trestním řízení poučit poškozeného o jeho právech, případně oběť o jejích možnostech. Domníváme se, že za předpokladu, kdy je poškozený procesní stranou, měl by nedostatek poučení o jeho právech být sankcionován podstatnou vadou řízení, která by vedla až k novému projednání ve věci. Příkladem nám může být např. slovenská úprava, podle které orgány činné

v trestním řízení mají povinnost poškozeného informovat písemně jednak o jeho procesních oprávněních, jednak o tom, kde je možné žádat o poskytnutí pomoci obětem trestné činnosti, resp. které organizace ji poskytují.

Vzhledem k tomu, že role poškozeného nemá být pouze pasivní, ale poškozenému se má dostat prostřednictvím trestního řízení určité satisfakce, a to nejenom v náhradě škody, nemajetkové újmy či ve vydání bezdůvodného obohacení, měly by i jeho nároky a oprávněné zájmy být v rámci trestního řízení příslušnými orgány zohledněny. Tento názor zastáváme i navzdory tomu, že trestní řízení má především vést k objasnění trestné činnosti a potrestání pachatele. Dle našeho názoru by tak poškozený měl např. disponovat právem, kterým disponuje obviněný ve smyslu § 166 odst. 1 TR. Poškozený by tak musel být vyzooměn o tom, že došlo k ukončení vyšetřování a zároveň by musel být vyzván, aby, považuje-li to za potřebné, si prostudoval spis a případně navrhl doplnění dokazování.

V souvislosti s poučovací povinností je rovněž podle našeho názoru třeba upozornit na nedostatečnost úpravy stran informování poškozeného o propuštění (o útěku) obviněného z vazby, odsouzeného z výkonu trestu odnětí svobody, příp. výkonu ochranného léčení či zabezpečovací detence. Podle současné právní úpravy je poučovací povinnost o možnosti žádat takové informace vázána na uvážení orgánu činného v trestním řízení. Domníváme se, že podání takové informace by mělo být automatické, tj. bez předpokladu předchozího návrhu poškozeného, a to alespoň u zločinů a zvláště závažných zločinů.

Často zmiňovaným nedostatkem trestněprocesní úpravy je institut společného zmocněnce, kterému je vytýkána především jeho komplikovanost, pro nějž v konečném důsledku neplní ten účel, který byl zákonodárcem sledován. Rovněž úprava stran zmocněnce by si dle našeho názoru zasloužila úpravu v tom smyslu, že by tímto zmocněncem mohla být pouze osoba s právním vzděláním, resp. u věcí svou povahou složitějších (projednávaných v prvním stupni u krajských soudů) by takovou osobou mohl být pouze advokát.

Postavení poškozeného by měl být posíleno i stran možnosti podat odpor proti trestnímu příkazu. Zde by jistě přispělo ke kvalitě trestního řádu, pokud minimálně proti výroku týkajícího se náhrady škody, nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení mohl poškozený podat odpor. Úvahy však mohou jít i dále.

Za zvážení rovněž stojí úprava trestního řádu, která by umožnila poškozenému stran některých přečinů, u nichž převažuje soukromý zájem nad veřejným, podat soukromou žalobu.

U jiných trestných činů se pak jako žádoucí jeví přehodnocení stávajícího institutu souhlasu poškozeného s trestním stíháním. Předně by měl být znovu uvážěn stávající výčet skutkových podstat. Trestní stíhání zločinů a zvláště závažných zločinů by nemělo být vázáno na souhlas poškozeného (myšleno ve smyslu tohoto ustanovení, tedy je-li splněna podmínka příbuzenského nebo obdobného poměru). Rovněž otázka příbuzenského nebo obdobného poměru ve smyslu dispozice poškozeného trestním řízením by měla být předmětem hlubšího uvážení.

Na stranu druhou nelze nevidět, že navzdory existenci výše uvedených výtek se postavení poškozeného oproti stavu v minulosti postupně zlepšuje. Možnost uplatňovat náhradu nemajetkové újmy nebo vydání bezdůvodného obohacení je jen jednou, doufejme, z mnoho dalších novelizací trestního řádu, kterou se značně posílilo postavení poškozeného v trestním řízení. Nelze rovněž odhlédnout od posilování práva na informace ve prospěch poškozeného.

SUMMARY (RESUMÉ)

The presented thesis is devoted to the status of an injured person in the criminal proceedings as it is regulated in the Criminal Procedure Code of the Czech republic and the status of victim of criminal act as it is regulated in other (not only) Czech legislation. It attempts to give to the reader a comprehensive overview of this topic as it is regulated under the Czech criminal law while trying to point out the deficiencies in the valid legislation and suggest the solution.

The thesis is divided into five main parts. The first its chapter is devoted to the definition of the term „injured person“ from the perspective of its role in the criminal proceedings starting with historical overview in particular in connection with the Austrian Criminal Procedure Code of 1873 but also in connection with the Slovak (Hungarian) Criminal Procedure Code of 1896. Historical overview is terminated with the definition of the status of the injured person in the criminal proceedings according to the Criminal Procedure Code of 1950, of 1956 and of 1961.

This historical overview is followed by chapter devoted to the current status of the injured person, i.e. its definition and resolution on general injured person under § 43 sec. 1 CPC and on injured person - subject of adhesion proceedings under § 43 sec. 3 CPC. The attention is also paid to the status of injured person under the Act No. 218/2003 Coll., on liability for unlawful acts of youth and juvenile justice, to the providing information on criminal proceedings, to the subjects authorized to act on behalf of the injured person and to the cases when the injured person is excluded from criminal proceedings or its participation in the criminal proceedings is limited. The following is a list of rights that the injured person is being granted by Criminal Procedure Code, first generally and consequently individual rights, which are not discussed in the context of other chapters, are discussed in more details.

The third chapter is devoted to the victims of criminal act. In this part the thesis concerns the definition of the term „victim“ with reference to international agreements and documents (regardless of their binding) prepared by the Council of Europe and the United Nations, possibly with reference to EU law. The attention is also focused on compensation of victims under the current

arrangements in the Act No. 209/1997 Coll., on provision of financial assistance to crime victims.

The fourth chapter is devoted to framework review of legislations relating to the matter of the status of the injured person and the victim in neighboring countries (Poland, Germany, Austria, Slovakia).

The last, fifth, chapter deals with the considerations *de lege ferenda*. In this context this thesis deals with the outline of new Criminal Procedure Code and with forthcoming act on victims of criminal act.

At the end there is a summary of all relevant knowledge and recommendations.

The thesis was prepared in accordance with the applicable law of the Czech republic on the 4th October 2011.

PŘEHLED POUŽITÝCH ZDROJŮ

Přehled literatury

- [1] Císařová, D., Čížková, J. Poškozený v československém trestním řízení. Praha: Univerzita Karlova, 1982
- [2] Císařová, D., Fenyk, J., Gřivna, T. a kol. Trestní právo procesní. 4., aktualizované vydání. Praha: Linde Praha, 2006
- [3] Gřivna, T. Soukromá žaloba v trestním řízení. Praha: Karolinum, 2005
- [4] Janulková, P. Poškozený a oběť v trestním řízení. 2009. 120 s. Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta. Vedoucí práce Jiří Jelínek.
- [5] Jelínek, J. Poškozený v českém trestním řízení. Praha: Karolinum, 1998
- [6] Jelínek, J. a kol. Trestní právo procesní. 1. Vydání. Praha: Leges, 2010
- [7] Kaiser, G. Kriminologie. Úvod do základů. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1994
- [8] Král, V. Odškodňování obětí trestné činnosti. Zákony s poznámkami. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 1998
- [9] Kuchta, J., Válková, H. a kol. Základy kriminologie a trestní politiky. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2005
- [10] Látal, J. Poškozený v trestním řízení a rozhodování o náhradě škody v adhezním řízení. Praha: Příručky Ministerstva spravedlnosti, 1994
- [11] Musil, J., Kratochvíl, V., Šámal, P. a kol. Kurs trestního práva. Trestní právo procesní. 3. vydání. Praha: C. H. Beck, 2007
- [12] Musil, J., Konrád, Z., Suchánek, J. Kriminalistika. 2., přepracované a doplněné vydání. Praha: C.H.Beck, 2004
- [13] Novotný, O., Zapletal, J. a kol. Kriminologie. 3. vydání. Praha: ASPI – Wolters Kluwer, 2008
- [14] Osmančík, O., Rozum, J. K problematice obětí zločinu. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1993
- [15] Pilný, J. Poškozený a oběť v českém trestním řízení. 2011. 119 s. Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta. Vedoucí práce Jiří Jelínek.
- [16] Polmová, O. Procesní postavení poškozeného v trestním řízení. 2009. 160 s.

Rigorózní práce. Univerzita Karlova v Praze, Právnická fakulta. Vedoucí práce Tomáš Gřivna.

- [17] Růžička, M., Púry, F., Zezulová, J. Poškozený a adhezní řízení v České republice. 1. vydání. Praha: C.H.Beck, 2007
- [18] Sokolář, A., Púry, F., Šámal, P. Alternativní řešení trestních věcí v praxi. Praha: C.H.Beck, 2000
- [19] Šámal, P., Novotný, F., Růžička, M., Vondruška, F., Novotná, J. Přípravné řízení trestní. 2. vydání. Praha: C.H.Beck, 2003
- [20] Šámal, P. a kolektiv. Trestní řád. Komentář. I. a II. díl. 6. vydání, Praha: C.H.Beck, 2008
- [21] Šámal, P., Válková, H., Sotolář, A., Hrušáková, M. Zákon o soudnictví ve věcech mládeže, 2. vydání. Praha: C.H. Beck, 2007
- [22] Válková, J. Oběti trestného činu. Praha: Institut pro kriminologii a sociální prevenci, 1997

Přehled odborných článků

- [1] Císařová, D. Aktuální otázky statusu oběti trestného činu resp. poškozeného. In Sborník příspěvků z teoretického semináře s mezinárodní účastí na téma "Trestněprávní prostředky boje proti kriminalitě", který se konal ve dnech 9.-10. října 2008 ve Františkových Lázních. Praha: Policejní akademie České republiky v Praze, 2008
- [2] Císařová, D. Subjekty trestního řízení. Trestní právo, 1998, č.9
- [3] Císařová, D. K problematice právního statusu oběti trestného činu (poškozeného). Trestní právo, 2008, č.10
- [4] Čeplová, V. Výše odměn zmocněnce v adhezním řízení v případech mimořádně vysokého počtu poškozených (§ 44 odst. 2 TrŘ) – nový druh trestu? Trestněprávní revue, 2008, č. 4
- [5] Grus, Z. Rozhodnutí o náhradě škody v adhezním řízení. Trestněprávní revue, 2004, č. 7
- [6] Gřivna, T. Soukromá žaloba v trestním řízení (nástin problematiky). Trestněprávní revue, 2005, č. 12
- [7] Gřivna, T. Vliv europeizace na procesní postavení poškozeného a oběti v trestním řízení. In Harmonizácia procesných práv v trestnom konaní v členských štátoch Európskej únie : zborník materiálov z medzinárodného

vedeckého seminára konaného v rámci projektu VEGA č. 1/0011/08 v Trnave dňa 10.06.2009. Trnava : Právnická fakulta Trnavskej univerzity, 2009

- [8] Gřivna, T. Účinky europeizace na postavení oběti a poškozeného v trestním řízení i mimo něj. In *Acta Universitatis Carolinae*. Praha: Univerzita Karlova v Praze – Nakladatelství Karolinum, ročník 2008
- [9] Herczeg, J. Poskytování informací o trestním řízení a ochrana soukromí poškozeného. *Trestní právo*, 2009, č. 10
- [10] Chytil, R. Právo poškozeného nahlížet do spisů. *Trestní právo*, 2000, č.10
- [11] Ivor, J. Obete kriminality jako mnohostranný a interdisciplinární fenomén. In *Obete kriminality – Victims of Crime*. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010
- [12] Jelínek, J. Poškozený a náhrada škody po novele trestního řádu 1993. *Kriminalistika*, 1994, č. 1
- [13] Jelínek, J. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného – bilance a perspektivy. *Kriminalistika*, 1996, č. 4
- [14] Jelínek, J. K postavení poškozeného v trestním řízení – návrhy de lege ferenda. *Kriminalistika*, 1997, č. 1
- [15] Jelínek, J. Poškozený po novele trestního řádu 2001. *Bulletin advokacie*, 2001, č. 11 - 12
- [16] Jelínek, J. K odškodňování obětí trestné činnosti – vybrané problémy. *Kriminalistika*, 1998, č.4
- [17] Kuchta, J. Odškodňování obětí trestných činů v České republice. In *Obete kriminality – Victims of Crime*. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010
- [18] Kristová, V., Langhansová, H. Legislativní možnosti ochrany před sekundární viktimizací. *Trestněprávní revue*, 2008, č.3
- [19] Kristová, V., Langhansová, H., Matiaško, M. Legislativní ochrana obětí trestných činů před druhotnou viktimizací a práva obětí na soukromí během trestního řízení. *Právní analýza a návrhy systémových změn*. Liga lidských práv, 2007
- [20] Látal, J. Náležitosti řádného uplatnění nároku na náhradu škody poškozeným v adhezním řízení. *Právní rozhledy*, 1994, č.10
- [21] Marešová, A., Martinková, M. O významu poznávání obětí trestné činnosti. *Kriminalistika*, 2009, č.1

- [22] Musil, J. Má být omezeno dispoziční právo poškozeného udílet souhlas s trestním stíháním podle § 163 tr.ř.? *Trestní právo*, 2003, č. 12
- [23] Pokorný, M. Organizační složka občanského sdružení jako poškozený v trestním řízení. *Trestněprávní revue*, 2006, č. 4
- [24] Pokorný, M. K formě dohody o náhradě škody uzavřené mezi poškozeným a obviněným. *Trestněprávní revue*, 2003, č.11
- [25] Púry, F. Poznámky k adheznímu řízení po novele trestního řádu. *Trestněprávní revue*, 2002, č. 6
- [26] Pühringer, L. The rights of victims in the criminal proceedings in Austria. In *Obete kriminality – Victims of Crime*. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010
- [27] Růžička, M. Výkladová stanoviska (VII). *Trestněprávní revue*, 2006, č. 4
- [28] Sokolář, A. odstoupení od trestního stíhání jako specifická forma alternativního řešení trestních věcí mladistvých. *Trestněprávní revue*, 2004, č.6
- [29] Soukup, P. Poškozený a jeho postavení v trestním řízení obecně a s přihlédnutím k řízení ve věcech podvodných jednání. *Trestní právo*, 2006, č. 9
- [30] Toner, M. Mimořádně vysoký počet poškozených úpadkovými delikty. *Trestněprávní revue*, 2002, č. 12
- [31] Vantuch, P. K informování poškozených a svědků trestného činu o odsouzeném (obviněném). *Trestněprávní revue*, 2005, č. 1
- [32] Vantuch, P. Trestní stíhání se souhlasem poškozeného, nebo na jeho návrh? *Právní praxe*, ročník XLII, 1994, č. 3
- [33] Záhora, J. Európske štandardy pre postavenie a odškodňovanie obetí trestných činov. In *Obete kriminality – Victims of Crime*. Bratislava: Eurokódex, s.r.o., 2010

Přehled právních předpisů

- [1] Ústavní zákon ČNR č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky, ze dne 16.12.1992, v platném znění
- [2] Usnesení č. 2/1993 Sb. předsednictva ČNR o vyhlášení Listiny základních práv a svobod jako součásti ústavního pořádku České republiky, ze dne

16.12.1992, v platném znění

- [3] Zákon č. 119/1873 ř.z., jímž se uvádí trestní řád, ze dne 23.5.1873
- [4] Zákon čl. XXXIII/1896, o soudním trestním řádu
- [5] Zákon č. 131/1912 ř.z., vojenský trestní soudní řád, ze dne 5.7.1912
- [6] Zákon čl. XXXIII/1912
- [7] Zákon č. 87/1950 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ze dne 12.7.1950
- [8] Zákon č. 64/1956 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ze dne 19.12.1956
- [9] Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád), ze dne 29.11.1961, v platném znění
- [10] Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, ze dne 4.12.1963, v platném znění
- [11] Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, ze dne 26.2.1964, v platném znění
- [12] Zákon č. 209/1997 Sb., o poskytnutí peněžité pomoci obětem trestné činnosti, ze dne 12.3.1996, v platném znění
- [13] Zákon č. 257/2000 Sb., o Probační a mediační službě, ze dne 14.7.2000, v platném znění
- [14] Zákon č. 137/2001 Sb., o zvláštní ochraně svědka a dalších osob v souvislosti s trestním řízením, ze dne 29.3.2001, v platném znění
- [15] Zákon č. 218/2003 Sb., o soudnictví ve věcech mládeže, ze dne 25.6.2003, v platném znění
- [16] Zákon č. 279/2003 Sb., o výkonu zajištění majetku a věcí v trestním řízení, ze dne 7.8.2003, v platném znění
- [17] Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, ze dne 8.1.2009, v platném znění
- [19] Věcný záměr zákona o trestním řízení soudním (trestní řád)

Přehled mezinárodních dokumentů a předpisů Evropské unie

OSN

- [1] Deklarace OSN č. 40/34 z roku 1985 o základních principech spravedlnosti pro oběti trestného činu a pro oběti zneužívání moci
- [2] Opční protokol k Mezinárodnímu paktu o občanských a politických právech
- [3] Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně

obětí mezinárodních ozbrojených konfliktů

- [4] Dodatkový protokol k Ženevským úmluvám z 12. srpna 1949 o ochraně obětí ozbrojených konfliktů nemajících mezinárodní charakter
- [5] Úmluva o právech dítěte
- [6] Úmluva proti mučení a jinému krutému, nelidskému či ponižujícímu zacházení nebo trestání
- [7] Úmluva proti korupci
- [8] Úmluva proti nadnárodnímu organizovanému zločinu a dodatkový Protokol k této úmluvě

Rada Evropy

- [1] Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod
- [2] Evropská úmluva o odškodňování obětí násilných trestných činů z roku 1983
- [3] Úmluva o prevenci terorismu
- [4] Úmluva proti obchodu s lidskými bytostmi
- [5] Doporučení č. R. (83) 4 z 23. června 1983 o účasti veřejnosti na politice kriminality
- [6] Doporučení č. R. (85) 4 z 26. března 1985 o domácím násilí
- [7] Doporučení č. R. (85) 11 z 28. června 1985 o postavení obětí v rámci trestního práva a trestního řízení
- [8] Doporučení č. R. (87) 21 ze 17. září 1987 o pomoci obětem a prevenci viktimizace
- [9] Doporučení č. (2006) 8 ze 14. června 2006 o pomoci obětem trestných činů
- [10] Doporučení č. (2005) 9 o ochraně svědků a osob spolupracujících s justicí
- [11] Doporučení č. (2002) 5 o ochraně žen vůči násilí
- [12] Doporučení č. (2000) 11 o postupu proti obchodování s lidmi za účelem sexuálního vykořisťování
- [13] Doporučení č. R (99) 19 ohledně mediace v trestních věcech
- [14] Doporučení č. R (87) 13 týkající se zastrašování svědků a práva na obhajobu
- [15] Směrnice Výboru ministrů Rady Evropy o ochraně obětí teroristických útoků

Evropská unie

- [1] Rezoluce o odškodnění obětí násilných činů
- [2] Rámcové rozhodnutí Rady Evropské unie 2001/220/SVV z roku 2001 o postavení obětí v trestním řízení
- [3] Směrnice Rady 2004/80/ES z 29. dubna 2004 o odškodňování obětí trestných činů
- [4] Směrnice Rady 2004/81/ES z 29. dubna 2004 o povoleních na trvalý pobyt, vydávaných státním příslušníkům třetích zemích, kteří jsou oběťmi nezákonného obchodování s lidmi anebo kteří byly předmětem jednání umožňující nelegální přistěhovalectví a kteří spolupracovali s přísl. orgány

Přehled judikatury

- [1] Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 17.3.1970, sp.zn. 7Tz 5/70
- [2] Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 15.1.1973, sp.zn. 1 Tz 62/72
- [3] Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 1.4.1974, sp.zn. Tzv 10/74
- [4] Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 3.12.1976, sp.zn. 4 To 3/76
- [5] Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČSSR ze dne 24.2.1981, sp.zn. 3 Tz 2/81
- [6] Rozsudek Městského soudu v Praze ze dne 20.3.1991, sp.zn. 4 To 61/1991
- [7] Rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 27.8.1993, sp.zn. 7 To 116/1993
- [8] Rozsudek Vrchního soudu v Olomouci ze dne 4.3.1994, sp.zn. 3 To 105/1993
- [9] Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 21.2.1996, sp.zn. 3 To108/1996
- [10] Rozhodnutí Krajského soudu v Plzni ze dne 3.2.1997, sp.zn. 6 To 51/97
- [11] Usnesení Krajského soudu v Plzni ze dne 16.3.1998, sp.zn. 8 To 177/1998
- [12] Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 18.4.1999, sp.zn. 4 Tz 74/1999
- [13] Rozhodnutí Krajského soudu v Plzni ze dne 6.10.1999, sp.zn. 8 To 335/1999
- [14] Rozhodnutí Nejvyššího soudu ČR ze dne 3.11.1999, sp.zn. 8 Tz 127/1999
- [15] Rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 11.7.2000, sp.zn. 7 Tz 148/2000
- [16] Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 3.7.2002, sp.zn. 5 To 31/2002
- [17] Usnesení Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 25.6.2003, sp.zn. 3 To 489/2003

- [18] Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.10.2003, sp.zn. 5 Tdo 119/2003
- [19] Rozhodnutí Ústavního soudu ze dne 14.9.2004, sp.zn. III. ÚS 435/2004
- [20] Rozhodnutí Ústavního soudu ze dne 4.5.2005, sp.zn. Pl. ÚS 16/04
- [21] Rozhodnutí Ústavního soudu ze dne 26.7.2005, sp.zn. I. ÚS 54/05
- [22] Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 15.9.2005, sp.zn. 8 Tdo 1019/2005
- [23] Usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 8.11.2006, sp.zn. 6 To 57/2006
- [24] Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 10.1.2007, sp.zn. 3 Tdo 31/2007
- [25] Usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.3.2008, sp.zn. 4 Tz 72/2007
- [26] Rozhodnutí Ústavního soudu ze dne 9.6.2008, sp.zn. I. ÚS 158/2007
- [27] Rozsudek NS ČR ze dne 21.12.2009, sp.zn. 30 Cdo 5188/2007

Výkladová stanoviska

- [1] Výkladové stanovisko trestního kolegia Nejvyššího soudu ČR ze dne 22. ledna 1991, č.j. Tpj 89/90
- [2] Výkladové stanovisko Nejvyššího státního zastupitelství ze dne 8.10.1996, č. 3/1996
- [3] Výkladové stanovisko Nejvyššího státního zástupce ze dne 26.3.2001, č. 4/2001
- [4] Výkladové stanovisko Nejvyššího státního zastupitelství ze dne 16.7.2007, č. 1/2007

Přehled internetových zdrojů

- [1] <http://europa.eu>
- [2] <http://www.eur-lex.europa.eu>
- [3] <http://www.coe.int>
- [4] <http://www.llp.cz>
- [5] <http://justice.cz>

Seznam použitých zkratk

ČR	Česká republika
ObčZ	Zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník, v platném znění
OSŘ	Zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád, v platném znění

- TŘ Zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád),
v platném znění
- TZ Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník, v platném znění
- ZOM Zákon č. 218/2003 Sb., o odpovědnosti mládeže za protiprávní činy a o
soudnictví ve věcech mládeže, v platném znění
- ZOR Zákon č. 94/1963 Sb., zákon o rodině, v platném znění
- ZOOTČ Zákon č. 209/1997 Sb., o odškodňování obětí trestných činů, v platném
znění

ABSTRAKT A SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV

OCHRANA POŠKOZENÉHO A OBĚTI V TRESTNÍM ŘÍZENÍ - ABSTRAKT

Obsahem této rigorózní práce je vymezení pojmu „poškozený“ ve smyslu procesní strany trestního řízení a pojmu „oběť trestného činu“ ve smyslu subjektu, který je definován jinými právními předpisy, než je trestní řád.

V úvodní kapitole této práce se čtenář seznámí s postavením poškozeného v trestním řízení (nejen) v naší zemi z pohledu historického. Poté mu bude objasněn pojem „poškozený“ a zároveň se seznámí s katalogem oprávnění, které jsou poškozenému přiznány trestním řádem. Oběti trestného činu je věnována samostatná kapitola. V ní se čtenář seznámí zejména s mezinárodními dokumenty a předpisy Evropské unie, které se věnují tomuto pojmu, přičemž část je také věnována stávající právní úpravě v České republice. V této práci je rovněž možno seznámit se alespoň rámcově s právními úpravami v okolních zemích. V závěru této práce jsou vedeny úvahy o možných budoucích změnách v právní úpravě stran postavení poškozeného a oběti.

THE PROTECTION OF THE INJURED PERSON AND THE VICTIM IN THE CRIMINAL PROCEEDINGS - ABSTRACT

The content of this thesis is a definition of the term “injured person” in the sense of procedural party of the criminal proceedings and of the term “victim of the criminal act” in the sense of subject that is being defined by other legislation than by the Criminal Procedure Code.

In the introductory chapter of this thesis the reader will be learnt the status of the injured person in the criminal proceedings (not only) in our country from the historical perspective. Thereafter he/she will be clarified the term “injured person” and simultaneously will be learnt a catalog of permissions the injured person is being granted by the Criminal Procedure Code. Separate chapter is devoted to the victim of the criminal act. In this chapter the reader will be learnt in particular international documents and regulations of the European Union which are being devoted to this term whereas a part of this chapter is also devoted to the existing legislation in the Czech Republic. In this thesis is also possible to learn, at least in general, legislation in neighboring countries. In conclusion the thesis is guided by considerations on possible future changes in legislation concerning the status of the injured person and the victim.

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV:

poškozený; oběť; ochrana

LIST OF KEYWORDS:

injured person; victim; protection